

Tartalomjegyzék
1994., 3., 4. lapszám

Szerző

Dr. Florence Kaslow, ford. Diószegi Eszter

R. Georgiev és J. Georgieva Bulgária
ford. Palla Mária
Simándi Klára
Vesna Petrovic
ford.: Palla Mária

Karczag Judit

Szávai Ilona

Wencke J. Seltzer
ford. Palla Mária

Dr. Háló Magdolna
Székely Ágnes

Szávai Ilona

Vágó Ilona

Monspart Éva
Vágó Ilona
Szávai Ilona
Dr. Ankerl Géza
Ford.: Palla Mária

Cím

A család évszázada

A holocaust öröksége

A Nagycsaládosok Országos Egyesülete
Az átalakuló totalitárius társadalom

Gábor könyve

Gyermekek a háborúban

A háború által érintett gyermekeket segítő
hálózat

Házunk tája

A nevelési tanácsadó sajátos feladatai egy
lakótelepen

Kötelékek – széltörésben

Beszélgetés Dr. Somlai Péterrel a magyar
családmodell változásairól

Mi a család? Univerzális mítoszok és terápiás
vonatkozásai

Hol éljenek a súlyosan vagy halmozottan
fogyatékos gyermekek?

Az Immánuel Otthon

Emlékezés

Szociális munkás képzés Esztergomban

Gyermek-érdekvédelem az Egyesült

Államokban

Robin Skynner - John Cleese: Hogyan éljük
túl a családot?

Meghalok én is?

Polcz Alaine könyve a gyermekek
haláltudatáról

Ember István: Környezetünk és a rák

A rák ellen, az emberért, a holnapért!

Éljen a zsíroskenyér?

Környezetvédelem és egészségnevelés

Csernobili gyerekek

Nagy az Isten állatkertje

Az anyanyelv és a többi - a nyelvhasználat
egy „keveredéses” világban

Büky Dorottya
Virág György
Dubravka Trampuz és Silvija Sotosek
ford.: Diószegi Eszter

ford.: Szávai Eszter

Virág György
Klacsman Dorottya

Nők elleni családon belüli erőszak

Nőnek lenni: eredendő bűn

Julia Segal, John Simkins: Anyunak
szüksége van rám

Szabadíts meg az erőszaktól!

Szép, kerek történet

Vasas Samu: A kalotaszegi gyermek

Nemzetközi Családév

A család évszázada

A Család Nemzetközi Évében – amikor az ember legelemibb, hogy úgy mondjam: létezésével velejáró „kötelékére”, a családra fokozottabban (de legalábbis „intézményesebben”) figyel a világ – sokan sokszor felsóhajtának... Miért nem állandósul ez a „családévi érdeklődés”? Hiszen az is újjólág kiderül, hogy ebben az év-században döntő változások mentek végbe a földkerekség családja-inak életében: jelentősebbek, meghatározóbbak, mint amelyeket ilyen „rövid” idő-szak alatt valaha is látott a történelem.

A Család Éve talán alkalmat teremt(ett) egyáltalán számba-venni a család évszázadát, azt a négy emberöltőnyi időt, amely a családnak nevezett emberi kötelékek belső viszonylatrend-szerét fellazította, vagy egyik-másik elemét – lényegében5– átminősítette. A magánszféra védőburkát feltörte a történelem. Az ember már nem él(het) örökérvényűnek tartott minták, hagyományok, beidegződések szerinti családi életet – mert a sokat emlegetett történelem színteréül követelte magának a családot (is). Olyannyira, hogy a század elején (micsoda paradoxon:) már családregevények örökítették meg – és belőlük kívánták megismerni az emberek-- a történelem sodrásirányát.

S ahogy a családi lét változott, a családot és változásait tanulmányozó szakemberek úgynevezett szak-tudása és szakértelme iránt is mind sokrétűbb igények jelentek meg. Aki manapság a családnak, mint jelenségnek a kutatására vállalkozik, a megközelítés módozata által kijelölt interdiszciplinaritásnak feltétlenül tudatában kell lennie. Éppen ebből a sokrétűségből következően folyóiratunknak ez a családközpontú száma a tárgyalt témák, jelenségek, - folyamatok továbbgondolására ösztönöz. Nagy örömeinkre szolgált, hogy a Család Évének jegyében találkozhatott szerkesztőségünk törekvése a VI. Családterápiás Világ-konferenciát szervező Magyar Családterápiás Egyesületével, és a rendezvényen elhangzó előadások némelyikének szövegét lapunk olvasóinak (és persze a konferencia résztvevőinek) rendelkezésére bocsáthatjuk magyar és (kivonatban:) angol nyelven.

Azt hisszük, hogy a különböző megközelítésmódok – kölcsönös – ismerete az eddiginél valóságosabb képet, „láttelepet” ígér azokról a jelenségekről, amelyek lényegük szerint is szétválaszthatatlanok egymástól.

Hogy lapunk, a *Család, Gyermekek, Ifjúság* (címében is jelzett) vonzáskörében maradjunk: elképzelhetetlen a gyermekvédelem a családot érintő problémák alapos ismerete nélkül. Reméljük, hogy ez a tematikus számunk is a tájékozódás újabb dimenzióit nyitja meg olvasóink előtt. Külön felhívjuk a figyelmet arra, hogy lapunkat ezúttal gyermekrajzokkal illusztráltuk. Nem csupán a „grafikai díszítés” kedvéért... E sorok mellett egy észak-komáromi – szlovákiai – kislány metszete látható. Az első emberpárt ábrázoló, jól ismert, stilizált „beállítást” utánozza a kép. Épp csak emberpár helyett egy anyát és egy kislányt láthatunk rajta. Az apa hiányzik... A beszédes gyermekrajzok „hangja” sem hiányozhatott ebből a számból.

(sz)

VI. Családterápiás Világkonferencia

A holocaust öröksége Túlélő áldozatok és bűnösök terápiája Párbeszéd német, magyar és izraeli terapeuták között

Ez a tanulmány egy kerekasztal-párbeszéd keretében megvitatásra kerülő témák rövid összefoglalása. A résztvevők, akiket Németországból, Magyarországról és Izraelből hívtak meg, a holocaust túlélői és/vagy a holocaustot túlélőkkel foglalkozók köréből kerültek ki. Előre látható, hogy ez a párbeszéd számos nehéz és kényes témát hoz majd felszínre, amelyekről szükséges, hogy a túlélőkről és a túlélők – áldozatok és háborús bűnösök egyaránt – között folytatott vitában szó essék, és végül is lehetőséget adjon a terapeutáknak, hogy az e körbe tartozók kezelésében nagyobb hatásfokkal tevékenykedjenek.

Noha számos csoport – beleértve a katolikusokat és a cigányokat – volt szenvedő alanya a náci üldöztetésnek, azok, akikkel a legszorosabb kapcsolatba kerültem, a zsidó túlélők közül kerültek ki. Ezért nekik szentelem a cikk első részét.

Meghatározott jellegzetességek mutatkoznak a túlélők kezelésénél az Egyesült Államokban, a terápiával foglalkozók irányítása és képzése céljából létrehozott műhelyekben Ausztráliában, Kanadában, Angliában, Izrealben, Dél-Afrikában, az Egyesült Államokban és számos más országban, ahol a terapeuták közül néhányan maguk is túlélők (elsőtől harmadik generációig). Többéves gyakorlatom során a projektív genogramm eszközt használom, ez felszínre hozza az egyes személyek saját külön történeti emlékképeit. A terápia alatt felszínre jövő fájdalom és a veszteség érzése túl mély lesz ahhoz, hogy elnyomható, vagy megtagadható legyen. Ezeket kezelni kell.

Túlélő áldozatok és családjaik Izraelben

Néhány jelentős különbség mutatkozik a holocaust utáni reakciók és tapasztalatok vonatkozásában azoknál a túlélőknél és családjaiknál, akik elhagyták Németországot és Kelet-Európát és Izraelben telepedtek le, szemben azokkal, akik más országokban az ún. diaszpórában (Izraelen kívül) telepedtek le. Azokat, akik Izraelbe emigráltak, tárt karokkal fogadták; ők végül is elértek abba a hazába, ahol nem üldözött kisebbségként élhetnek, reszketve a következő pogromtól, a kilakoltatástól, a vagyonukból való kiforgatástól, a soron következő gettóba kényszerítéstől vagy a haláltáborba vezető szörnyűséges bevonatástól. Állásokat kérelmezhetek és nyerhettek el valamennyi foglalkozási körben, nyíltan gyakorolhatták vallásukat, ha úgy óhajtották. És ami a legfontosabb, nem kellett félelemből vagy szégyenből rejtegetniük a koncentrációs táborokban karjukba tetovált számokat. Mint ahogy sokan mások is viselték a szörnyű múlt ezen emlékeztető jelét. Ez egy közös örökség volt, és Izraelben szabadon gyászolhattak, másokkal együtt, akik szintúgy szenvedtek a szörnyű nélkülözésektől és veszteségektől és a hosszantartó, nyomasztó emlékü sérülésektől. Nemzeti emlékműveket állítottak fel (mint a Yad Vasem Jeruzsálemben) közös gyászhelyeket mintegy annak az elvnek a megnyilvánulását, hogy „még egyszer nem történhet meg”. A nemzeti ünnepek, mint Izrael Függetlenségének Napja (május 5.) olyan alkalmak voltak,

amikor összegyűlhetnek emlékezni és gyászolni a múltat, megünnepelve a függetlenséget és a szabadságot, elkötelezni magukat egy jobb jelen és jövő építésére. Izraelben mély részvétre találtak azok részéről, akik ténylegesen átértékelték a hányattatásban eltöltött éveiket, és akik a szeretteik elvesztése miatt érzett fájdalomban osztoztak, ugyanazt a megaláztatást, üldöztetést, szétszakítatást élve meg. Jóllehet a poszttraumatikus stressz-szindrómának még nincs irodalma, a fogalom biztosan alkalmazható lenne bármelyik túlélő emigránusra. Nem lehet elfelejteni, ha az embert zsúfolta, piszkos gettóba terelik, ha elszakítják házastársától és gyermekeitől, ha vonatra lökdösik és szögesdróttal körülzárt koncentrációs táborba hurcolják, ha barakkokban, csupasz priccseken kényszerül élni, és fizikai és szellemi tűrőképességét messze meghaladó kemény robotra kényszerítik, nem lehet elfelejteni a csontig lesóványodott testeket az udvaron, a legalapvetőbb tisztálkodási követelményeknek sem megfelelő, egészségtelen közös fürdőhelyiségeket, az SS-katonáktól kapott ütlegeléseket és annak látványát, ahogyan a hozzátartozóit és barakktársait az állítólagos fürdőbe vezető útra terelik, ahonnan soha nem volt visszatérés, mivel az út valójában a gázkamrába vezetett.

Izraelben egészségügyi és lelki gondozással foglalkozó szakemberek gárdája alakult, akik jó ismerőivé váltak a holocaustnak, együtt éreztek a túlélőkkel és tisztelték őket. Néhányan maguk is túlélők voltak. A figyelmes meghallgatás módszerét alkalmazták, kombinálva az érősítő és a családrendszerű megközelítésekkel. A kormány támogatásával a Szociális és Jóléti Minisztérium valóban megkísérelte, hogy segítséget adjon ezeknek a végsőkig kimerült és megzavarodott embereknek. Voltak a szociális munkások között olyan emberek, mint Shmuel és Katrína Ron, és Dror és Judith Wertheimer, akik kezelésre és képzésre vonatkozó hatásos programok kifejlesztésében és alkalmazásában segítettek.

Mordechai Kaufman állította fel a Kibuc-klinikákat, amelyek a nagyszámú kibucokban élőket látták el, akiket olyan problémák gyötörtek, amelyeket a holocaustra, illetve az ahhoz kapcsolódó élményekre lehetett visszavezetni. Mordechai Kaufman, mint a családterápia atyja vált ismertté Izraelben. Pszichiáterek, mint Shamai Davidson megteremtették a Shalvata Pszichiátriai Központot, hogy csökkenteni lehessen a mindent átható, szünni nem akaró fájdalmat és gyötrelmet azoknál, akiknél kórházi bentfekvés vált szükségessé testi és lelki bajaik gyógyításához. Az Izraeli Házassági- és Családterápiái Társaságot 1970-ben hozták létre olyan emberek vezetésével, mint Israel Charny és Yohevad és Ephraim Howard. A Társaság azóta is folyamatosan működik, tagjai többek között posztgraduális programokat szerveznek a pszichológia, a szociális munka, az oktatás és a tanácsadás területén.

A holocaust okozta poszttraumatikus stressz-szindróma tünetei között szerepel a szirénák hangja által kiváltott rémület, az éjszakai rémálmok, félelem és ellenszenv a kívülállókkal szemben, akik feltehetően üldözik a zsidókat – ahogy az ellenséges arab szomszédok teszik; az éhezés és az orvosi ellátás hiánya miatt felmerülő egészségügyi problémák, a családalapítás iránti elkötelezettség és a korábbi fájdalom és veszteség megismétlődésétől való félelem, hogy a családot elhurcolhatják vagy megölhetik; a bizalomépítés nehézségei; a jövőbe vetett reménység hiánya, a döbbenet, hogy megtörténhetett a népirtás, miközben a világ nagy része tétlenül tűrte, megakadályozva annak kitudódását. A túlélők generációi továbbították egymásnak a félelem, az aggodás és a depresszió örökségét.

Túlélő áldozatok a diaszpórában

Azokat a túlélőket, akik szétszóródtak a diaszpórában, egészen másképpen kezelték a befogadó ország lakosai, ahová emigránsként érkeztek. Új szomszédjaik és munkatársaik nem mindig voltak hajlandók meghallgatni az átélt atrocitásokról szóló elbeszéléseket, vagy

megnézni a karjukba tetovált számokat. A tagadás időről időre súlyos méreteket öltött, a legszükségesebb megnyilvánulásokig, akik azt hangoztatták, hogy „meg sem történt”.

Azok számára, akik felismerték, hogy szörnyűséges, népiirtás történt, az egész helyzetet, magát a kort olyan rémisztőnek találták, saját kormányaik tehetetlenségét annyira szájalmasnak látták, hogy sokan közülük nem akarták, hogy az embertelenség és kegyetlenség e megvetésre méltó korszakára emlékeztessék őket. A túlélők felismerték, hogy a legjobb ismét csendben maradni, nehogy ellenségessé tegyék a környezetüket. Az emlékezés és a kétségek belül rekedtek, gyakran éjszakai rémálmok és nappali rögeszmés gondolatok forrásává váltak. Néha pszichopatikus gondolatokban és bizarr magatartásformákban vagy a rosszul működő alkalmazkodás más formáiban fejeződtek ki.

Úgy érezték, arra vannak kényszerítve, hogy a szörnyű múlt titkainak részleteit magukba rejtse, gyermekeik úgy nőttek fel, hogy a szüleik életében történt jelentős dologról annyit tudtak, hogy az annyira szörnyűséges volt, hogy jobb misztikus homállyal borítani. Saját elképzeléseik arról, hogy a szüleiknek mit kellett elszenvedniük vagy tenniük a túléléshez, gyakran túlnőttek mindazokon a szörnyűségeken, amelyek valójában történtek. A túlélők büntudata, generációkon keresztül átörökítve folytatódott és súlyosbodott. Gyermekeiknek darabokból kellett összerakni örökségük történetét, apró részletekből, gyakran kételyek között, vagy külső forrásokból, könyvekből és filmekből kikövetkeztetni. Amikor ezek a családok megtalálják a gyógyulás felé vezető utat, fontos engedni és serkenteni az elfojtott emlékek visszatérését, hogy hosszú idő után kezelni tudják azt, ami folyamatosan rombolta és uralta életüket; képesek legyenek elmondani gyermekeiknek és unokáiknak életük történetét, és ezáltal inkább az emberi szellem győzelmeként, és ne szégyenteljes helyzetként éljék meg újra a túlélésüket. Az olyan film, mint a Schindler listája, amely bőséges részletekkel szolgál a zsidók helyzetéről a holocaust idején, ösztönzőként hathat a családi beszélgetésekre.

Bármennyire próbálták is, sokan a túlélők közül nem tudták eltemetni gyötrelmeiket és keserűségüket. Csak mondták és újra mondták a történeteiket mindazoknak, akik hajlandók voltak meghallgatni őket, és néha azoknak is, akik valójában nem voltak kíváncsiak rájuk. A gyermekeiktől azt várják el, hogy átvállalják a szülői szerepet, viseljenek gondot rájuk, nyújtsanak szeretetet, biztonságot. Nagyon közel kell maradniuk eredeti családjukhoz, gyakran a legszorosabb kötelékekkel gúzsba kötve. A családi értékeket veszélyeztető fenyegetésnek vettek még a barátokkal szervezett közös programokat is. Ezeknek a gyerekeknek mindig a szüleik szeme előtt kellett lenniük, máskülönben féltő volt, hogy egyszer csak eltűnnek. Az ilyen esetekben a terápiának az egyéniséggé válás biztonságos módjára kellett összpontosítania, amely a családi rendszerbe felnőttként való kapcsolódás folyamatát is segíti. Mindegyik forgatókönyvnek a végső célja az érintettek kiszabadítása a holocaust-élmények és örökség bénító hatása alól, hogy felszabadultabb életet élhessenek, és módjukban álljon az energiájukat olyan tevékenységekre fordítani, amely segítségükre van a gyógyulásban.

A II. világháborút és a koncentrációs táborok felszámolását követő évtizedekben csak néhány túlélő csoport tartott találkozót – ha egyáltalán tartottak – a Zsidó Közösségi Központokban vagy a Zsidó Családi Szolgálatoknál. A túlélők egyesületei, amelyek legitimizálták a közös tapasztalatokat és fórumot biztosítottak a személyes problémák megvitatására, valamint közösségi tevékenységek szervezéséhez az 1980-as évek előtt nem működtek. Visszatekintve úgy tűnik, hogy a diaszpórában élők nem rendelkeztek eszközökkel. Úgy érezhették, azonosulniuk kell a nagyobb közösség feléjük támasztott elvárásaival.

A 80-as években, 40 év elteltével egyre több repedés jelent meg a hallgatás falán, míg végül összeomlott. Holocaust múzeumokat hoztak létre az Egyesült Államokban Floridában, Kaliforniában és Washingtonban. Ausztráliában a Generáció: a Zsidó Gondolat Lapja különszámot szentelt a holocaustnak.

Az etnikai tisztogatásnak e korábbi erőszakos eseményeire félelmetesen emlékeztető dolgok történnek a korábban Jugoszláviaként ismert országban. Azt hajtogattuk: „soha többé” – és mégis megint megtörtént. Mindnyájunknak, akik törődnek ezzel, meg kell tennünk minden tőlünk telhetőt az ilyen vérfürdők áldozatainak segítésében és annak megakadályozásában, hogy továbbiak előforduljanak.

A túlélő bűnösök öröksége

Németországban az utóbbi években egyes kormánytisztviselők és a társadalom egyes tagjai, különösképpen a lelki gondozás területén dolgozó szakembereket, faggatni kezdték a történelmet és vizsgálni a háborús bűnösök utódainak hátrahagyott örökséget. A jóvátételre törekvések segítettek levezekelni valamennyit a nyilvános felelősség hivatalos keresztjéből, de sok kérdést megválaszolatlanul hagytak a németek felnövekvő nemzedékei számára. Ahogy a tagadások és mentségek álarcai lassan lehulltak, mind többször hangzott el, hogy a hajdani német vezetők, Hitler és Himmler magatartása, akárcsak saját nagyapáiké és apáiké, akiket a Hitlerjugend tagjaiként neveltek fel és az SS és SA katonáivá váltak – undorító és elítélendő. Gyűlölték, hogy bűnösként születtségük örökségével kell szembenézniük, hisz az apák bűneit a gyermekek öröklik, azokért törvényszerűen felelősek. Itt is egy generációk közötti átviteli folyamat látszik fellépni, gyakran a kollektív tudatalatti jelenségének szintjén, amit megérzés útján adnak át.

Amikor 1989-ben Nyugat-Németországban jártam, hogy egy négy napos családterápiás műhelyt vezessek, megkértem a résztvevőket, hogy jelezzék, hogy mit remélnék tanulni és elérni az együtt töltött idő alatt. Egy harminc körüli fiatalemberből így szólt: „Szeretném tudni, hogy ha egy gyilkosnak a fia vagyok, ki vagyok én? Miféle családból jövök, és milyent tudok én magam felépíteni? Képes vagyok-e igazán foglalkozni másokkal, ha nem találok választ e gyötrő kérdésekre?” Kezdetben elborított az általa felvetett problémák nagysága, és bizonytalan voltam abban, hogy fel vagyok-e készülve arra, hogy megbirkózzam a feladattal, hogy segítsek a fiatalembernek megküzdenni terhével.

Mire a műhely negyedik napja eljött, eléggé összhangban éreztem magam a csoporttal és Hansszal ahhoz, hogy leküzdjem ezt a zavarba ejtő dilemmát és az ehhez szükséges eszközt is megtaláltam. Akik ott összegyűltek, még sohasem voltak tanúi többgenerációs családterápiának, és szerettek volna ilyent látni. Megkérdeztem Hansot, szeretné-e, ha ezt a megközelítést az ő eredeti családjának szimulációján keresztül demonstrálnám. Meglepődésemre lelkesen be-leegyezett. Egyéni ülésel kezdtünk, amelyen elmesélte a történetet, hogy hogyan hallgatott családja a holocaust éveiről és apjának a német hadseregben való szolgálatáról. Mivel az öröksége módfelett zavarta és neheztelt érte, s nem volt képes meggyőzni szüleit, hogy őszintén beszéljenek erről a rendkívül jelentős témáról, a drogok és az alkohol világába menekült, ahol egy évtizedig fetrengett az önsajnálásban. Végül elment egy szenvedélybetegket kezelő bentlakásos intézetbe, ahol elhatározta, hogy tiszta és egyenes életet fog élni; aztán részt vett egy képzésen, amely révén drog- és alkoholtanácsadó és családterapeuta lett belőle. A kezelés, képzés vagy ellenőrzés során sehol sem foglalkoztak a holocaust örökségéből eredő általános vagy specifikus kérdésekkel, holott ezek égették

lelkét és tudatát. E szimulációt rögzítettem és 1990-ben meg is jelent írásos formában, itt csak a főbb témákat foglalom össze.

Az ezt követő szimulációban Hans kiválasztotta csoporttársai közül, hogy ki legyen az apja, az anyja és a nővére. Üvöltött rájuk, támadta apját gyanított viselkedéséért, azt kérdezte: „Hogy követhettek el, te és társaid ilyen rémtetteket? Miért nem csatlakoztál az ellenálláshoz?” –Szidalmazta szüleit hallgatásukért és tagadásukért. Hevesen megfenyegette anyját és nővérét, mert ők megvédték apját, és mindig azt mondták neki: „Hagyd békén, eleget szenvedett! Jó apa volt! Ez mind régen történt. Miért nem vagy képes elfogadni, hogy ami elmúlt, elmúlt, és abba hagyni a bajkeverést?”. Csendesen és belül remegve közbevettem, hogy a fiú ép elméjének és jövőbeli jólétének szempontjából fontos volna, hogy az apa felfedné történetét, megválaszolná a mindeztidáig megválaszolatlan kérdéseket, talán magát is megszabadítva egyes rettenetes emlékektől azzal, hogy feleleveníti azokat. Ezt a biztatást követően az apa kiöntötte lelkét – beszélt az összetartozás érzéséről, amikor felvették az egyenruhát, említette az elkötelezettséget, hogy segítettek országuknak világhatalom lenni, és a hitet abban, hogy ügyük igazságos. Érzéketlenné vált a gyilkolás aktusa és a szétszórva heverő holttestek látványa iránt. Odáig elment, hogy azt mondta: „Talán ha éltél volna abban az időben, te is ugyanígy cselekedtél volna.” Majdhogynem megértésre bírta fiát..

Az összegyűlteket szemmel láthatóan megrázta a történet, és sokan egymásba kapaszkodtak, mivel, mint a kikérdezés során megtudtam, majdnem minden jelenlévőnek harcolt az apja vagy más közeli rokona, az SA-ban vagy az S S-ben és osztották Hans ellenérzését, szorongását és tanácstalanságát. Azt hajtogatták, hogy valójában senki sem volt hajlandó rákérdezni a szégyenteljes múltra és segíteni nekik foglalkozni bűnösségükkel, türelmetlenek voltak saját gyermekeikkel szemben, amikor azok a holocausthoz kapcsolódó kérdéseket tettek fel.

Apjának vallomása után Hans szemmel láthatóan felengedett. Kevésbé volt izgatott, amikor azt mondta: „Most talán elkezdődhet közted és köztem egy kapcsolat és lehet, hogy ahogyan többet beszélgetünk és jobban megértem a gondolkodásod és viselkedésed, még meg is tudok bocsájtani neked”.

Mélységesen megindítottak a holocaustnak az elkövetők leszármazottaira gyakorolt tragikus következményei. Az ülés folyamán a zsidó áldozatokkal való saját személyes azonosulásom valahogy mellékvágányra szorult, párhuzamosan azzal, ahogy terapeuta-szerepem előtérbe került és lehetővé tette számomra, hogy kinyújtsam a kezem és megpróbáljak gyógyítani.

Feltűnő volt, hogy a háborúban aktív németek leszármazottait gyötrő kérdések mennyire hasonlóak az áldozatok leszármazottainak problémáihoz. Ezek közé tartoznak megválaszolatlan kérdések arról, hogy hogyan történhetett meg ilyen mély gyűlölet és rombolás, a bűnösség és a szégyenérzet, a vezeklés az elődök bűneiért. Elátkozott életre vannak-e vajon kárhoztatva a bűnöket öröklő utódok, hogyan lehetne megtudni az igazságot a nagyszülőktől és a szülőktől, hogy megismerjék családjuk örökségét. Hogyan lehetne véget vetni a lidérces álmoknak és szétoszlatni a mindent átható szorongást és depressziót, keresni kell a bűnhődést vagy el lehet kerülni stb.

Mindazonáltal úgy látszott, a holocaust ellentétes oldalain álló leszármazottak nincsenek tisztában azzal, hogy gondjaik közösek, mivel annyira polarizáltak és egymás számára mindig is elérhetetlenek voltak.

Hídverés?

Az V. Nemzetközi Családterápiás Kongresszus folyamán Hollandiában az egyik prominens izraeli családterapeuta, Cynthia Carrel, akivel több éves barátságra tekinthetünk vissza, ezt mondta: „Florrie, az izraeli csoportot zavarba hoztad Németországban tett gyakori útjaiddal, szándékkal, hogy ott beszélj és taníts. Ismerjük erős zsidó identitástudatodat és Izrael melletti kiállásodat. Hogyan és miért teszed ezt?”. Elmagyaráztam, hogy a terapeuták és professzorok, akikkel Németországból találkoztam az elmúlt két évtizedben, nem tűntek antiszemitanak és mélységesen zavarta őket az országukban felbukkanó üldöztetés, bigottság és gyűlölet. Ki akartak tárulkozni egy kevésbé etnocentrikus gondolkodás előtt, egy demokratikusabb, egyenlőségen alapuló éthosz részei akartak lenni és olyan jártasságokra szert tenni, mint pl. a mediáció, amelyek képessé teszik őket arra, hogy a családi, közösségi és országok közötti konfliktusokat egészségesebb, békésebb módon kezeljék. A 80-as évek elején tett első látogatásom óta a németországi előadó-körutak majdhogynem küldetéssé váltak, minthogy alkalmat biztosítottak számomra, hogy a tényleges, hús-vér elkövetők kezelésével foglalkozzak, a holocausttal kapcsolatos munkát végezzek, tanulmányozhassam szerteágazó, szörnységes és hosszú távon ható következményeket. Mindenkit, akivel kapcsolatba kerülök, arra motiválok, hogy tegyen meg minden tőle telhetőt annak biztosítására, hogy „ez ne történhessen meg még egyszer”.

Ekkor Cynthia szomorkásán azt mondta: „Lehet, hogy ezen a területen te vagy az egyetlen ember, akiben mind a német, mind az izraeli terapeuták megbíznak, és akit tisztelnek. Össze tudnál minket hozni? Olyan sok minden van, amiről beszélnünk kellene. Meg kell osztanunk egymással a tovább élő fájdalomunkat és félelmeinket, szomorúságunkat és bánatunkat, és talán együtt megtanuljuk, hogyan kezelhetjük jobban a túlélők második és harmadik generációit, akikkel mindnyájan találkozunk”. Lelkesen vállaltam, hogy megpróbálok egy ilyen párbeszédet megvalósítani.

Rávettem néhány német terapeutát, hogy vegyenek részt a Kongresszuson országukból egy 10 fős csoporttal, lehetőleg olyan kollégákból, akikkel már volt kapcsolat, hogy némi bizalommal kezdhessünk hozzá. Cynthia és én többeket megkérdeztünk a jelenlévő izraeliek közül és ők is örültek a lehetőségnek és beleegyeztek a részvételbe. Ezek után megkerestem a Nemzetközi Családterápiái Társaság VI. Kongresszusának szervező bizottsági tagjait. Némi megfontolás után kísérletképpen beleegyeztek abba, hogy egy félnapos szekcióülést vezessek, azzal a kikötéssel, hogy 10 magyar terapeutából álló csoportot is kérjünk fel részvételre, mivel ők mind az áldozatok, mind az elkövetők leszármazottait kezelik és a holocaust árnyékának régóta óriási hatása van Magyarországra.

Amikor rájöttem annak a feladatnak a nagyságára, amibe – talán naivan – belevágtam, és számba vettem a pozitív lehetőségeket, amelyek ebből a megértés és együttműködés felé tett kicsiny kezdő nyitányból származhatnak, sürgető igényét éreztem felkérni valakit, hogy csatlakozzon hozzám vezetőtársként. Martin Kirschenbaum doktor, a korábbi Kaliforniai Házassági és Családterápiás Posztgraduális Iskola dékánját kértem fel. Dr. Kirschenbaum német zsidó származású, több családterápiás képzéssel foglalkozó intézetet hozott létre Németországban, ahol minden évben, az év egy részében tanít; őt is érdeklik a holocaust messzire nyúló árnyai, és mindenféle jellegű túlélő családokat kezelt. Nagyra becsült és megbízható családpszichológus, terapeuta, akivel dolgoztunk már együtt a múltban és kitűnő munka kapcsolatát alakítottunk ki.

Remélhetőleg a híd, amelyet létrehozni készülünk, erős alapokon fog állni, amit együttesen épít majd minden jelenlévő. A kerekasztal-beszélgetés didaktikus és kísérleti elemeket is magába foglal majd. Ebből kiindulva képesnek kell lennünk arra, hogy az itt nyert

ismereteket hozzáadjuk mind a holocaust áldozatainak, mind az elkövetők leszármazottainak kezeléséhez szükséges, már meglévő tudásunkhoz, és új, megvilágosító kutatásokat ösztönözzünk.

Dr. Florence Kaslow, USA
Fordította: Diószegi Eszter

Műhely

A Nagycsaládosok Országos Egyesülete

1987. október 24-én előzmények nélkül alakult Budapesten.

1987-ben Magyarországon a hatóságok olyan adórendszer bevezetésén dolgoztak, amely méltán érdemelte ki a világ leginkább család- és gyermek ellenes adórendszere címkét. Szükség volt egy olyan szervezetre, amely jogosan képviseli a családok és különösen leginkább érintett nagycsaládosok érdekeit. A megalakulásra serkentő másik tényező az ország szomorú demográfiai helyzete: mint köztudott, 1981 óta már az anyaországban is fogy a magyarság. Ezek mellett az országos gondok mellett egyre több nagycsaládos élte meg fájdalmasan, hogy jövőt szolgáló életformájukat milyen élesen elutasítja a társadalom. Keresni kezdték tehát egymás társaságát, hogy terheiken valamilyen összefogással segítsenek.

Az elmúlt évtizedekben sokan és sokféleképpen hirdették a kollektívizmust, s az eredmény soha nem látott befelé-fordulás, tudatos individualizmus lett. Pedig közösségre, az együttgondolkodók, az egymáson segítők, az egymás gondjaiban osztozók baráti társaságára szükségünk van ahhoz, hogy otthon erezhessük magunkat a világban. Az egyre gyermekellenesebb légkörben a nagycsaládosok elsősorban egy másik nagycsaládos családban találhatnak társra. A NOE elő akarja segíteni ezeket a kapcsolatokat. Tagjait arra ösztönzi, hogy lakóhelyükön alakítsanak ki önálló helyi csoportokat, amelyek a valódi egyesületi élet szinterei.

A több gyermeket tudatosan elfogadó nagycsaládok, bár súlyos anyagi gondokkal küzdenek, mégis a bizalom és a jövőbe vetett hit jelei.

A nemzet számára pótolhatatlan értékeket hordoznak. A reményt, az egymás érdekeit figyelembe vevő közösségi tudatot, a családi élet melegét testesítik meg egy olyan korban, amelyben ezek már-már kiveszni látszanak. Meggyőződésünk, hogy ezekre az értékekre a nemzet egészének szüksége van. A NOE értékelmutatási feladata azt jelenti, hogy megpróbáljuk ezekre az értékekre felhívni a társadalom figyelmét.

Hat évvel az alakulás után 133 helyi csoportunk működik az ország legkülönbözőbb területein. E csoportok nem jogi személyek, inkább baráti társaságok, A NOE azonban azt is elősegíti, hogy tagsága teljes önállóságot elnyert helyi egyesületeket hozzon létre. Az anyaegyesület ilyen értelemben a tagegyesületek szövetségeként is felfogható. 1993. őszéig 81 helyi egyesület lépett be a NOE-ba, illetve alakult a NOE tagjaiból. A NOE együttes tagsága 17500 családot jelent. Az átlagos gyermeklétszám 3,8, azaz az egyesület vonzáskörébe több mint 101500 lélek tartozik. Jelenleg majdnem minden feladatot önkéntesek látnak el, mindössze 4 részidős fizetett státusz van a titkárságon. A NOE legfőbb irányító testülete a közgyűlés, amely legalább évente egyszer ülészik. A közgyűlések között a legalább negyedévente összeülő választmány irányítja az egyesületet. Az operatív vezetés a kilenctagú, a közgyűlésnek és a választmánynak felelős elnökség feladata. Az elnökség az egyes részfeladatok elvégzésére munkabizottságokat állít fel.

Az egyesület olyan családokból áll, amelyek saját háztartásukban legalább három gyermeket nevelnek vagy neveltek fel. További feltétel, hogy a belépni szándékozó értsen egyet az egyesület alapelveivel, azaz a fenti célokkal, valamint azzal, hogy az egyesület a társadalmi élet minden területén erősíti az élet és az anyaság tiszteletét, a házasságért és a jövő generációkért érzett felelősséget. Az egyesület alapítói tisztában voltak azzal, hogy nem

lehet az embereket pusztán megszületett gyermekeik száma alapján kategorizálni. Ezért a NOE kezdettől fogva nyitott volt az egy, vagy két gyermekesek, valamint a gyermektelenek felé. Mindazokat, akik a NOE céljait helyeslik és támogatják, családi állapotuktól és gyermekeik számától függetlenül hívjuk magunk közé.

Már az egyesület megalakulását előkészítő Szervező Bizottság megkezdte az érdekvédelmi munkát. Az adócsoport azt az alapelvet képviselte, és képviseli ma is, hogy nem a megszerzett teljes jövedelem, hanem csak annak szabadon elkölthető hányada lehet adóköteles. Ez más szavakkal azt jelenti, hogy a létminimum nem adóz-tatható. A létminimum megállapításánál viszont tekintettel kell lenni arra, hogy a befolyt jövedelemből hány embernek kell megélnie. A NOE tehát az eltartottak számát figyelembevevő adórendszer mellett érvelt. Az érvek sokáig süket fülekre találtak, de végül a parlamenti képviselőkkel folytatott számos megbeszélés eredményeként olyan légkör alakult ki az országgyűlésben, hogy a kormány a legeslegutolsó pillanatban legalább a három- és többgyermekesek számára beépített javaslatába egy kismértékű adóalap-csökkentést (1987.). Bár ez sokkal kevesebb, mint az eredeti javaslat, ezt az első eredményt nem szabad alábecsülnünk. Hosszú évek óta először fordult elő, hogy a vezetés a társadalom egy rétegének nyilvánosság előtt megfogalmazott kívánságára saját döntését megváltoztatta, azóta bár még messze vagyunk a választási kampányban megígért családi jövedelemadótól ezt a kismértékű adóalap csökkentő kedvezményt sikerült minden gyermekre kiterjeszteni. Azóta ezen a vonalon a pénzügyi lobby az előrelépést sajnálatosan akadályozza, az 1992. évi ÉT megállapodás adócsökkentéssé alakította.

Hasonló eredménynek tekintjük, hogy a lakásokra kivetett adóknál sikerült elérni azt, hogy fejenként 25 négyzetméter legyen adómentes. Az eredeti elképzelések ugyanis ilyen nem tartalmaztak.

Az egyesület létszámának folyamatos emelkedése (átlagosan havi 200 belépő tagcsalád) arra utal, hogy az egyesület valós igényeket elégít ki.

Kialakult munkastílusunk, amely az érdekvédelemben az érvek ütköztetésének híve, s mindenkör figyel arra, hogy ne mások érdekei ellen próbálja saját érdekeit képviselni. Az elmúlt években sok tanácskozás résztvevői voltunk, helyi és országos szinten.

Több településen a helyi vezetés szociálpolitikai döntéseinek meghozatalakor támaszkodik a NOE helyi csoportjának véleményére. Ilyen esetekben a rászorultság megítélése s nem az egyesülethez való tartozás alapján fejtjük ki véleményünket.

Komoly eredménynek tartjuk, hogy tagjaink otthon érzik magukat a NOE-ban. Sokan a társadalomból mintegy kivonulva éltek, most részesei, olykor irányítói is a körülöttük folyó eseményeknek.

Megindult az egymáson segítség folyamata is, elsősorban a csoportokon belül. Itt van lehetőség sok, anyagi szempontból jelentős kedvezmény igénybevételére is, mint például a nagykereskedelmi áron való vásárlások megszervezésére, külföldi, és magyar használtruha akciók lebonyolítására. Ez utóbbi igen jelentős segítséget jelentett tagjainknak, mivel nemcsak az egymás között is cserélhető gyermekruhákra, hanem a felnőtt ruházatra is kiterjed.

Az 1988 őszi megrendezett közgyűlés kifejezett óhaja volt, hogy az egyesület tudatformáló feladatának hatékonyabban tegyen eleget.

Ezért rendeztünk 1990. június 14-17. között egy négy teljes napot kitöltő Családkongresszust több mint 1000 résztvevővel. A kongresszus jelszava volt: Egészséges család – egészséges nemzet.

Bár a kongresszust a NOÉ rendezte, a nagycsaládos lét csupán, mint az egyik pozitív életforma jelent meg. A kongresszus fontosságát bizonyítja, hogy azon több miniszter is megjelent, s fővédnökséget vállaltak egyházi és világi vezetők egyaránt; sikerét pedig, hogy több száz gyermek jól szervezett foglalkoztatása biztosította a résztvevő szülők nyugodt tanácskozását. A kongresszusnak olyan sikere volt, hogy 1992 májusában megrendeztük a II. Családkongresszust, Reményünk a család címmel. Mindkét kongresszus előadásai könyv alakban is megjelentek.

A NOE továbbra sem kíván politikai párt jelleget ölteni, de részt szeretne venni a politikai életben. Nem tekinti magát alternatív szervezetnek. Megítélésünk szerint az általunk képviselt értékeknek nincs alternatívája.

Valószínűleg minden kormányzó párttal találunk közös pontokat, de mindegyikkel vitába is fogunk keveredni, mivel mi mindig hosszú távú értékeket képviselünk, a hatalom viszont gyakorta kompromisszumokra kényszerül. Minden lehetséges fórumon felvetjük, hogy az ún. általános választójog nem általános, mert a kiskorúak ki vannak zárva belőle. A pártok számára nem jelentenek voksokat, következésképpen érdekeik hatékony védelme nem lehetséges.

Folytatjuk a házasságra előkészítő tanfolyamokat, elsősorban 16-20 éves fiatalok részére.

Fontos feladatunk a NOE szervezetének, közösségeinek építése, mely alig tud lépést tartani a létszámnövekedéssel.

Az 1994-es Nemzetközi Családév rendezvénysorozatában Nemzetközi Nagycsaládos Találkozó szervezésével és egy országos NOE rendezvénysorozattal veszünk részt.

A barátság és öröm jegyében említendő napokra elsősorban három- és többgyermekes családokat várunk szerte Európából

Gödöllőre július 21-24. között.

Kérjük, jöjjenek minél többen, ünnepeljünk együtt. A nagycsaládos életforma Európában és általában a gazdagabb világban nem népszerű, előítéletekkel fogadják, mi azonban hisszük, hogy fontos üzenetet hordoz. Jele a reménynek, a jövőbe vetett hitnek. A nagycsaládban felnövő gyermeknek alkalmazkodnia kell mások igényeihez is, ezért fogékonyabb a demokráciára.

Találkozónkkal a népek barátkozását is szeretnénk előmozdítani.

VI. Családterápiás Világkonferencia

Az átalakuló totalitárius társadalom

Tanulmányunkban azt kutatjuk, vajon hozzájárulhat-e egy, a család vizsgálatán alapuló közelítésmód a társadalomban zajló változások folyamatainak megismeréséhez?

Bulgáriában az utóbbi öt évben olyan szavak váltak a tömegkommunikáció, a mindennapi társalgás, sőt még az utcai beszélgetések kulcsszavaivá is, melyek korábban kizárólag a szakemberek szakmai zsargonjában fordultak elő. Ezek közé tartoznak például a „rendszer”, „átalakulás”, „változás”, „határok megnyitása” stb. szavak.

Így szükségessé vált, hogy feltegyük magunknak azokat a kérdéseket, melyeket most itt is meg szeretnénk vitatni:

Vannak-e izomorfizmusok a diszfunkcionális családok és a diszfunkcionális társadalmak között? Ha igen, mit nyerhetnek a családterapeuták egy súlyosan diszfunkcionális társadalom normalizációs folyamatainak a megismerésével? Másrészt, az ő diszfunkcionális családjokról szerzett ismereteik hozzájárulhatnak-e a totalitárius társadalmak természetének megértéséhez?

Mint családterapeuták tudjuk, hogy általában a következők jellemzik a diszfunkcionális családokat:

1. A diszfunkcionális családok olyan, viszonylag zárt rendszerek, melyek deficitesek a szociális környezetükkel folytatott együttműködésben. Ugyanez elmondható a diszfunkcionális társadalmakról is, például a totalitárius rezsimekről és a diktatúrákról, melyek így vagy úgy elszigetelik magukat a demokratikus világtól. Miközben ily módon védekeznek a külső behatások ellen, megakadályozzák a korrigáló visszacsatolás és javítás minden lehetőségét.

2. Ennek a zártságnak a megőrzéséhez az uralom valamilyen nyilvánvaló formája szükséges. Mind a családokban, mind a társadalmakban ezt vagy a hatalom nyílt gyakorlásával és kényszer alkalmazásával valósítják meg (diktatúrák létrehozásával – társadalom; erőszak alkalmazásával, vagy merev uralkodó-alávetett viszony kialakításával – család); vagy azzal, hogy elmosás a határokat és a funkciók közötti különbségeket (titkos szövetségek révén a családban és titkos szolgálatokkal a társadalomban). Ez utóbbi megoldás a következőt eredményezi:

3. A hierarchia-rendszer eltorzul és zavarossá válik. A családokban nem ritka az egyik szülő és a gyermek szövetsége, ami által a másik szülő tehetetlen és kirekesztett lesz. A társadalomban pedig láthattuk, például, egy ápolónő (párttag) és a kórház párttitkárának összefogását a vezető orvos ellenében, akit ily módon „hatástalanítottak” és aki emiatt aztán nem tudott eleget tenni kötelezettségeinek.

Az ilyenfajta kölcsönhatások a szervezeti felépítésben torzulásokhoz vezetnek a kommunikációban is:

4. A súlyosan diszfunkcionális családok esetében homályos, zavaros, köntörfalazó, ellentmondásos kommunikációról, kettős kötésekről, misztifikálásról, a valóság el nem ismeréséről beszélünk, de jellemző a menekülés a fantáziakiélésekbe is. Mindez szintén érvényes a súlyosan diszfunkcionális társadalmakra. Elég megemlítenünk azt a sok üres,

jelentését vesztett szót, ami napjainkra ránk maradt, és-a misztifikációt, ami betöltötte az űrt a valóság és aközött, ami a tömegkommunikációban elhangzott, a kormány képviselői közöltek, stb.

Még sok más jellemző vonást, strukturális jelenséget és működtető mechanizmust állíthatunk párhuzamba, de a fent említett négy már elég, hogy lássuk, milyen hasonló alapokon kezd helytelenül működni a konfliktuskezelés, döntéshozatal stb. Minden családterapeuta éppen elég olyan esettel találkozott már, amikor valahogy úgy alakult a helyzet a családban, hogy a nagymama lett a de facto döntéshozó a gyermeket érintő legfontosabb ügyekben, ugyanakkor a szülők a felelősök érte. Hasonlóképpen, azok, akik totalitárius társadalomban éltek, túlságosan is sokszor vehették azt észre, hogy bár a formák szerint az országuk kormánya volt a felelős egy-egy döntésért, valójában azt az, ország, vagy esetenként egy másik ország politikai bizottsága hozta.

Minden emberek alkotta csoportban létrejöhet diszfunkció. Normális körülmények között az egyén megpróbálhatja tisztázni a nézeteltéréseket, megegyezést kezdeményezhet, és ha a nézetei vagy erkölcsi meggyőződése összeegyeztethetetlen a rendszerrel, amiben él, megfontolhatja, hogy otthagyja-e a rendszert. Ahogy azonban már korábban említettük, a súlyosan diszfunkcionális társadalmak és családok viszonylag zárt rendszerek. Egyik alapszabályuk: „A rendszert elhagyni tilos”. Ha egyszer valaki belépett, a kommunista pártból, az országból, vagy a munkahelyről való kilépésnek (vagy kiutasításnak) megrázó, egész életre szóló, megváltoztathatatlan következményei voltak (melyek érintették a rokonokat és a közeli ismerősöket is). Mindebből következik, hogy hová vezet ez a csapda: a külső kényszer és külső manipuláció belső kényszerre és belső manipulációvá, vagyis önmanipulációvá válik. Az önmanipuláció rendkívül romboló mechanizmusa a totalitarizmus természetének alapvető szociálpszichológiai jellemzője.

Illusztráljuk is ezt a mechanizmust az „öncenzúra” rövid vizsgálatával: köztudott, hogy a cenzúra a totalitárius rezsimek és diktatúrák velejárója. Rendszerint kívülről az emberekre kényszerített korlátozásnak tekintik. Ez igaz is a diktatúrákban és olyan esetekben, amikor az ideológiai cenzúra egy adott személyhez kötődik – egy bizonyos személy (személyek) döntésétől függ, hogy valakinek a darabját színre lehet-e vinni, mit kell megváltoztatni benne stb. A cenzúrának azonban egy sokkal tipikusabb formája a totalitárius rezsimekben az, amikor nem egyértelmű, hogy ki a cenzor, ezért az emberek nem egy meghatározott személy konkrét követelményeinek, hanem egy alakatlan cenzornak tesznek eléget, akinek a követelményeit előre kell látniuk, így önmagukban teremtik meg egy belső cenzúra intézményét.¹

¹ Ha tudomásunk van erről az önmanipulációs alternatíváról, akkor megértjük azt az egyébként paradoxnak tűnő tény, miszerint azt követően, hogy a személyi cenzúra intézményét megszüntették Lengyelországban, a lengyel értelmiség harcba szállt annak visszaállításáért.

² Bulgáriában egy drámaíró sohasem tudta, hogy a darabjában pontosan mivel lépett át valami határt és okozta ezzel azt, hogy a színháznak hirtelen le kellett vennie műsorról a darabot, amivel a bajok végeérhetetlen sorát zúdította magára, a színház igazgatójára, sőt néha még a szerepeket játszó színészekre is. Hogy ezt elkerülje, a drámaírónak alapos megbeszéléseket kellett folytatnia képzeletbeli cenzorával szindarabírás közben.”

Azokban a kelet-európai országokban, ahol a megszálló szovjet csapatok állomásoztak, jelenlétük, többek között, arra is emlékeztette az embereket állandóan, hogy a rezsimek által kifejlesztett manipuláció kívülről származik, így meggátolták, hogy a külső kényszer belsővé váljon, vagyis nem alakultak ki olyan, az emberekre belülről önmagukra kényszerített korlátozások, amelyek egyébként tipikusak az igazi totalitárius rendszerékből.

A bolgár értelmiség különböző szakmai csoportjainak a politikai életben tanúsított viselkedésében látható világos különbségek példázták azt a romboló hatást, amit az öncenzúra fejtett ki azokban a szakmákban, melyek jobban „ki voltak téve” neki.

Ez a romboló hatás jól ismert a „pszichózisos családok játszmáinak” modelljével kapcsolatos megfigyelésekből és kutatásokból, amelyekben megtalálható az önmanipuláció mechanizmusának és a „hallgatólagos eltérés zavaros helyzetben”, mint jelenségnek a leírása. Ezek jelenléte különbözteti meg a súlyosan diszfunkcionális (köztük skizofrén) családokat a közepesen működőktől.²

Már volt szó néhány különbségről a totalitárius rezsim és a diktatúra modellje között. A „közepesen működő” családokhoz (ahová, például, a viselkedészavarokkal küzdők is tartoznak) hasonlóan, a diktatúra is egy olyan rendszer, amiben a határok túlságosan merevek, a hierarchiát szigorú ellenőrzés mellett és kevés megegyezésre törekvő szándékkal szervezték meg, a funkciók elkülönítésénél a szerepek sztereotipizálása, szétválasztás, a lehetőségek és a spontaneitás korlátozása a jellemző. A közepesen működő családokban a kommunikációról megfigyelték, hogy gyakran fölöslegesen egyértelműbb, mint az egészséges családokban. Ugyanez érvényes a diktatúrákban zajló hivatalos kommunikációra is – sokszor egyértelműbb, mint a liberális vagy demokratikus társadalmakban, de merevebb és sztereotipizáltabb.

A diktatúra rövidebb életű társadalmi rendszer a totalitarizmusnál. Amikor azonban az emberek többiek fölött álló és a hatalmat gyakorló egy csoportja által évek során kifejtett nyílt manipuláció és terror következtében létrejön egy totalitárius rendszer, az a diktatúrától minőségileg különbözik. A nyílt erőszak már nem tartozik alapvető jellemzői közé, a titkos szolgálatok sokkal kiterjedtebbek, a terror funkcióit pedig főként a belső (ön-) manipuláció, a személyes felelősség alóli kibúvás és a kollektív, névtelen büntudat veszi át. A modell már mindenkit bevont működésébe, még az uralkodó köröket is („az emberek uralma ugyanazon emberek fölött”), mindenki játékszerré vált egy időtlen játékban, aminek a szabályait igazán már senki sem irányítja, mert névtelenül és kollektíven termelődik újra.

Tehát mindez arra enged következtetni, hogy nemcsak általánosságban mutathatók ki izomorfizmusok a diszfunkcionális családok és a diszfunkcionális társadalmak között, hanem konkrétan egyrészt a totalitárius társadalmak és a súlyosan diszfunkcionális családok, másrészt a diktatúrák és a közepesen működő családok között is.³

Amikor valamilyen kapcsolatot próbálnak találni egy társadalmi rendszer és a család között, akkor rendszerint azt a hatást figyelik, amit a szociális makro környezet gyakorol a családokra és azok működésére. Itt mi egy másik irányban próbáltunk meg kutatni – a társadalmi és a családmodellek között kerestünk kapcsolatot: izomorfizmusok után kutattunk

Ld. M. S. Palazzoli: Towards a General Model of Psychotic Family Games (Kísérlet a pszichózisos családok játszmái általános modelljének kialakításához), 1986.

² Ez a fajta közelítésmód – vagyis a társadalmi szerveződés különböző szintjei közötti izomorfizmusok felkutatása – további ösztönzést kapott, amikor 1992-ben „Átalakuló rendszerek” néven a családterapeuták egy nemzetközi munkacsoportot alakítottak. Ez a csoport arra próbálja meg felhasználni ezt a közelítésmódot, hogy jobban megismerje a poszt-totalitárius társadalmakban jelenleg zajló változási folyamatok szociálpszichológiai dimenzióját.

³ Ami az ilyen irányú hatást illeti, a bolgár ideggyógyászok azt figyelték meg, hogy az utóbbi öt évben a családokban jelentkező legelterjedtebb problémák három tényezőhöz kapcsolódnak: az elkülönülésre való törekvés (gyakran túl radikális), távolságtartás és új határok kialakítása.

a diszfunkcionális társadalmak és a diszfunkcionális családok alapvető struktúrájában. Világosan látjuk az ebben a megközelítésben rejlő veszélyeket, hogy esetleg túlságosan leegyszerűsíthetünk dolgokat, különösen, amikor egy tanulmány határai korlátoznak bennünket. Mégis úgy döntöttünk, hogy érdemes megpróbálnunk körvonalazni a közelítésmódunkat, ha másért nem is, hogy elindítson egy ilyen irányú vitát és gondolkodást.

R. Georgiev és J. Georgieva Bulgária
Fordította: Palla Mária

Esettanulmány

GÁBOR KÖNYVE

Gábor könyvét régóta készülök megírni. Tizenhárom éve fogalmazódnak bennem a mondatok, abban a szilárd meggyőződésben, hogy egyszer majd papírra vetem őket.

Gábor nagy, meghatározó élményünk. Minden porcikám tiltakozik ugyan, ha életünk kisebb-nagyobb problémáit, válságait kizárólag ezzel akarja magyarázni valaki, de elfogadom, hogy Gábor immár „örök”, mint Anna. Benne él

„... minden félrecsúszott
Nyakkendőmben és elvett
szavamban
Es minden eltévesztett
köszönésben
És minden összetépett -. levelemben...”
(Juhász Gyula)

De meg kell írnom a könyvet köszönetképpen is azoknak, akik kilónyi kis létéért harcoltak, akik már akkor emberszámba vették, és azoknak, akik azért küzdöttek és küzdenek ma is, hogy ez a lét minél inkább élet, igazi emberi élet legyen, akik hozzánk hasonlóan szeretni képesek őt. És talán azért is érdemes megírnom a könyvet, hogy ha már nekünk megadatott, hogy együtt tudunk élni ezzel a ténnyel, hogy nem rokkantunk bele, hogy ép lélekkel teljes életet élünk – talán hozzá tudunk segíteni ehhez másokat is.

Gábort 1978. március 10-re vártuk.

1977. december 19-én munkába menet, ahogy a buszról szálltam, elfolyt a magzatvíz.

– Ha mégis nevet kell neki adni, Gábor lesz, jó? Vagy Eszter – mondtam Péternek.

Ezt már régen megbeszéltük. Most mégis sorsszerűnek éreztem: apám első felesége – aki után Klára lettem – kis koraszülött Gábor-fiaival együtt halt bele a szülésbe.

De ennek a mondatnak a jelentősége még ennél is sokkal nagyobb. Innen indultunk. Ehhez képest minden ajándéknak számított. A nevesincs abortumhoz képest egy párperces Gábor már ember – a fiúnk.

Négy nap múlva, december 22-én született meg. Éleszteni kellett. Milyen fájdalmas később olvasni a zárójelentésen: élő, éretlen fiú! Most értem csak igazán az előző kettő jelentőségét: élő, érett leány. Gábor 1150 gr, testhossza 37 cm, fejkörfogata 28 cm. Gyönyörű ici-pici baba, elvész a pólyában, már viszik is az intenzív újszülött-osztályra.

Nagyon fontos dolog, hogy Gábor születésekor már két egészséges gyermekünk volt. Sokkal megrázóbb azoknak a tragédiája, akiknek sokévi várakozás, több sikertelen terhesség után születik így gyermekük.

Egészséges gyermekeink, ha lélekben is olyan egészségesek lesznek, mint amilyenek nevelni szeretnénk őket, maguk fogják megkérdezni majd, hogy mindent megtettünk-e akkor is, amikor úgy látszott, hogy valóban nincs mit tenni. Hiszen a szeretet nem csökken, hanem gyarapodik, ha többfelé oszlik.

Az első, amit Gáborért tehettem, az volt, hogy táplálni akartam. Fejtem hát szorgalmasan! De jól is tettem! Három hónapig ebből kosztolt aztán az egész koraszülött-osztály.

A középkorú, szigorú-szőke ápolónő folyton a fejőgépet kereste.

- Ki fej itt?! – robbant be a kórtermünkbe.
- Én – feleltem.
- Miért, megvan még a babája?! – ripakodott rám.

Tény, hogy az ilyen nyílt ellendrukker reakcióval ritkán találkozunk. Mint ahogy ritkán az álszent sajnálkozással is. De sokkal gyakrabban azzal az értetlenséggel és hitetlenkedéssel, amely kétségbe vonta, hogy természetes lehet számunkra a szeretet egy ilyen gyerek iránt is, hogy gondoskodásunk magától értetődő és nem magamutogató.

– Barátkozzon csak velem! – mondta igazán kedvesen az orvos az inkubátor mellett, és nekem még ez is furcsán érthetetlen volt. Barátkozni? Hiszen ismerem. Ő Gábor, a fiam.

Olyan ez, mint majd másfél év múlva, amikor visszaviszem mutogatni, dicsekedni velem. Némelyikükön úgy érzem, attól tart, hogy „minőségi reklamációval” jöttem. Pedig én valóban boldog voltam és hálás.

Naponta hordtam neki az anyatejet. Pár nap múlva lélegeztető gépre kellett tenni, egyáltalán nem volt spontán légzése. Az orvos meg is mutatta: kikapcsolja a gépet – a gyerek elernyed, visszakapcsolja – ismét él. Amióta megvan, a teremben az ő szívverését hallani. A gép jelez, búg, ha baj van. Akkor egy ápolónő odamegy, igazít valamit a gépen vagy a gyereken.

Nincs eszméleténél. Két-három napja lehet. Megvarrom halotti ingecskéjét, fejkötőjét, míg van hozzá erőm. De amikor bevisszük, derűs arcok fogadnak.

- Jól van a fiú! – mondják.

Összetévesztik valakivel? Nem, mindenki körülötte sürgölődik. Letépte magát a gépről, és elkezdett önállóan lélegezni. Az orvos az üvegfal mögött mosolyogva széttárja a karját. Ő sem érti. Az egész osztály örömmámorban úszik. Bármilyen lesz is Gábor sorsa, ez feledhetetlen. Tudom, hogy munkájuk sikerének örülnek elsősorban, de érzem, hogy szeretik Gábort. Aztán néhány nap múlva, ahogy állok Gábor mellett, nézem, hogy csapkod vézna kis karjával – a szó szoros értelmében csont és bőr, arca beesett, öreg, sárga az egész gyerek - orvosa átfogja a vállam.

– Várható, hogy utóképp lesz, az első napokban átélt két agyvérzés következménye. Nem indul meg a súlya, nő a feje.

Utóképp?! Az lenne a csoda, ha nem lenne. Számoltunk vele. Számolhattunk vele, számolnunk kellett vele.

Gerinccsapolás. Nincs köpeny, amelyben bemehetnék Gáborhoz. Jön az orvos, már gombolkozik, ha nem vetem meg, odaadja a sajátját.

1978. január 18. Harmincegy éves vagyok.

- Úgy látszik, Gábor mindenáron ránk akar cáfolni. Megindult a súlya!

Ez a gyerek már eddig több csodát produkált, mint öt másik – fogadnak.

Gábor arcán megjelenik az a kedves kis grimasz, amire az anyák már azt szokták mondani: rám mosolygott a kisfiam!

Majd kiesik a szemem, úgy figyelem napról napra, hol látom meg majd rajta az első gramm húst is a bőr alatt. Megjegyeztem, tudatosítottam magamban, hogy ujjacskái valóban nem vastagabbak egy gyufaszáznál – ezt elfelejtené, később el sem hinné az ember. És most a lábholtozatán mintha már nem látszana a csont ujjacskái folytatásaként. Aztán már lábszára sem csak egy száraz ágacska többé. És már pofasodik, mint a kölökgólya. 1320 gramm.

Éhenkórász. Még szondán kapja az anyatejet, de már öt kell először megetetni, úgy követelődik. Keresztbe fordul az inkubátorban, belekapaszkodik a nyílásba, lábát nekiveti a másik oldalának.

Aztán komoly influenzajárvány, hosszú látogatási tilalommal. Gábor is beteg. Tüdőgyulladás. Félrenyel, éleszteni kell.

De már cumisüvegből itatják, nemsokára én is megpróbálhatom. Kéthónapos születésnapján bepólyázzák. Két kiló.

Március 4-én érinthetem meg először selymes-finom, hártyszerű bőrét. A napokban született volna. És a napokban hazavihetjük.

Tamara, kisebbik lányunk lelkesen fogadja a hatalmas csomagot. Amikor kibontjuk, megdöbben, mint aki minden mást várt, de ezt el sem tudta képzelni.

– Baba! – kiált fel örömeiben.

Andrea, a nagyobbik rohan haza az iskolából. A farsangi bálon koraszülött-orvos akart lenni, vettünk is egy műanyag dobozt hordozható inkubátornak a baba-Gábor számára.

Csak nézi Gábort, és nem is sejti, hogy ő fogja majd irányítani pályaválasztását.

Megvolt hát Gábor, a „nagy zsákmány”. Szétküldhettük végre a születési értesítőket, jöttek is barátaink csodát látni. Mi pedig végre munkához láthattunk, megtenni minden megtehető! Tudtuk magunktól is, de figyelmeztettek is rá, hogy ami történt, nem múlhat el nyomtalanul. De megjósolni a várható következményeket nem lehetett.

A Taigetosz-kérdés, mint az euthanázia, a levegőben van. Úgy tűnik, megválaszolhatatlan. Pedig a dolog végtelenül egyszerű.

Számunkra ugyanilyen egyértelmű volt, hogy ki akarjuk hozni a gyerekből, ami benne van. Nem többet, de nem is kevesebbet. Számolunk azzal, hogy ez nem sok, de meg akarunk győződni róla, hogy mennyi. Azt hiszem, már ekkor ösztönösen ráéreztem arra, amit később módunk volt tapasztalni is: miként bontakoztatja ki a Pető-módszer a gyermek képességeit, kiből többet, kiből kevesebbet, de mindenből mindazt, ami benne van. És ez a száz százalékos siker. És ebben az értelemben a mi Gáborunk is igazi sikerember.

De nemcsak erre éreztünk rá ösztönösen. Számítalan kisebb-nagyobb dologban saját tapasztalatunkra vagy éppen Gáborra hagyatkozhattunk.

Azt tanácsolták, amíg győzöm, fejegetsek neki, ilyen „vénen” nemigen tanulna meg már szopni. De csak nem álltam meg, hogy próbát ne tegyek. Gábor boldogan vetette magát a mellemre és úgy szopott, hogy még egyévesen is alig akarta abbahagyni.

Számítanom kellett rá, hogy sokat betegeskedik majd, gyakran lesz kórházban –de egy nátha nem sok, annyi sem volt neki jó darabig, a gyermekbetegségek meg sem kottyantak neki, szívós volt, mint egy kismacska.

Gyanították, sőt vizsgálatokkal is igazolni vélték, hogy nem hall. De ha éjszaka megmoccantunk az ágyban, hangos kacagásban tört ki a zörejre.

Észrevettük azokat a jeleket is, amelyek komoly bajra utaltak. Rongybaba volt, szinte lefolyt az ember kezéről, kis testének, gerincének, fejének nem volt semmi tartása. Ugyanakkor merev is volt, mint egy kis Pinocchio, nem tudtuk behajtogatni a műanyag ülőkébe.

De szerezhettünk állapotáról tudományosabb tapasztalatokat is. Megmutatták nekünk az EEG-vizsgálat görbéjén a görcstevékenységet jelző krikszkrakszokat. A legobjektívabb és legszemléletesebb mégis az volt, amikor Gábor fején körbe-körbevezették a csőszerű lámpát. Kis koponyájának jobb oldala sötét maradt, de a bal felfénylett, mint a lámpabúra: az elpusztult agyállomány helyén csak víz volt.

Elromlott a szeme is, a sok koncentrált oxigén kötőszövet-megvastagodást okozott. De a természete jó volt. Győzte türelemmel a hosszú várakozásokat a szemészeti klinikán és a vizsgálatokat, sőt érdeklődve követte szemével az éles, pontszerű fényt.

És türte naponta több órán át azokat a gyakorlatokat is, amelyek látványos eredményt ugyan nem hoztak, de meggyőződésem, hogy nem voltak hiábavalóak. Nem rongybabaként hevert a kiságy sarkában, hanem tevékenykedett, vagy legalábbis történt vele valami: pelenkán forgatva hempergett, tenyerünkön ülve lebegett, talpát megtámasztva kúszásra próbáltuk készíteni, az ágy végébe ültetve próbáltuk figyelmét felkelteni. Igencsak megszaporodott ezidőtájt a plüssállat-állományunk, és szatyorszámára hordtuk haza a sok színes csörgőt, mintha egy egész bölcsödének vásárolnánk.

Kis szupernyolcas filmfelvevőnkkel igyekeztünk lefilmezni vagy legalább lefényképezni majd minden mozdulatát, életének minden jelentős eredményét.

Filmek és fényképek tanúsítják azt is, hogy nem változtattunk megszokott életformánkon: utaztunk, kirándultunk, moziba, múzeumba, társaságba jártunk, mint korábban – így nem éreztük tehernek a Gáborról való gondoskodást. Ő jött velünk mindenhova, mint a többi gyerek. És a többi gyerek – a mieink és a másoké is – teljesen természetesnek fogadta el, hogy ilyen is van. A gyerek kész és képes tudomásul venni és elfogadni mindazt, amit lát és tapasztal, fenntartásai csak akkor lesznek, ha átadjuk neki a mi rossz felnőtt-beidegződéseinket. De ha nem befolyásoljuk, akkor magától úgy reagál, mint például az alig három éves Panni, aki felmászott Gábor ölébe, a kocsijába, hogy megpuszilhassa. És Gábor még most tizenhárom évesen is olyan spontán gyöngédséget vált ki a gyerekekből, hogy kisöccse és kishúga is odatípeg megpuszilgatni vagy a mellére bújni, ha a földön fekvé játszik.

De még máig is eretnek gondolatnak számít az az elképzelés, hogy közösségben is – bölcsödében, óvodában, iskolában – együtt lehetne nevelni az egészséges és a sérült vagy fogyatékos gyermekeket. Pedig aki már a homokozóban megtanulná, hogy egyes társaival csak mutogatással értetheti meg magát, aki vak gyerekekkel játszana szembekötősdit, aki elsőként választaná be a csapatba a kettőig számolni sem tudó, de futásban legfürgébb pajtását, aki mozgássérült osztálytársáról puskázná a számtandolgozatát: az felnőtt fejjel sem utasítaná el az állást vállalni tolokocsiban érkező matematikust. Vesszőparipám volt sokáig, hogy meg kellene oldani ezeknek a halmozottan sérült gyerekeknek a nappali elhelyezését ugyanúgy, mint az egészségesekét, hogy a szülő életformája normális maradjon, de beteg gyermekétől se kelljen elszakadnia. Jószerevel mindenütt azzal a jótanáccsal fizettek ki, hogy ha belefáradtam, adjam a gyermekemet „egészségügyi gyermekotthonba. Máig sem tudom, valóban nem értették-e, hogy nem erről Van szó, vagy csak ez tűnt a legkézenfekvőbb elhárításnak. Pedig olyan egyszerű a megoldás: az elnéptelenedő bölcsödék egy-egy helyisége fogadhatna akár nagyobbacska gyerekeket is, hiszen ők be vannak rendezkedve pelenkázásra és pépes ételekre is. A szülők úgyszemint egyeznének bele, vélték látatlanban. Gábor már rég kiöregedett az óvodáskorból, de örömmel hallom, hogy egyre több ilyen intézmény nyílik, igaz ugyan, hogy az egészségesekkel együtt való nevelést még nem volt bátorságunk kipróbálni.

A mi Gáborunk meg cseperedett, gyarapodott, derűs, vidám kisfiú volt, még mindig elég kicsi ahhoz, hogy ne legyen szembetűnő, hogy nincs vele rendben minden. Még az sem látszott, hogy mégiscsak kicsit gyorsabban nő a feje a kellenénél – már másfél éves volt, amikor felmerült egy esetleges műtét szükségessége. Határeset volt, ahol ezt kellett mérlegelni, hogy feltétlenül indokolt-e a műtét, várható-e tőle számottevő eredmény, és hogy

ezért az esetlegesen lehetséges, remélt eredményért mennyire kitartóan áll szándékunkban megküzdeni. Az ideggyógyász nő pontosan értett bennünket. Azt mondta, azért mer bátorítani minket erre, mert érzi, hogy nem csodát várunk, látja, hogy Gábor része életünknek, de nem uralkodik el rajta, és nem szorítja ki másik két gyermekünket.

1979 nyarán Gábor koponyájába beépítettek egy söntöt, amelynek a túlszaporodó agyvizet a keringésbe kell elvezetnie. A műtét sikerült, a sönt azóta is hibátlanul működik. Teljesíti feladatát – ezt vártuk tőle, nem csodát –, Gábor feje most már csak a normális mértékben nőtt, a görcstevékenység csökkent, az egész gyerek lazább lett.

– Hogy is tudná járni, mikor még cipőcskéje sincsen?!– mondta Dédikéje, amikor meglátogatta.

Lett nemsokára nemhogy cipőcskéje, de még medvetalpa is, meg csizmácskája. Ekkor kezdtünk járni a mozgássérültek intézetébe. A „kezdtünk járni” alighanem túlzás, mert mi jártunk ugyan, de Gábor amolyan „vállonvetős” gyerek volt, nem ült a karunkon, hanem, mint egy rongybaba lógott a vállunkon, ahogy vittük. Nagyon jól emlékszem – nemcsak tudatommal, hanem bőrömmel és izmaimmal is –, hogyan nehezedett rám renyhe kis teste. Innen kiindulva számítanak az eredmények – ami ennél több, azt mind mi nyertük meg. Amit tud, azt itt tanulta, és mindent, amit lehetett, megtanítottak neki.

Már első alkalommal lelkesen, szinte felajzva jöttünk haza. Ahhoz hasonlót éreztem, mint annak idején a koraszülött-osztályon: itt mindenkinek halálosan fontos a fiam, itt mindenki arra tette az életét, hogy minden lehetővé tegyen ezekért a gyerekekért. Elfogadják kiindulópontként az adott állapotot, és ehhez viszonyítva értékelnek minden kis sikert. Nem a látványos, nagy eredmények a fontosak, hanem az aprómunka és a végtelen türelem, az állandó derű. Pedig tapasztalhattuk aztán az évek során elégszer, micsoda próbákat kell kiállni a konduktorok türelmének, míg ezekből a nagyon problémás gyermekecskékből gondolkodó, fejlődni, ügyesedni akaró, közösségre vágyó emberkéket faragnak. Bizonyos értelemben még az is nehezíti feladatukat, hogy nemcsak a gyermekekkel, hanem a szülőkkel is együtt kell dolgozniuk – de a mi problémáinkat, kérdéseinket, elő-előforduló értetlenségünket is győzik türelemmel, figyelemmel.

Megtanítanak bennünket arra, hogyan érhetünk el eredményeket gyermekeinkkel, sőt, az is megesik, hogy egy-egy szülő itt tanulja meg igazán szeretni gyermekét, aki nem olyan, mint remélte; itt tanulja meg keresni benne a bármilyen csekély mértékben, de mégiscsak meglévő értéket, itt tanul meg örülni minden apró eredménynek. A gyermekambulancia foglalkozásain sohasem láttam bánatos, elkeseredett édesanyát vagy édesapát – a konduktorok lelkesedése, ereje, türelme, kitartása magával ragadta őket is.

De az igazat megvallva, Gábor nem volt azonnal így elragadtatva. Igencsak rossz néven vette a beavatkozást megszokott kis életébe – tulajdonképpen jó volt látni, hogy nem közömbös neki, mi történik vele. Egy darabig sírva tiltakozott, de aztán remek megoldást talált ki: alvókúrát vett, mint később nővérei szerelmi bánat ellen. Ha megelégette a foglalkozást – csináljatok, amit akartok– gondolta, és egyszerűen elaludt. És valóban csinálhattunk akármit mi is, a konduktorok is, Gábor jóízűen, mélyen aludt, és csak haza induláskor ébredt fel.

Nekünk jó iskolánk volt türelemből, és erre intettek a szakemberek is. Teltek a hetek, és mi úgy vártuk az első apró jeleket, amelyek arra utalnak, hogy Gábor némi készséget mutat az együttműködésre – mint annak idején az első párnácskák megjelenését pergamenszerű bőre alatt. Nővérei, akik olykor elkísértek minket a foglalkozásra, már kívülről fújták a dalokat és mondókákat – otthon is segítettek mákot törni, fákként hajladozni a szélben, gyertyaszálként állni, édesanyja Gáborkája, ékes virágszál lenni.

És az én virágszálam fokozatosan mégiscsak kötélnek állt. Fel-felemelte ültében a pricc fölé kókadó fejecskejét, ha néven szólították, rákulcsolt a kezébe adott pálcára, vagy hadonászva megpróbálta megragadni, ha feléje nyújtottuk. Mosolygott a hívogató babára, mackóra. Kezdte nem tehernek, hanem jó játéknak érezni a foglalkozást, olyannak, amit érdemes otthon is folytatni. Nekünk, okos felnőtteknek pedig jó volt tudnunk, hogy mindez nem csak játék, hanem maga az élet, jó volt ráismerni a játékos mozdulatokban azokra az elemekre, amelyek majd az életképességet, az önállóságot biztosítják. Nem torna ez – amit kötelességszerűen természetesen szintén elvégezne az ember – hanem mindennapi, életszerű gyakorlat. Tulajdonképpen végtelenül egyszerű és természetes dolog: csak hozzá kell segíteni a gyereket ahhoz, hogy minden leghétköznapibb tevékenységében gyakorolhassa a foglalkozáson tanultakat. Nem a kezébe adni, hanem nyújtani felé a játékot, nem a szájába tenni a falatot, hanem irányítani kanalat tartó kezét, nem kihűteni, hanem vele fűjatni meg az ételt, nem odavinni, hanem hívni, és türelemmel biztatni, míg kúszva odaér, segíteni neki dőlcegen megállni térdcsípőjében, hogy felkukucsokálhasson nővére íróasztalára.

Természetesen sokszor könnyebb lett volna megetetni vagy karba venni. Olyan ez, mint amikor úgy érzem, könnyebben, hamarabb elmosogatnék vagy felmosnék, mint a gyerek, mégis hagyom, hogy ő tegye, míg érdeklődve és kedvvel teszi, mert különben sosem tanul a meg, leszokik róla, mielőtt még rászokhatott volna.

Igy hát nagyon igyekeztünk mindannyian, hogy mindent úgy tegyünk, ahogy a foglalkozásokon megtanultuk. Eddig is sok inger érte Gábort, hiszen jött velünk mindenhol, nem akadályozott bennünket semmiben, de most még tudatosabban használhattuk ki a mindennapi élet kínálta lehetőségeket is. Gábor otthonosan érezte magát a strand napozópriccsein, fokosszéknek használta a mászókat a játszótéren, xilofont kapott a születésnapjára, hogy nagyobb kedvvel ütögessen a kezében tartott pálcával, négykezes játszhatott nővéreivel a zongorán.

És egyszer csak észrevettük, hogy nem vállravezett gyerek többé. Ha nem is ölel át, de tartja magát a karomon, és érdeklődve forgatja fejecskejét, kaszáló mozdulatokkal egyre többször sikerül megragadnia a tárgyakat, és három évesen – ki hitte volna már akkor – megfordul hasról hátra és vissza, ahogy illik. Térdcsípőjében szépen állt, lépegetni próbált. És milyen büszkék voltunk a hegre az orrán, amikor felbukott – ilyen sebhelyet csak mozgékony gyerek képes beszerezni!

Mert a mozgás hatalmas örömet szerzett neki. Fergeteges jókedvében gyakran már abba sem akarta hagyni a játékot, haza sem akart jönni, különösen, ha éppen kedvenc Marika nénije foglalkozott vele. Mert nemcsak bennünket ismert meg, azt is. Éreztetni tudta, ki áll különösen közel a szívéhez a környezetéből. Egyébként is imádta a fehér köpenyes nőket: csak pozitív emlékei voltak róluk, csak jó élményei. Amikor visszamentem dolgozni, és olykor ő is bent volt az iskolában, kocsijából kinyúlva követelőzően rángatta meg tanártársaim fehér köpenyeit, micsoda dolog, hogy nem vele foglalkoznak?!

Hiszek az áldozatvállalásban, de az önfeláldozást természetellenesnek, emberi ösztöneinkkel összeegyeztethetetlennek tartom. Ha tanári pályámat odadobtam volna Gáborért, az nem lett volna őszinte viselkedés, és Gábor nem nyert volna vele annyit, mint amennyit magam, és talán tanítványaim is vesztek volna.

Ehhez nagyon komolyan össze kellett fognunk. Férfjammal szinte percnyi pontossággal egyeztetjük munkabeosztásunkat, és nagylányunk komolysága, megbízhatósága lehetővé tette, hogy rábízhattuk a kicsiket. De édesanyám nélkül így sem boldogultunk volna. Ő mindig rendelkezésünkre állt, ha kértük, és boldogan foglalkozott Gáborral. Naphosszat énekelt Gábornak, játszott vele, beszélni tanította. Tudtuk jól, hogy valójában sohasem lesz

képes beszélni, hiszen a sérülés nagymértékben érintette a beszédközpontot is, de sírnivalóan gyönyörű volt, amikor nagyanyja unszolására lelkes „aja, aja” kiáltásokkal fogadott. Édesanyám százszor, ezerszer, ki tudja hányszor mondta el neki, próbálgatta kis száját alakítani, hogy legalább ezt a legszebb szót: „anya” tőle is hallhassam.

A másik nagymama még aktív dolgozó volt, így ritkábban jöhetett, de unokája ízlését lesve finomabbnál finomabb falatokat hozott neki. Gábor harapni, rágni nem tudott, pépesen etetjük máig is, mint egy kisbabát, de igazán érdemes neki főzni, szívesen, jóízűen, sokat eszik, és elismerően elégedettnek mutatkozik, ha fogára való a falat.

Persze sokkal egyszerűbb lett volna minden, ha intézményesített segítséget kapunk. Ha lett volna olyan hely, ahol napközi ellátást biztosítanak az ilyen halmozottan sérült gyermekeknek is. Mert az egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Gábor igazi óvodás a mozgássérültek intézetében sem lehet. Ő értelmileg is olyan súlyosan károsodott, hogy egy határon túl nem volt fejleszhető tovább. Megnyugtató volt tudnunk, hogy a konduktív pedagógus, a konduktorok gyöngéd következetessége segítségével mindazt megtanulta, amit megtanulhatott, és bele kellett nyugodnunk abba, hogy lépcsőfoknyi ugrást még fokozottabb foglalkozással sem lehetne elérni. Jó volt látnunk azt is, hogy derűs, kiegyensúlyozott ember, örömmel és bánatokkal, és – bármily fájdalmas a gondolat – alighanem jobb, hogy nincs tudatában annak, hogy hiányzik neki valami az élet teljességéhez.

Ha megkérdeznék, volt-e értelme a többéves munkának, ma is azt mondom, már az megérte, hogy tartása van a testének, meg tud fordulni és használja a kezét, hogy nem felfekvéses sebek közt telik élete. És meggyőződésem, hogy ennél sokkal többről van szó. Legalább ilyen fontos, amit a Pető-módszer személyiségfejlődésében, értelmi képességei kibontakoztatásában adott neki.

Mindez egész családnak életét döntően befolyásolta. Nagyobbik lányom ekkor választott pályát. És ő valóban tudatosan választott, nemcsak érzelmileg ragadta meg ennek a hivatásnak a szépsége, volt alkalma jó előre megismerni annak nehézségeit is. Annak idején gyermeki fantáziáját annyira megragadták a látottak, hogy lefestette a sok kis vidám bice-bócát, ahogy örömmel végzik feladatukat. Gyermekrajza évekig függött a gyermekambulancia falán. Most boldog, hogy egyre közelebb kerül e hivatás gyakorlásához: a Mozgássérültek Pető András Nevelőképző és Nevelőintézetének hallgatója.

Annak idején valóban nagy szükségünk lett volna arra, hogy Gábor óvodás lehessen, hiszen válásunk megnehezítette a róla való gondoskodást. Barátnóm mondja, hogy amikor válása okairól kérdezték, és ő megpróbálta elmagyarázni, az emberek csak hümmögtek. Gondolt egyet, és mindenkinek azt válaszolta: ivott és vert. Ez mindenki számára érthető és kielégítő magyarázatnak bizonyult. Hasonlóképpen hajlamosak az emberek Gábor problémáját tekinteni a mi válásunk okának. Az élet dolgai sokkal bonyolultabbak, és ha hiábavaló volna is tagadni, hogy Gábor benne van „minden félrecsúszott nyakkendőben” – altatás volna mindent ezzel magyarázni. Különbösen is a költő azt mondja, hogy „egész elhibázott életemben” de a mi életünk távolról sem mondható elhibázottnak. Én boldog anyja vagyok egy olyan szép nagy családnak, amelyet csak Kovács Margit volt képes agyagba mintázni.

Gábor öt évesen egészségügyi gyermekotthoni óvodás lett. Nagyon büszkék voltunk rá, hogy úgy élhet, mint minden más gyerek, reggel elvisszük és este hazahozzuk, mint egy igazi óvodást, napközben meg rengeteg érdekes dolog történik vele, közösségi élményeket, tapasztalatokat szerez. Nem is tudtuk igazán, hogy ő, aki ennyire rosszul lát, honnan ismeri fel, ha közeledünk az óvoda épületéhez, de nevetéséből, hangos kiáltásából értettük, mennyire örül neki. Óvónői közül kiválasztotta a szívéhez különösen közelálló Erzsi nénit,

társai közül az angyali mosolyú Andreát. Még arra is képes volt, hogy védekezzen a verekedő gyerekek ellen, ha olyan közelített feléje, akitől volt félnivalója, hangosan kiabálni kezdett. Egész nap tevékenykedett, csecsemő módra ugyan, de aktívan játszott. Feledhetetlen élmény számomra a jelenet, amikor arra értem oda az óvodába, hogy sete-suta Gáborkám éppen versenyt kúszott a szőnyegen egy mesekönyv után a kétméternyi Zsolt bácsival, a pszichológussal.

Ismét megadatott nekünk az a jó érzés, hogy szeretik a fiúkat, elfogadják olyannak, amilyen. Ha belegondolok, tulajdonképpen mindig is el tudtuk fogadtatni közelebbi-távolabbi környezetünkkel, hogy ilyen is van. Ma is, ha kivonul nagy családunk, embernyi tizenhárom éves Gáborunk úgy el van e többi között a kocsijában, hogy fel se tűnik. Nem mutogatjuk exhibicionistán, de nem is leplezzük, nem takargatjuk. Ha mi természetesnek tekintjük, más se csodálkozik rá. Ha mi nem sajnálatjuk, rajtunk se sajnálkoznak.

Nem gátolt Gábor bennünket semmiben, inkább gazdagított. Az élet olyan rétegeit ismerhettük meg általa, amelyeket nélküle nehézén. És nem gátolta meg azt sem, hogy a nagycsaládról szőtt gyermekkori álmomat megvalósítsam. Tanácsolták nekünk már idejekorán is sokan, hogy legyen Gábor helyett másik gyerekünk, de nem válaszolhattuk azt, amit a szülők a weöres sándori Paidegágász-néninek, hogy „különféle gyerekekkel kísérletezünk”. Mi Gáborral akartunk megkísérelni mindent.

Amikor az óvodából is kiöregedett, további megoldás csak az egészségügyi gyermekotthoni elhelyezés lehetett. Olyan, szeretettel fogadták, olyan gyöngéden gondozták, olyan jól érzi magát, hogy soha fel sem kellett, hogy merüljön bennünk a gondolat, hogy most aztán félretettük, lemondtunk róla. A mi fiúnk maradt, akkor hozhatjuk haza hosszabb-rövidebb időre, hétvégére ünnepre, amikor csak akarjuk. Orvosait, gondozóit talán még a konduktoroknál is jobban csodáljuk: ők úgy végzik évtizedeken át fáradhatatlanul munkájukat, hogy még a szemmel látható siker élménye sem adatik meg nekik, csak az áldozatos munka öröme.

Boldog az az ember, aki képes erre az érzésre.

Így Gábor sorsa hosszú távra megnyugtatóan rendeződött. Most jött el az ideje, hogy nem Gábor helyett, hanem Gábor mellett több gyermekem is legyen, hogy annyian ülhessük körül az asztalt, mint a Kovács Margit-kerámián. Az évek során egymást követően három kisfiút vettem magamhoz, akik szerető testvérei lettek lányaimnak és Gábornak.

Legnagyobb fiam, alighogy hazakerült, birkózóversenyt játszott Gáborral.

– Anya, anya, Gábor lebirkózott! – kiabált ki nekem a konyhába.

Gábor meg büszkén nevetve hadonászott a bátyja hasán, ahova nagy nehezen sikerült feltornászni magát.

Két öccse vetélkedve szórakoztatja, ha itthon van, mit össze nem bohóckodnak neki! Gábor „karácsonyi bulija” különösen nagy esemény, de a hétköznapokon is örülnek, ha elkísérhetnek az otthonba, szívesen játszógnának szobatársaival is.

Úgy tűnik, sikerül megtalálnunk a természetes, egészséges arányt. Így kell legyen, mert sohasem érezzük tehernek Gábort, egy idő után testvérei reklamálják mindig, hogy mikor hozzuk már haza. Végül is nagyon egyszerű úgy szervezni a programokat, hogy soha ne kelljen azt mondani, hogy ezt vagy azt Gábor miatt nem lehet. Akkor hozzuk haza, ha neki is testhezálló a program, és ha itthon van, neki is testhezálló programokat szervezünk. Az ünnepek résztvevője, a születésnapokra ő is ad ajándékot, az üdvözlőlapokat ő is aláírja. Amilyen szívós, kiegyensúlyozott, derűs ember, száz évig fog élni, és én nyugodt lehetek, hogy akkor sem marad magára, ha én már nem leszek. Anélkül, hogy bárkinek fel kéne áldozni magát miatta: hiszen olyan sokan érzik természetesnek, hogy áldozatot hozzanak érte.

Gábor születésekor úgy éreztem, sokat könnyít helyzetemen, hogy vannak egészséges gyermekeim is. Sajnálom azokat, akik úgy érzik, a beteg gyermek mellett nem lehet már másik gyermekük; akár azért, mert félnek „idegen” gyermeket magukhoz venni – hiszen az csak addig „idegen”, míg magáénak nem vallja az ember.

Engem is sokan sajnáltak, sokan tartottak meggondolatlanoknak, sokan bátornak. És most sokan irigyelnek, és sokan örülnek vélem, hogy Gábor után tíz évvel, több mint negyven évesen szültem. Ép, egészséges, szép, okos kisfiút.

És hogy ne legyen egyedül nagy testvérei között, magamhoz vettem egy kislányt. Ezzel a két kicsivel csodálatosan és meghatóan zárul be a kör. Kiderült, hogy a kislány – aki ép, egészséges, szép és okos, mint a kisfiam – gábornyi adatokkal született: 26. hétre, 1100 grammal.

Simándi Klára

VI. Családterápiás Világkonferencia

Gyermekek a háborúban A háború által érintett gyermekeket segítő hálózat

A világ különböző pontjain jelenleg vívott háborúk olyan mértékben szedik áldozataikat a polgári lakosság soraiból, amire a történelem során még nem volt példa. Az UNICEF becslései szerint ma a világon körülbelül negyven fegyveres konfliktus zajlik, és e konfliktusok áldozatai 80 százalékban nők és gyermekek.

Ugyanakkor a háborús traumák gyermekekre tett lélektani hatását még nem mérték fel kellőképpen. A korábban végzett kutatásokkal szemben, melyek a háborús trauma pszichopatológiai összetevőire fektették a legnagyobb hangsúlyt, a közelmúltban folytatott tanulmányok nagyobb figyelmet szentelnek azoknak a technikáknak, melyek védeltséget biztosítanak a gyermekeknek a szóban forgó negatív hatásokkal szemben.

Mindkét felfogásmód képviselői általában megegyeznek abban, hogy e hatások jellege nem csak a traumák típusától, hanem az ezeket elszenvedő gyermekek egyéni személyiségjegyeitől és körülményeitől (az életkortól, a személyiségfejlődés szintjétől, az egyéni érzékenység, ill. ellenálló képesség mértékétől, és a környezet, elsősorban a szülők reakciójától) is függ.

Abból indultunk ki, hogy mivel a háború által sújtott gyermekek szomorú helyzetének közvetlen előidézője a társadalom diszfunkcionális működése, a konkrét lélektani problémák megértése csak akkor lehetséges, ha ezeket a kisebb és nagyobb közösségek kölcsönhatásait figyelembe véve kialakított szisztematikus vizsgálatnak vetjük alá.

A volt Jugoszlávia területén sajnos mind a mai napig dúló háború a lakosság jelentős tömegeit tette földönfutóvá. Hozzávetőleg 415.000 személy keresett menedéket Szerbia területén, akik közül mintegy 175.000 gyermek, körülbelül 70.000 pedig 7-14 éves, azaz általános iskoláskorú. A menedékkeresők különböző intézményekben, menekülttáborokban, illetve magáncsaládoknál nyertek elhelyezést. 1991, azaz a számkivetettség kezdete óta eltelt idő során a menekült gyermekek és családjaik sorsa igen változatosan alakult. Különböző okok folytán sokuknak többször is lakóhelyet kellett változtatniuk az új környezetben eltöltött idő során. Ráadásul az önzetlen segítőkészség kezdeti felbuzdulása a befogadó családok – valójában az egész társadalom – körében erősen megcsappant, amihez hozzájárult az is, hogy a Szerbiát sújtó szankciók miatti elkeseredettségüket a helybéliek a menekülteken vezetik le. Eltérő szokásaik és tájszólásuk miatt a menekült gyermekekre iskolatársaik gyakran a „külföldi,” megbélyegző címkéjét ragasztják.

Ezek a körülmények több más, önálló és hosszabb kutatómunkát igénylő tényezővel együtt még jobban megnehezítik a menekült családok számára veszteségeik feldolgozását (otthonuk, barátaik, szeretteik elvesztését, hátrahagyott vagy elhalt szülei hiányát), és hogy beilleszkedjenek új környezetükbe. Ezért úgy gondoltuk, hogy a menekült, vagy a háború által más módon érintett gyermekek lelki segélyezését egymástól független rendszerek hálózatának kiépítésével, vagy legalábbis a család és az iskola bevonásával kell megoldani. Az újvidéki Oktatási és Kulturális minisztériumtól kértünk és kaptunk segítséget a közösség, az iskola és a család közti jobb együttműködés megteremtését célzó munkánkhoz. Erre való tekintettel adtuk koncepcióknak „A háború által érintett gyermekeket segítő hálózat” elnevezést. A

munkát az újvidéki egyetem Filozófiai Fakultásának Pszichológiai Tanszéke az UNICEF belgrádi irodájával együttműködve támogatta, mely a Nila Kapor Stanulovic professzor által nyújtott szakmai segítségen túl a projekt finanszírozását is biztosította.

Konkrét célok

A projekt legfőbb célja egy olyan védelmező hálózat létrehozása volt, mely elősegíti a menekült gyermekek jobb alkalmazkodását új környezetükhöz. Hogy megelőzzük e gyermekek még nagyobb mértékű stigmatizációját, mely együtt járhatott volna a környezetüktől való elkülönítésükkel, a programba bevontuk az újvidéki iskolák helybéli kisdíákjait is. Ez az integráció és kölcsönös kapcsolatépítés célját is hivatott volt szolgálni.

A programba az alábbi gyermekpopulációkat vontuk be: (1) a háborúról közvetlen tapasztalatokkal bíró menekült gyermekeket (2) a helybéli, tehát újvidéki illetőségű gyermekeket, akikhez a háború közvetve, rádióriportok és tévéközvetítések útján jutott el, illetve akiket a harcoknak lakóhelyükre való kiterjedése tart rettegésben, és akik a rémségekről az összecsapások helyszínén lakó rokonaiktól vagy az ott harcoló apáktól és más férfi rokontól értesültek.

Módszerek

A projekt-alapvető célkitűzésének megvalósításához a következő munkamódszereket alkalmaztuk: (1) a programnak megfelelően az iskolai pszichológusokat kiképeztük az osztályfőnökökkel folytatandó együttműködésre; (2) ezt követően már maguk a pszichológusok készítették fel az osztályfőnököket a gyermekekkel végzendő munkára. A felkészítés műhelymunka keretei közt zajlott az alábbi témakörök szerint:

- menekült gyermekek integrálása a helybéli gyermekközösségbe
- halál és veszteség
- kellemetlen érzelmek kezelése
- rémálmok feldolgozása
- kilátások a jövőre
- konfliktuskezelés

Az iskolai pszichológusok a fenti témákat műhelymunkában, párosával vagy négyes csoportokban, majd osztályszinten dolgoztatták fel. Mivel az osztályterem nem bizonyult alkalmas helyszínűnek magas érzelmi töltéssel rendelkező témák feldolgozására, ezeket a pszichológus irodájában egyénileg beszélte meg a speciális segítségre szoruló gyermekekkel.

Az iskolai pszichológusok felkészítése, a program lebonyolítása az egyes iskolákban és a projekt hatásának értékelése összesen négy hónapot, azaz az 1993-as év szeptembere és decembere közti időszakot vette igénybe. Megjegyzendő, hogy ez a periódus egybeesett Szerbia gazdasági hanyatlásának és az országban uralkodó életkörülmények általános romlásának időszakával.

A minta

A programban, mely a 10-14 évesek korcsoportjára terjedt ki, 24 újvidéki település 40 iskolája vett részt iskolánként 4-4 osztállyal. Összesen 152 iskolai osztály, azaz 4,555 gyermek került tehát bele a mintába. Az összlétszámból 483 volt a menekültek, illetve a háborúról közvetlen tapasztalatokkal bíró gyermekek száma.

A gyermekek mellett a pszichológusok 152 osztályfőnökkel és mintegy 3000 szülővel is foglalkoztak (nem minden szülő mutatott készséget az együttműködésre).

Minden egyes menekült gyermeket ért trauma jellegéről adatfelvétel készült.

Ezeknek a gyermekeknek kevesebb, mint ötven százaléka szenvedett el mindössze egyfajta traumát, és megállapítható, hogy a fiúk körében a többszörös traumák előfordulása magasabb volt, mint a hasonló sérülések aránya a lányok között (45% a 42%-kal szemben). A legmagasabb azoknak a menekült gyermekeknek a százalékaránya volt, akik otthonukat, személyi tulajdonukat, könyveiket és játékaikat veszítették el (a fiúknak 80, a lányoknak pedig 88 százaléka). Jelentős számban tapasztalták meg a háború okozta, valamint a hozzátartozóktól való elszakítottág traumáját (a fiúk és a lányok 38-38 százaléka). Viszonylag kevesen élték meg az apa, az anya vagy más közvetlen hozzátartozó elvesztését (a fiúk 7, a lányok 6%-a).

A program nyomon követése

A folyamatnak a program megvalósításával egyidejű követése érdekében az iskolai pszichológusoktól az adatszolgáltatás három formáját kértük: (1) jelentéseket a gyermekekkel végzett munkáról, különös tekintettel a munka előrehaladásának nyomon követésére; (2) jelentést a tanárok felkészítéséről és (3) jelentéseket a szülőkkel folytatott együttműködésről.

A gyermekekkel folytatott munka különféle tárgyi eredményeket is hozott, köztük egy-egy búcsúlevelet, melyet a gyerekek valamelyik kedvenc háziállatuknak (negyedik, hatodik osztályosok), vagy valamely hozzájuk közel álló elhunyt személyhez írtak (hetedikesek és nyolcadikosok), illetve a konfliktus témáját feldolgozó, közösen alkotott rajzokat, valamint a rajzokhoz kapcsolódó történeteket. Ez, a gyermekeknek a halállal és az erőszakkal kapcsolatos autentikus tapasztalatait gazdagon dokumentáló anyag külön közlésre lenne méltó.

Ezekből a jelentésekből és anyagokból leszűrhető, hogy a gyermekek igen pozitívan viszonyultak a programhoz, és hogy munkájuk során a pszichológusok minden egyes gyerekről és minden gyerek egyedi problémáiról sokkal alaposabb ismereteket szereztek, mely ismeretek irányt szabtak a speciális segítségre igényt tartó gyermekekkel folytatandó további munkához.

A pszichológusoknak nem kis személyes örömet jelentett az a tudat, hogy egy kivételesen nagy fontosságú munkát végezhetnek, és hogy szakmai hozzáértésük alkalmassá teszi őket arra, hogy ebben a végtelenül nehéz helyzetben segítséget nyújthassanak az arra rászoruló gyermekeknek. A pszichológusoknak az volt az általános benyomása, hogy kiváltképp a menekült gyermekek számára jelentett nagy segítséget a program. E gyermekeknek lehetőségük nyílt arra, hogy hangot adhassanak problémáiknak, kifejezésre juttathassák érzelmeiket, s hogy meghallgatásra és jobb megértésre találjanak helybéli kortársaik részéről. Az osztályfőnökökkel végzett munka is általában sikeres volt; e téren a siker mértéke az egyes tanárok személyiségétől, illetve a tanár és a pszichológus közti korábbi kapcsolat milyenségétől függött.

A szülőkkel folytatott együttműködés eredményessége változatos képet mutatott. Egyes szülők kétségeiknek adtak hangot annak kívánatos voltát illetően, hogy olyan nehéz, és a való életben túlságosan is jelenlévő problémák feldolgozásával terheljék a gyermekeket, mint a fegyveres konfliktus és a halál kérdése. A többség azonban azon a véleményen volt, hogy jobb hozzáértő szakemberek segítségével és a kellő időben nézni szembe ezekkel a fájdalmas kérdésekkel. A pszichológusok azt a figyelemre méltó és hasznos megfigyelést tették, hogy a

szülőkkal való foglalkozást már akkor meg kell kezdeni, mikor gyermeküket beíratják az első osztályba, amikor is a szülő és az iskola közti együttműködés elkezdődik, ugyanis ilyenkor, a gyermek beiskolázásakor létesül az első és legközvetlenebb kapcsolat szülő és pszichológus között. A jugoszláv iskolarendszerben a továbbiakban csak az osztályfőnök áll közvetlen kapcsolatban a szülővel, s ez a kapcsolattartás is jórészt a gyermek tanulmányi előmenetelének figyelemmel kísérésére szorítkozik. A pszichológusoknak az volt a benyomása, hogy a szülőkkal folytatott műhelymunka az iskola és a család közti kapcsolatrendszernek új kerete lehet, és hogy a pszichológus kezdeményezését elfogadó szülők együttműködése egyre pozitívabbá vált.

Az osztályfőnökök is készítettek beszámolót a gyermekekkel folytatott munkáról. Minden hétvégén elbeszélgettek a gyerekekkel arról, hogy milyen jó dolgok történtek velük a héten, s arról, mit terveznek az előttük álló hétre. Az osztályfőnökök saját kellemes élményekre vonatkozó beszámolóinak 90 százaléka az életszínvonal megőrzésével állt kapcsolatban, s ez jellemezte a következő hétre vonatkozó terveket is. Íme egy jellemző példa: „Végre sikerült egy kis, húst vennem”, egy másik pedig a tervekről: „hogy kihúzzam valahogy a következő fizetésig”. A válaszok tíz százaléka volt kapcsolatban a társas élettel és a barátkozással. Mivel az osztályfőnökök példaképpül szolgálnak a gyermekeknek, úgy véljük, hogy többi tanártársukkal egyetemben olyan populációt képeznek, melyre a jövőben különös figyelmet kell fordítanunk, s melynek olyan pszichológiai segítséget kell nyújtani, mely alkalmassá teszi őket a kitartáson túlmutató, életigenlő pozitív tulajdonságok kialakítására.

Az adatok kvalitatív elemzése – különleges megfigyelések

A mennyiségi elemzésnek nem alávethető, kvalitatív adatok a pszichológusok általános benyomásaira vonatkoznak, melyek a gyermekekkel a program egyes témáinak keretében végzett munka során érték őket.

1. A pármunka lehetőséget adott a menekült gyermekeknek arra, hogy autentikusan bemutatkozzanak, ám voltak közülük olyanok, akik háborús tapasztalataik fölött átsiklottak, megtagadták azokat.

2. A „Jövő kilátásai” című téma feldolgozásakor a helybéli gyermekek rossz előérzeteikről számoltak be, vagy pedig különös hangsúlyt fektettek az olyan anyagi értékekre, mint a gazdagság, a pénz és a jólét. Ez sajnos azt jelentette, hogy a legfőbb értéknek az élelem, azaz az élelem bősége minősült. A menekült gyermekek visszaemlékezéseiből törlődött a traumás időszak. Túlnyomó többségük olyan jövőt vetített maga elé, melyben újra a háború miatt elhagyott otthonában látta önmagát.

3. A halál témájával kapcsolatos gyakorlatokat néhány osztályban drámai módon élték meg a gyermekek, de minél intenzívebbek voltak a gyakorlatban részt vevők érzelmei, annál erősebb ösztönzést kapott az osztály többi tanulója, hogy ő is kifejezze a halállal kapcsolatos érzéseit. A gyermekek azt kérték, hogy több órát is szenteljenek ennek a témának. Megindító volt látni azt a segítséget, amit az egyik menekült kislány nyújtott azoknak a helybéli gyermekeknek, akik elvesztették szüleiket.

4. Egy félelemcsökkentő gyakorlat során kiderült, hogy mind a menekült, mind pedig a helyben lakó gyermekek jelentős százaléka fél valami meghatározatlantól. Ez a diffúz félelem az irányított fantáziatevékenység során mindent elnyelni akaró, pusztulást hozó ködfüggöny képében jelent meg. Ebből azt a következtetést vontuk le, hogy az irányított fantáziatevékenység, mint a traumatizált gyermekek félelmét csökkentő eszköz, csoportos tevékenység formájában a további munka során nem javallott.

5. A menekült gyermekek egyik visszatérő álmának állandó motívuma volt a tűz, illetve a háború előli meneküléskor hátrahagyott otthon lángoló képe. Az etnikailag vegyes házasságból származó menekült gyermekek álmainak gyakori mozzanata volt, hogy segítenek szüleiknek megoldani az egyik vagy másik szülő nemzetiségének elutasításából adódó konfliktust, amit saját konfliktusukként is megélték.

6. Érdekesesek voltak azok a pusztító vagy építő jellegű történetek, melyeket a gyermekek az együtt készített, háborús témájú rajzaik nyomán szintén közösen találtak ki. A destruktív történet címe „Erőszak volt”, és a mese maga így szólt: „Értelmetlen verekedés tört ki. Két erős férfi verekedett. A verekedés oka a háború volt. A katonákon eluralkodott a gyűlölet. A két katona teljes erőbedobással küzdött. Egyikük erős ütést kapott, és a földre esett. A verekedés az egyik katona győzelmével ért véget.” A konstruktív kimenetelű történet, amit a gyerekek ugyanehhez a rajzhoz találtak ki, azt a címet kapta, hogy „Mindig van kiút”. A cselekmény itt így alakult: „Találkozott két katona, akik ellentétes oldalon harcoltak. Gyűlölködve mérték végig egymást. Hirtelen azonban mindkét katona felismerte a másikat. A háború előtt ugyanabban a városban laktak. Eszükbe jutott, hogy egy iskolába is jártak. Megegyeztek, hogy elengedik egymást. Miután elbúcsúztak, mindketten mentek tovább a maguk útján.”

A program kvantitatív értékelése

A program hatásait az alany kezelés előtti és utáni állapota közötti különbséget vizsgáló teszttel történt. Az alany státuszát mindkét esetben azonos mérőeszközökkel értékelték.

A kutatás eszközei

1. Viselkedéssjegyeket értékelő skála: az osztályfőnökök a skálán jelzett következő tizenegy viselkedéssjegy meglétét vizsgálták minden egyes tanuló esetében: tolerancia, önmérséklet, bizonytalanság, másokba vetett bizalom, agresszivitás, szociabilitás, érzelmi hidegség/ eltökéltség, feszültség, kíváncsiság, tanulási és koncentrálásbeli nehézségek. Mindezen tulajdonságok meglétének mértékét ötös skálán mérték, ahol a tulajdonság legerőteljesebb jelenlétét az 5-ös érték jelölte, függetlenül attól, hogy az adott viselkedéssjegy társadalmilag milyen mértékben minősül kívánatosnak.

2. A tanulók választ adtak egy, a saját helyzetéről alkotott képet vizsgáló kérdőív 15 kérdésére is, köztük olyanokra, melyek azt firtatták, hogy szeretnének-e más iskolába vagy osztályba kerülni, szeretnek-e tanulni, könnyen követik-e a tananyagot, vannak-e barátaik az osztályban, a közelmúltban részt vettek-e heves veszekedésben vagy verekedésben, előfordult-e, hogy megsértették, tetteleg bántalmazták, elszomorították, vagy megrémítették őket, és hogy vannak-e lidérces álmaik vagy megoldhatatlan problémáik. Minden kérdésnél 3-5 válaszlehetőség közül lehetett választani.

3. Egy viselkedési önértékelő teszten a gyerekeknek 33 állításra kellett az „egyetértek”, „nem értek egyet”, vagy a „nem tudom” válaszlehetőségek egyikének kipipálásával reagálniuk. A tesztet ennek a projektumnak a céljára állították össze, a program során jelentkező változások nyomonkövetésére. Ezért mind a 33 állítás a program témaköreinek valamelyikéhez kapcsolódott.

4. Az egyes gyermekekre vonatkozó általános adatok (mennyi ideje tartózkodik azon a lakóhelyen, ahol iskolába jár, hová való, kinél lakik, és milyen az iskolai előmenetele) a kitöltött Tanulói Kérdőívekből származnak. A menekült gyermekeket ért stresszhatások

számára és jellegére vonatkozó adatok forrásai az egyes iskolákról készített pszichológusi jelentések.

Mintavétel

A kezelés hatásainak értékeléséhez négyféle mintát vizsgáltunk meg: helybéli gyermekekét, kik születésük óta ott laknak, ahol iskolába járnak (578 fiú és 558 lány) és menekült gyermekekét (95 fiú és 103 lány). Mind a négy mintát a programban részt vevő gyermekek összességéből választottuk ki. A programban részt vevő iskolákból tizennyolcat választottunk ki, és a minta az összes olyan gyermeket tartalmazta, akiket mint születésük óta egy helyben lakókat, illetve mint menekült gyermeket azonosítottunk.

Az eredmények feldolgozása

A kezelés hatásait (1) az osztályfőnökök által készített viselkedéértékelés, (2) a tanulóknak a saját helyzetükről alkotott képe és (3) a saját viselkedésük értékelése alapján követtük nyomon.

A viselkedés önértékelésében mutatkozó különbségek tételes elemzése

A legmarkánsabb változások azokban az értékelésekben voltak tetten érhetők, melyeket a gyermekek saját viselkedésgjegyeikről önmaguk készítettek. Az eredetihez képest csökkent azoknak a helybéli lányoknak a százalékaránya, akik azt nyilatkozták, hogy a háború pusztája említése gyakran megrémíti és felkavarja őket, és ugyancsak csökkent azoknak az aránya, akik elrejtették érzelmeiket. A helybéli lányok közül nőtt azoknak a száma, akik úgy nyilatkoztak, hogy olyasvalakivel is barátságot tudnának kötni, aki nem az ő lakóhelyükről származik, és nagyobb arányban voltak köztük azok, akik felismerték, hogy összeütközésekhez vezethet, ha nem értjük meg mások igényeit. Viszonyulásuk a halálhoz a kezelés során racionálisabbá vált. Érdekes, hogy a kezelés után kevesebben vélték úgy, hogy osztályfőnöküktől kaphatnának segítséget, viszont magasabb volt azoknak az aránya, akik segítségért az iskolai pszichológushoz fordulnának.

A menekült lányok körében kevesebb lényeges változás volt megfigyelhető. Ezek a változások abban álltak, hogy nagyobb százalékuk tudta elfogadni a halál elkerülhetetlenségének tényét, kisebb arányban rejtették el érzelmeiket, s hogy közülük többen ítélték meg bizakodóan a jövőt.

A helybéli fiúknál lényeges eltérések voltak megfigyelhetők viselkedésük felmérése terén. A kezelést követően a halálhoz való viszonyuk realiztikusabbá vált, a nem a saját környezetükről származók iránti toleranciájuk megnőtt, s kisebb arányban rejtették el érzelmeiket, mint ahogy kevesebbüket kavarta fel nagymértékben a háború.

A menekült fiúk körében, bár a többi fiúhoz képest kisebb mértékben voltak változások megfigyelhetők, ezek mégis rendkívül fontosnak bizonyultak, mivel a halál realiztikusabb megítélését és a háború okozta szorongás csökkenését eredményezték. Magasabb arányban vélekedtek ezek fiúk úgy, hogy a társaik nyújtotta támogatás sokat jelent számukra félelmük leküzdésében. Az is kiderült, hogy mostanra a menekült fiúk nagyobb számban ismerték el, hogy könnyen kihozhatók a sodrúkból, ami részben annak tudható be, hogy a szituáció általában fokozta a gyerekek kritikai érzékét, de abból is adódhat, hogy a kezelés során

minden érzelmi állapotot kifejezésre lehetett juttatni, feltéve hogy az érzelmkifejezés nem vált destruktívvá.

Következtetések

1. A gazdasági helyzet és az általános életkörülmények drámai romlása ellenére (az erre vonatkozó helyzetértékeléseket és osztályfőnöki jelentéseket terjedelmi okokból itt nem közöljük), a diákok saját értékelése alapján a program a várt pozitív változásokat eredményezte. Általánosságban elmondható, hogy valamennyi gyermek (fiú vagy lány, helybeli vagy menekült) egyaránt eljutott a halál tényének realiztikusabb megítéléséhez, és képessé vált arra, hogy nyíltabban kifejezésre juttassa érzelmeit. Nőtt a helybélieknek (mind a fiúknak, mind a lányoknak) a máshonnan érkezők (a menekültek) iránt tanúsított befogadóképessége. A háború okozta szorongást sikerült csökkenteni valamennyi fiúnál (a helyiek körében csakúgy, mint a menekülteknél) és a helybéli lányoknál, de nem sikerült ugyanezt elérni a menekült lányoknál. Ugyanakkor a menekült lányok valamennyi társuk közül kitűntek a jövőbe vetett hitük erősödésével. A helybéli lányokat az különböztette meg a többiektől, hogy mindenki másnál konstruktívabban viszonyultak az összeütközések és veszekedések kezeléséhez. Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy a program által felölelt valamennyi témakörben változások voltak megfigyelhetők.

2. Az iskolapszichológusi jelentések szerint a program legnagyobb hasznát a menekült gyermekek látták, bár ezt a kvantitatív értékelés nem erősítette meg, melyből kevesebb lényeges változásra lehetett következtetni. Ebből azt lehet leszűrni, hogy a további munka során megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a menekült gyermekekre, például egyéni vagy csoportos foglalkozások formájában.

3. A gyermekekkel végzett munkáról készített, általunk riasztónak talált osztályfőnöki jelentések alapján elkerülhetetlenül adódik a következtetés, hogy a jövőben végzendő munka során nagyobb figyelmet kell szentelni a tanároknak általában. A hatékonyabb nevelőmunka érdekében kívánatos lenne a tanárképzés megszervezésénél figyelembe venni az iskolapszichológusok útmutatásait.

4. Ami a szülőkkel végzett munkát illeti, egyetértünk az iskolapszichológusok azon javaslatával, mely szerint a szülőkkel már a gyermek első osztályos korától fel kell venni a kapcsolatot.

5. Minden tanulmánynak, s így ennek a beszámolónak is az a lényege, hogy rámutasson, mi a teendő az elkövetkezők során a kutatások eredményei alapján. Mi az alábbiakra teszünk javaslatot:

a) hosszabb időt kell biztosítani a program lebonyolítására, mivel az erre a projektre fordított mindössze két hónap véleményünk szerint kevés ahhoz, hogy a kívánt változások mind megtörténjenek. Ugyanakkor a rendelkezésre álló idő rövideje és a romló életkörülmények ellenére is történtek változások. Megítélésünk szerint azonban e változások mélyrehatóbbak lettek volna, ha kellő időt kap a program; úgy véljük továbbá, hogy a projektben rejlő lehetőségek amúgy sem lettek kiaknázva;

b) a programot ki kell terjeszteni valamennyi, a projektbe bevont iskolába járó gyermekekre;

c) a gyermekek kisebb csoportjaival kell foglalkozni (egyéni csoportmunka), szemben a most lezárult programmal, ahol az egész osztállyal folyt a munka, ami nem biztosított elegendő időt a gyermekek egyéni igényeinek figyelembevételére;

d) fel kell venni a programba az olyan témákat, így például a szeretetés a barátság kérdéskörét, melyek iránt a gyermekek a foglalkozások során különös vonzalmat tanúsítottak.

Vesna Petrovic, M.A.,
Jugoszlávia
Fordította: Palla Mária

Környezetünk védelme⁴

Házunk tája

A nevelési tanácsadó sajátos feladatai egy lakótelepen

A lakótelep a 20. század második felének sajátos településformája, a modernizáció és urbanizálódás félresikerült mellékterméke. Amerikában ezeket az építményeket már fel is robbantották, vállalva a hajléktalanok százezreit is. Hollandiában a szurinámiai, Franciaországban az algériaiak, Németországban a vendégmunkások lakják a miénknél sokkal esztétikusabb, változatosabban telepített alvó városokat.

A békásmegyeri lakótelep első utcatorának átadása óta (1976) csaknem két évtized pergett le. A településnek külön, sajátos története van és részben ehhez a történethez kapcsolódnak a nevelési tanácsadó némiképpen szintén változó feladatai is.

Az első egy-két évben munkaórák sokaságát töltöttük el azzal, hogy az új lakásba állami gondozásból hazaadott gyerekeket benn tudjuk tartani a gyerektömegtől fuldokló iskolákban és az alaposan eladósodott családban. Ma ilyen gond nincs, sajnos, már innen is vittek el gyereket, ha nem is a mi közreműködésünkkel.

Amióta üzemel a kábeltévé, munkánkat és magunkat bemutató, népszerűsítő pár perces adásokkal sikerült kapóssá tenni a pszichológiát és eloszlatni a félelmeket. Az első években, valljuk be, főként a gyermekvédelmi munka, a tűzoltás volt előtérben, mára a valóságos pszichológiai munkára, a diagnosztikára, s főként a terápiás munkákra van nagyobb igény. Ahogy öregszik a népesség, egyre többet kell dolgoznunk a szülőkkel és a vissza-visszajáró immár fiatal felnőttekkel is.

Évekig a képtelen zsúfoltság jelentette a legnagyobb gondot. Minden intézményre (és persze lakásra) legalább kétszer annyi gyerek jutott, mint amennyire az épület tervezték. Elgondolható, hogy egyik iskolából a másikba vándorolva, szertárakban és hasonló lukakban milyen színvonalú terápiás munkát lehetett végezni. Délután öttől hétig viszont csend volt még abban az iskolában is, ahol egy évben tizenkét első osztályt (ebből három korrekciót) kellett indítani. Tíz évbe telt, míg intézményünk immár tíz fős csapata elfogadható elhelyezést nyert. A hőskor pedig nagyon elhúzódott. Évekig kemény gyermekvédelmi munkát folytatott itt mindenki, aki csak gyerekközeibe került, akár annak érezte, akár nem. Persze a jobb pedagógusok is. Egyik helyről a másikra, egyik tanítótól a másikhoz könyörögtük be a gyengébb, érzékenyebb gyerekeket, a szerencsésebb határesetek pedig busszal járhattak a védelmet nyújtó jói ellátott kiegészítő iskolába. A végeláthatatlan gyerektömeg, az építkezések miatt ősztől, tavaszig bokáig érő sár, a tisztántarthatatlan iskolai folyosók és az otthoni padlószőnyegek, a másfélszáznál is több pedagógust számláló tantestületek merőben más feltételeket, más légkört nyújtottak a munkához, mint a mai helyzet, amikor úgy elnéptelenedtek az iskolák, hogy már a fogyatékos gyerekekért is hajbakapnak igazgatók és ahány osztály, annyi tagozat...

A gyereklétszám remélhetőleg átmenetileg zsugorodik, a mi forgalmunk pedig lassan, de folytonosan nő. Jellemző, hogy a demográfiai csúcs évében csupán százzal több iskolaérettségi vizsgálatot kértek az óvodák, mint most.¹

⁴ Rovatunkat a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium támogatja

A telep alapterülete a lakosság létszámához képest elképesztően kicsi. Nem csoda, ha mindenki mindenkit ismer, semmi nem marad titokban. Itt valóban csak a szociálisan erősen elkötelezett munkatársak maradnak meg, a pedagógusok közül leginkább az, aki itt is lakik, és bizony nemigen válogathatunk az eseteinkben. Jómagam gyakran mentem el családokhoz és értékes információkhoz jutottam, s valamennyien kijárunk az intézményekbe is.

A szemétdobókban számos hajléktalan húzódik meg, s persze még a tizediken is attól fél a gyerek, hogy a betörő bemászik az ablakon. De sokan félhetnek azoktól is, akiknek pedig garantálniuk kellene a biztonságot: a szüleitől, a kiabáló, veszekedő anyától, garázda apától. A késelések, öngyilkosságok, rablások, biciklilopások feldolgozása a rendelőben mindennapi feladat.

Szépen lehetett érzékelni, hogy a felnőttek a Ház, a hajlék, a javak, a gyerekeknek pedig a szülő nyújtja az elemi biztonságot. Miután maguk a házasságok is egyre gyakrabban robbannak, fontos feladatunk lenne a családterápia is, de erre, vagy speciálisan párterápiára képzett munkatársunk egyelőre nincsen.

Saját biztonságunk érdekében két éve megszüntettük a női munkatársak családlátogatásait, esténként egyetlen férfikolléga járja a telepet.

A legnagyobb a telepi gyerekek frusztrációja, főleg a gyenge tanulóké. Az elégséges tanuló otthon elégtelen gyerek. Dolga, feladata nincs, örömet nem okoz, fogyaszt, útban van, szegyenben hagy... Az érzelmi elsivárosodás jelentős oka, hogy a feltétel nélkül szerető és elfogadó nagyszülők egyáltalán nincsenek jelen a gyerekek életében.

Sajnos, ezen a lakótelepen és talán nem csak ezen a szülők és a pedagógusok is frusztráltak – „szinte minden szinten”. Nem hiába írta volt munkatársunk, F. Várkonyi Zsuzsa Már százszor megmondtam című könyve elé: A békásmegyeri szülőknek ajánlom, akiktől megtanultam, hogy a felnőtt is ugyanolyan árva lehet, mint a gyerek.

Karczag Judit

Hírek, események

Szociális munkás képzés Esztergomban

1994. június 21. és 24-e között prof. dr. Heinz J. Kersting, prof. dr. Jesus Hernandez Aristu és dr. Budai István koordinátorok vezetésével Esztergomban a Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskolán került sor a TEMPUS SWEEL projekt záró konferenciájára.

A Fachhochschule Niederrhein Szociális Fakultása (Németország, Mönchengladbach), az Universidad Publica de Navarra Szociológiai, Pszichológiai Intézete (Spanyolország, Pamplóna), valamint a Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola Neveléstudományi Tanszéke (Esztergom) három éves projekt keretei között dolgozott együtt Social Work Education at European Level – SWEEL (Szociális Munkás Képzés Európai szinten) címmel. A projekt a-lapvetően a TEMPUS program Joint European Network keretében, annak támogatásával zajlott.

Célja egy új képzési curriculum koncipiálása, kipróbálása és terjesztése Magyarországon és a közép-keleteurópai régióban, mely egyfelől igazodik az európai felsőoktatási és szociális képzési normákhoz, másfelől pedig a magyarországi társadalmi viszonyokhoz, a szociális ellátó rendszer szükségleteihez. A curriculum-tervezet a szak jellegéből következően integrált szemléletű, problémaközpontú és gyakorlatorientált képzést kíván kialakítani, bevezetni és fejleszteni. A projekt jelentős mértékben hozzájárult a képzés képesítési követelményeinek kimunkálásához; ahhoz, hogy a generalista képzésben egyaránt érvényesíteni szükséges a szociális hiányhelyzet kielégítését segítő, és a prevenció, fejlesztő szellemiséget. Ezt jól kifejezi a nemzetközi gyakorlatban a szociális munkás/szociálpedagógus képzés egymáshoz közeledése, integrációja a szociális képzések keretei között.

A rendkívül széleskörű szakmai együttműködést igénylő projektben a három bázisintézményen kívül részt vett összesen 13 szociális, oktatási, képzési és kutató intézmény és szervezet, valamint kb. 100-120 szakember, tanár, kutató.

A program része volt egy szakkönyvtár kialakítása az esztergomi főiskola Neveléstudományi tanszékén, valamint a szociális képzést szolgáló gépek, berendezések rendszerbe állítása.

A munka során a spanyol és német tapasztalatok alapján elkészült a sajátosan magyar curriculum alapanyaga, a kibocsátás és képesítés követelményrendszere, valamint négy szöveggyűjtemény, több tanulmány és szakfordítás. A projekt eredményeit önálló tanulmánykötet fogja megjeleníteni.

A projekt magyarországi stábjá megfelelő pénzügyi feltételek esetén a jövőben vállalja és segíti az újonnan tervezett, beinduló szociális képzések, curriculumok nemzetközi standardoknak megfelelő fejlesztését, a képző intézmények oktatói, tereptanári stábjaival való együttműködést, szakmai továbbképző szupervíziós műhely kialakítását és működtetését, valamint oktatási segédanyagok (jegyzetek, tankönyvek, mősoros videók) készítését, menedzselését.

A három éves SWEEL projekt egyértelműen megerősítette az európai szempontokat (szociális charta) a magyarországi felsőfokú szociális képzésben. A különböző szakmai, tudományos hagyományok egyeztetése és integrálása nagymértékben hozzájárul az országok közötti kapcsolatok építéséhez.

(Budai)

Gyermek-érdekvédelem az Egyesült Államokban

címmel tartott előadást Budapesten ez év május 14-én a Gyermekérdekek Magyarországi Fóruma meghívására Susan P. Leviton ügyvéd, az Amerikai Egyesült Államokban működő Advocates for Children and Youth Inc. elnöke, a Baltimore-i Allami Egyetem tanára. A szeminárium során képet alkothattunk az Egyesült Államok gyermek-érdekvédelmi sajátosságairól, a jogi szabályozás, a gyermekvédelem, az állami és civil ellátás, az intézményrendszer és a non-profit szféra jellemzőiről.

Újfént bebizonyosodott, mennyire szükséges más, már nagy tapasztalattal rendelkező országok eredményeit megismernünk.

(i)

Egy új tudományág: a családpedagógia

A családpedagógia, mint új tudományág, még a szakemberek körében sem eléggé ismert. A családpedagógia, az iskolapszichológiához hasonlóan, alkalmazott tudomány, s napjainkban válik önálló diszciplínává. Gyakorlati igény hívta életre, hiszen a gyerekek' és a családok a számtalan, meglévő segítségi mód mellett is igénylik a pedagógiai családgondozást; ugyanakkor a szoktatási, oktatási, nevelési intézmények gyermekvédelmi feladatainak megoldásához is új ismeretekre és módszerekre van szükség. Így módon e szaktudomány gyakorlatában szorosan kapcsolódik a nevelési tanácsadóknál kialakult évtizedes családgondozói munkához és a különböző megelőző és korrekciós gyermekvédelmi tapasztalatokhoz.

A családpedagógia a pedagógia alkalmazott tudományaként rendszerezi a nevelélmélet, neveléstörténet családra vonatkozó ismereteit, s alkalmazza a kapcsolódó interdiszciplínák legújabb kutatási eredményeit, módszereit. Összefoglalja a családi életre nevelés tartalmát és módszertanát, valamint a segítő munka elemzéséből merített elméleti meghatározásokat, alapfogalmakat, módszertani kérdéseket. Alakulóban lévő tudományágként most formálódik, épül rendszere.

E munkában való aktív részvétel és az együttgondolkodás szándéka kapcsolja össze azokat az elméleti és gyakorlati szakembereket, akik 1993. május 6-án megalakították a Családpedagógiai Egyesületet. Az Egyesület decemberi közgyűlése elfogadta a szűkebb szakmai programot, ami szorosan kapcsolódik a nemzetközi gyermeki jogra vonatkozó egyezményhez, melyet Magyarország 1990-ben írt alá. Szükséges és kívánatos minél szélesebb körben ismertté tenni a Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat és a Gyermekérdekek Magyarországi Fóruma által megfogalmazott alapidokumentumot, mert ez tartalmazza a gyermekvédelem tágabb értelmezését: minden gyerek védelmét és oltalmát. E felfogás szerint az intézmények nevelési munkájának része lehet a családpedagógiai tevékenység, hiszen a pedagógusok folyamatos kapcsolatuk révén ismerik mind a gyerekek, mind pedig a családok problémáit.

A családpedagógia elmélete, a családismeret, a pedagógiai családgondozás, a közvetítés és a gyerekekkel való közvetlen foglalkozás minden gyerek, ifjú és család számára az erkölcsös, jól működő családképet jeleníti meg. Probléma megoldási modelleket, krízishelyzet kezelésére vonatkozó ismereteket nyújt. Elérhető értékek, célok közvetítésével hozzájárulhat a nagymérvű családbomlás és működési zavarok megállításához. Segíti a családi életre nevelés teljességét: életmód, magatartás, személyiségformálás, etikai ismeretek vonatkozásában.

Mindezek megvalósítása a gyerek-intézményekben alkalmazott képzett családpedagógus feladata lenne. Megfogalmazódik tehát az általános családpedagógiai rendszer létrehozásának és működésének az igénye.

A gyermekvédelmi munkát megújító családpedagógiai ismeretekre szükség lenne a pedagógusok nappali képzésében csakúgy, mint a már végzetek továbbképzésében. Az Egyesület javasolja, hogy a már felsőfokú diplomával rendelkező érdeklődő szakemberek is részt vehessenek referencia tanfolyamon, ám a családpedagógusi tanácsadó munkakör feltétele pedagógiai végzettség legyen.

A gyermekintézményekben és más, pedagógiai szakszolgálatoknál alkalmazott családpedagógus munkájához a jogi háttér az általános törvények, a kormányzati, önkormányzati, egészségügyi, rendőrségi, gyámügyi szervek önálló döntései, a tudományos, szakmai karitatív és egyházi szervezetek jogilag szabályozott eljárásai jelenthetik. A joghézagok és problémák megvitatására képzett jogász tagtársaink segítségével nyílik mód.

A családpedagógusi munkakör egy lényeges tartalmi elemére tett még javaslatot az Egyesület. A gyerekekkel való közvetlen foglalkozás mindig része kell legyen a családpedagógus feladatának, hiszen ez a kapcsolattartás és fejlesztés eszköze. Minden családgondozó pedagógus képzettsége és a felmerülő igények szerint vezethet így szaktárgyi korrekciós foglalkozást, vagy kreatív, készségfejlesztő csoportot, szolgálva ezzel a gyerekek érdekét és jogait.

A tanácsadói családgondozás gyermekcentrikus, együttes tevékenység a szakemberekkel és a családtagokkal. Magában foglalja a tanácsadást, a közvetítést és a közvetlen segítségnyújtást. A kapcsolatfelvételtől kezdve folyamatosan, céltudatosan szervezett tevékenység, mely a család igényeihez és együttműködési készségéhez alkalmazkodva hat a gyermek-szülő, gyermek-pedagógus, szülő-pedagógus kapcsolatra, valamint a családi rendszerre, kiemelten a szülők egymás közti kapcsolatára. E tevékenységet a komplex módszerrel és elsősorban pedagógiai eszközökkel valósítja meg, kapcsolódva a nevelés teljes hatásmechanizmusához.

A képzésben résztvevő nevelési tanácsadói, családgondozó gyakorlattal rendelkező szakemberek a nevelési tanácsadók 25. jubileumi konferenciáján beszámoltak az ELTE Szociológiai Tanszékének szervezésében megvalósuló szociális munkás képzésről, s a Budapesti Tanítóképző Főiskola Szabadművelődési és Továbbképzési Központja által szervezett családpedagógiai tanácsadó referencia tanfolyamáról. A családpedagógiai tanácsadó szak beindítása az 1992/93-as és az 1993/94-es tanévben adott lehetőséget a legszélesebb körű gyermekvédelmi feladatok felkészítésére. Családpedagógiai ismeretek és gyakorlati módszertan, családi életre nevelés, családpszichológia, családszociológia, családética alkotják az elsajátítandó tananyagot a szexuálpszichológia, szociálpszichológia, egészségvédelem, jogi ismeretek, gyógypedagógiai tapasztalatok és családterápiás módszerek mellett. A gyakorlati képzést esetelemző szemináriumok és önismereti, kapcsolatfejlesztő tréningek biztosítják.

Míg az 1992/93-as tanévben csak harmincöt hallgató vett részt a képzésben, ebben a tanévben már közel százán jelentkeztek; a helyi önkormányzatok szervezésében két vidéki városban, Aszódon és Püspökladányban indult távoktatás.

Az 1993/94-es tanévben referencia-tanfolyam keretében szervezünk továbbképzést, a Budapesti Tanítóképző Főiskola Szabadművelődési és Továbbképzési Központjában.

Kiss Józsefné

Sportlehetőség fogyatékos gyerekeknek

A Védőszárny Handicap Sportkör felhívja a közösségek, iskolai szakkörök, sportszakosztályok figyelmét az alábbi lehetőségre: Sportkörünk szeretné megismertetni a gyermekekkel a vizeitúrázás örömeit. Előzetes egyeztetés után lehetővé tudjuk tenni, hogy maximum húsz főt egy-egy napos vizeitúrán vendégül lássunk. A túrákat szombat-vasárnap tudjuk lebonyolítani.

A részvétel természetesen ingyenes. A résztvevő felnőttek és gyerekek kötelesek betartani a biztonsági és vizirendészeti szabályokat. Nagy örömünkre szolgálna, ha intézeti és fogyatékos gyermekek csoportjait is módunk lenne fogadni. Ugyancsak felkínáljuk a gyermekeknek a sportkörbe való belépés lehetőségét. Sportkörünk folyamatosan, egész évben változatos sportolási, kirándulási és kulturális programokat kínál a résztvevőknek.

Jelentkezés: Védőszárny Handicap Sportkör, 1088 Budapest, Baross u. 15. Telefon: 202-2697 (este 6 óra után)

Miklósi László, a sportkör szervezője

Lovaglás a nevelés szolgálatában

1989 a változások éve a politikában és a gazdaságban egyaránt; A főtí Gyermekvárosban – mai nevén a Károlyi István Gyermekközpontban – ha nem is döntő változást, de változatosságot, közfigyelmet idézett elő, hogy lovak költöztek a régi istállókba. No nem azokba, melyek a volt grófi kastély mellett állnak. Ezekben valamikor a tulajdonos Károlyi család hátas és hintós lovai ropogtatták a zabot, ma iskola működik bennük. A lovak a '70-es években bezárt tangazdaság épületeibe költöztek. Az istálló-épületekben eredetileg szarvasmarhák, baromfiak laktak, úgyhogy alapos átalakításra szorultak. Az állami gondozott növendékek derekasan kivették a részüket a munkálatokból. Voltak, akik azért fogtak bele, mert kedvet éreztek a lovakkal való foglalkozáshoz, voltak, akik a felajánlott díjazásért vállalták a munkát. Az építkezés befejeztével a lovardái munka felvette normális ritmusát. A végzendő tevékenységek naponta ismétlődtek: etetés, itatás, almozás, trágyázás, lóápolás. A lovaglásról is bebizonyosodott, hogy nem is olyan egyszerű dolog, nem lehet egy-két nap alatt megtanulni. Így aztán a kezdeti lelkesedés hamar lelohadt, az állami gondozott gyerekek lassan lemorzsolódtak. Kitartásuk, monotonitás-tűrésük nem volt elegendő a folyamatos munkához. A lovarda lassan lemondva eredeti céljáról – az állami gondozott gyerekek lovagoltatásáról – egyre inkább tisztán üzleti szempontok alapján kezdett működni.

Ekkor a Gyermekváros váratlan ajándékot kapott. Egy adakozó, hallván a Gyermekvárosban működő lovasiskoláról, ajándékba adta Rikkancs nevű póni csödörét. Rikkancs (becenevén Riki) hamar megszokta új környezetét, és szelídségéről, könnyű kezelhetőségéről tett tanúbizonyságot.

A lovardába látogató gyerekek szívesen álltak meg Riki bokszánál, etetgették, simogatták, barátkoztak vele. Ez adta az ötletet, hogy Riki segítségével az egészen fiatal, nagyjából óvodáskorú gyerekek köréből kinevelhetünk egy olyan lovas generációt, melynek fejlődése során a lovaglást terápiás eszközként használhatjuk fel.

A munka két síkon indult el. A Gyermekváros pedagógusai elkezdtek azoknak a gyerekeknek a kiválasztását, akik a program résztvevői lesznek. Olyan gyerekeket választottak, akiknek koruk szerint már iskolába kellett volna járni, de valamilyen oknál fogva iskolaéretlenek voltak. Beszédkészségük, mozgáskoordinációjuk, koncentrációs képességük, vagy érzelmi életük fejletlensége miatt kellett még egy évet várniuk az iskolakezdéssel.

A gyerekek kiválasztása közben megkezdődött a másik nagy munka: Riki előkészítése a rá váró feladatra, a gyereklovagoltatásra: Mivel Riki hátán már lovagoltak, így nem okozott problémát a nyereg, kantár, kikötőszár elviselése, csak fel kellett eleveníteni az elfeledett ismereteket. Nehezebb volt a futószárhoz való szoktatás, mivel Riki ebben nem mutatott nagyobb jártasságot, fontosnak tartottuk, hogy a ló tökéletesen engedelmesen szóra kövesse az oktató utasításait, hiszen a gyerekek testi épségének megóvása érdekében ezt alapvetőnek tartottuk. Ezért'a gyerekekkel való együttes munkát megelőzően Riki kb. négy hétig tartó futószáras kiképzésen esett át. Ennek során megtanulta a szabályos körön való nyugodt haladást mindhárom járomodban (lépésben, ügetésben és vágásban) egyaránt. Igyekeztünk hozzászoktatni az esetlegesen előforduló zavaró tényezőkhöz (zajok, mozgás, idegen lovak, kutyák stb.) elviseléséhez, nyugodt tűréséhez. A legnehezebben az idegen lovak közelségét viselte el, hiszen Riki mén ivarú, sok helyes póni csikó apja.

Ezt a problémát azóta sem tudjuk teljesen kiküszöbölni, de úgy láttuk, hogy a ló kiképzettségi állapota egy olyan jó kompromisszumot tükröz, hogy a gyereklovagoltatáshoz hozzá lehet fogni.

A munkát 12 óvodással, heti kétszer két órában kezdtük el, 1993. januárjában.

Nagyon fontosnak tartottuk, hogy a gyerekeket ne csak lovagolni tanítsuk, hanem megismertessük őket mindazokkal a tennivalókkal, melyek a lótarthatás során előfordulnak. A kezdeti szakaszban a munka több mint fele részben lóápolásból, etetésből, itatásból állt. Ezzel kívántuk elérni, hogy a gyerekek a gondjukra bízott állattal megfelelő érzelmi kapcsolatot létesítsenek. A kezdeti tartózkodást, esetleges félelmet hamar felváltotta a kialakuló érdeklődés, bizalom, várakozás. Kialakultak a gyerekek érzelmi kötődésének kezdetei a ló irányában.

Már az első alkalommal minden gyereket lóra ültettünk.

Biztonsági okoknál fogva az oktató a lovat nem futószáron, hanem kézen vezetve járatta. Így a gyerekek is nyugodtabbak maradtak, kevésbé tartottak a leeséstől. Ezen első alkalommal a lovaglásnak nem is volt más célja, mint hogy a gyerekek kóstonól kapjanak abból, ami a következőkben rájuk vár.

A második és következő alkalomok során a ló már futószáron járt. Az oktató csak akkor vezette kézen, ha valamilyen zavaró körülmény merült fel (például idegen lovat vezettek arra).

A gyerekek a ló hátán nyeregben lovagoltak. Itt kell megjegyeznünk, hogy az általános gyakorlat szerint a terápiás lovagoltatás nem nyeregben, hanem speciális, kapaszkodókkal ellátott hevederrel, pokrócon ülve történik. Esetünkben problémát okozott, hogy megfelelően kisméretű pónilóra való heveder nem állt rendelkezésre, volt viszont gyerek méretű nyereg a tartozékaival együtt.

Az első egy-két perc az adaptáció időszaka volt. Ezt egyszerű bemelegítő és lazító gyakorlatok követték, abban a sorrendben, ahogy azt a bemelegítés általános szabályai előírják, vagyis felülről lefelé.

Így tehát az első gyakorlat mindig a fejkörzés, ezt követik a különböző karkörzések, előre, hátra, malomkörzés mindkét irányba. Törzsfordítás jobbra és balra, előre és hátra ráfeküdni a ló testére, egyik (majd később mindkét) kézzel megfogni a bokát – ezek a gyakorlatok már egy kis bátorságot is kívánnak.

A leírt egyszerű gyakorlatok elvégzése után a gyerekek testileg és lelkileg egyaránt ellazulva kezdhették meg a lovaglás alapjainak elsajátítását.

Kezdetől fogva törekedtünk a jó lovasülés kialakítására, annak nem formai, hanem tartalmi jegyeit hangsúlyozva. Nem szálfegyenesen ülő, karót nyelt kishuszárokat, hanem puha, a lóval együttműködő ülésű ifjú lovasokat akartunk nevelni.

Az eddig leírtak alatt a ló lépésben, azaz a leglassúbb jármódban járt. Mikor észleltük, hogy a gyerekek feszessége, félelme múlóban van, elkezdtük az ügetés gyakoroltatását. Az ügetés során a ló háta sokkal intenzívebben mozog, mint lépésben, és az iram is valamivel gyorsabb. Az ifjú lovas, ha a nyeregben akar maradni, és kímélné az erejét, kénytelen előbb-utóbb hátát, derekát, hasizmait ellazítani, és nem erővel, hanem egyensúlyozással stabilizálni helyzetét.

Az első időben az oktató megengedte a nyeregkápába való kapaszkodást, később az egyik, majd mindkét kézzel el kellett a nyeret engedni.

Ha az ifjú lovas ülése megszilárdult, egyensúlyérzéke megfelelően fejlődött, a tanügetés után megkezdhette a könnyű ügetés megtanulását. Ez a mozgás már a lóval való maga-abb fokú együttműködést, fejlett ritmus- és egyensúlyérzékét kíván.

A fentiek három-négy hónapon áttörtendő gyakorlása után a legügyesebbek kipróbálhatták a vágat is.

Minden foglalkozást lépésben végzett bemelegítő gyakorlatok vezettek be. Csak ezek után térünk rá a magasabb jármódok gyakorlására. A kezdetben ötpercnyi, nyeregben töltött

idő fokozatosan 25-30 percre növekedett. A tanév végére a csoportból lemorzsolódás nem volt, a gyerekek örömmel jöttek a foglalkozásokra. Valamennyien elsajátították a könnyű üggetésig a lovaglás alapelemeit.

Tevékenységünket non-profit alapítványi formában végezzük.

A Gyeri-Lovi Alapítvány címe: Károlyi István Gyermekközpont, 2153 Föt, Vörösmarty tér 2. Csekkszámlaszáma: OTP Dunakeszi 217-98584-775-4558.

Csalogány Alapítvány

Köszöntjük Önt és kérjük, hogy fordítsa figyelmét felénk, ha embertársi felelősséget, szeretetteljes tenni akarást érez azon gyermekek iránt, akiknek értelmi fogyatékoságuk miatt különleges bánásmódot kell biztosítani az „épek társadalmában”.

Oly időket élünk, amikor súlyos tehertételek nehezednek a nemzetgazdaságra, ezért iskolánkban a gyermekek másságából fakadó fejlesztő oktatást-nevelést egyre jobban beszűkülő pénzügyi viszonyok között végzik a gyógypedagógusok

A gyermekek életének minőségi javításához, szebbé tételéhez, harmonikus személyiségük építéséhez az iskola valamennyi dolgozója tudása legjavát nyújtja.

Ahhoz, hogy nagy múltú, és a világ számos országában ismert intézményünk ezt a színvonalat nem csak tartani, de emelni is tudja, szükségünk lehet az Ön támogatására is.

Ön mecénásként, mi pedig a szaktudásunkkal tudunk a legtöbbet nyújtani. Ha tudni szeretné, mihez számítunk emberi tenni akarására, szeretettel látjuk Csalogány utcai intézményünkben; ismerkedjen meg a gyerekekkel, tekintsen bele életünkbe, győződjön meg céljaink helyességéről, tanulmányozza ezt a környezetet, melynek jobbítására jegyeztük be a „Csalogány Alapítványt” az MHB. Rt 341. Széchenyi I. Főigazgatóság VIII. sz. fiókjánál, a 314-12263-as számlaszámon. Köszönjük figyelmét a gyermekek és az alapítvány nevében.

Könyvespolc

Robin Skynner - John Cleese: Hogyan éljük túl a családot?

A családi élet pszichológiájának tanulmányozásával foglalkozó terapeuta (Robin) és egy kitűnő komikus, a családterápián résztvevő páciens (John) rendkívül szellemes, érdekesítő párbeszédére épül a kötet. A téma, amire beszélgetésüket alapozzák: a család, a családi élet működése, harmóniája vagy konfliktusai; mit tehetnek a családok tagjaik lelki egészségének megőrzéséért?

A párválasztástól indul el a beszélgetésük: miért esett a választás éppen őrá; mivel járhat az érzelmek elnyomása, a „szőnyeg alá söprés”, a család mint rendszer működésében; milyen rossz házasságtípusok léteznek („Babaház és papucsférj”, „Én Tarzan, te Jane” stb.), és hogyan lehet segíteni az egyensúly helyreállításában. Másik nagy témakörük a gyerekek megérkezésétől a felnőtté válásig terjedő időszakot öleli fel: a családi egyensúly megbomlásától és szükséges újrarendeződésétől a szülői szerepek tanulásaig. Közben olyan fontos és az egészséges felnőtté váláshoz szükséges szempontokat érintenek, mint a gyermek és az anyai szeretet, elsősorban a kisgyerek szempontjából nézve; az éhatárok meghúzása; a tekintély szerepe; a szülői minta fontossága; a támogatás és a frusztráció egyensúlya. Szó esik többek közt arról is, miért létfontosságúak a játékmackók; miért vagyunk időnként nyíltak és nyugodtak, máskor pedig feszültek és zárkózottak; mi a különbség a depresszió és a szomorúság között; és hogy miért kellene engedniük az anyáknak, hogy gyermekük néha-néha szomorkodjon. Utolsó nagy gondolatkörük a szexualitás témájához kapcsolódik: miért van szükség két nemre; miért lesz valaki homoszexuális; miért ölte meg Oidipusz az apját; és miért bizonyultak hatékonyak a legújabb szexuálterápiás módszerek. A szerzők újszerű gondolkodásmódja, a téma komolyságát bő humorral ellensúlyozó tárgyalásmódja mindenkinek élvezetes olvasmányt ígér. (Budapest, Helikon, 1993.)

(x)

Könyvespolc

Meghalok én is?

Polcz Alaine könyve a gyermekek haláltudatáról

Kiben ne merült volna fel ez a kérdés élete (kritikusabb) időszakaiban? Ha környezetünkben meghal valaki, óhatatlanul magunkra is kivetítjük a halált: „csak ne így!”, „miért ilyen fiatalon?”, „miért ennyi szenvedés után?” stb.

Fájdalmasan nehéz helyzetben vagyunk, ha beteg gyermek fordul hozzánk segítséget, szalmaszálnyi fogódzót keresve-könyörögve.

S hogy mennyire fontos és milyen kötélhágcsó-erősségű lehet e szalmaszál, vagy épp ellenkezőleg, mennyire törékeny – erre kínál számos példát Polcz Alaine alapozó fontosságrendű könyve. A magyar szakirodalom nem bővelkedik ilyen tárgyú tanulmányokban. A szerzőnek nem nagyon volt kitől tanulnia. Súlyosan beteg, nem ritkán halálközéiben lévő gyermekekkel foglalkozó gyermekpszichológusként a budapesti II. számú gyermekklinikán harminc éven át „tanulta” – a paradoxális megfogalmazás ezúttal pontosnak tűnik – „kezelnit a halált”. „Huzamosabb ideig dolgoztam már haldokló gyermekekkel, s nem tudtam, hogy mennyit, mit tudnak a halálról. Ehhez ugyanis két alapvető dolog szükséges: hogy a gyermekkel olyan kapcsolatunk legyen, hogy a megszokást, a konvenciót, a rutint átlépve ne a felnőttek számára kialakított sémákban beszéljen velünk; és hogy nekünk legyen bátorságunk őszintén hozzájárulni a témához.”

Bár nap, mint nap értesülünk többnyire brutális, erőszakos halálesetekről a sajtóból, rádióból és televízióból – felgyorsult, zsúfolt korunk egyik tabu-témája mégis a halál. Életmódunk nem teszi lehetővé a természet körforgásában megjelenő elmúlás megfigyelését, elfogadását, mint természetes jelenséget. „Másképp – írja a szerző a könyv bevezetőjében – elvesztettük a kapaszkodóinkat, a hitet, a hagyományokat. Cserébe kaptuk a tudományt és a rációt, ám a tudomány nem ad választ a végső kérdésekre, hanem magyaráz és elemez, még hozzá a logika és a ráció nyelvén.”

Az évek során felgyűlt és tudatosan gyűjtött tapasztalatok összegezése döbbenetes felismerésekhez vezet. Elég csak azt felemlíteni, hogy a szerző által megkérdezett anyák 96 %-a sem haldoklót, sem halottat nem látott közelről, 70%-uk pedig fél a haláltól és a haldoklótól. Az elidegenedés a haláltól szükségszerűen fokozza a félelmet – írja Polcz Alaine.

Ilyen körülmények között nem csoda, ha a felnőtt elhárítja a gyermek kérdéseit, leinti, hogy „butaságokat beszél”, vagy eltereli a szót, mert szerinte „még kicsi, úgysem érti”.

Polcz Alaine a hagyományokat és különböző korok kultúráját elemzi a haláltudat és a halálfélelem mai, elidegenedett formájának megértéséhez – izgalmas kultúrtörténeti ismeretanyagot kínálva az olvasónak. Úgy tűnik, egészen a középkorig kell visszanyúlni, hogy a két legalapvetőbb természeti jelenséget – a születést és a halált – békés, természetes jelenségként elfogadó mentalitást találjunk. Számos, a haldoklást, temetést megörökítő .középkori festmény tanúsítja a gyermek jelenlétét a közösségben. „A lakomától a rituális mosdatásig minden a közösség részvételével zajlott, a születés és a halál is. A gyermekek természetesen jelen voltak, semmiféle elkülönülés nem volt a generációk között, s nem is tekintették a gyermeket gyermeki, a felnőttől eltérő más lénynek(...) Ebben a közösségi

életben, miként a felnőttek is, mindent látott és hallott. Magyarázatokra nem szorult, tapasztalhatta az életet, minden velejárójával együtt.” (8. old.)

A közösségek nyitottságát a későbbiekben felváltotta az egyre szűkülő család mind jobban bezáruló köre. A mai, főként nagyvárosi gyermek találkozása a halállal gyakorta az urna elhelyezésével esik egybe. Valamivel jobb helyzetben van a falun élő gyermek, ahol tanúja annak, hogy a természetben minden elpusztul, és a szeme előtt születik az új, de a hit is elevenebb, az öregek nap mint nap beszélnek a halálról, elfogadják azt. Ha idős vagy beteg ember van a háznál, a temetési kellékek éppúgy szem előtt vannak – koporsó a csűrben előkészítve, halotti ruha, szemfedél stb. – mint kisbaba születése esetén a bölcső, pólya.

Talán ebből a gondolatból kiindulva mérlegeli Polcz Alaine a kórházi, illetve az otthoni halál pozitív és negatív összetevőit. A kórházban bekövetkező halál minden pozitív összetevője ellenére – főként az a biztonság-érzet, hogy az utolsó percig mindent megtesznek a beteg megmentése, fájdalmainak enyhítése érdekében – számos érv erősítette meg a szerzőben a hitet, hogy megkönnyíti a halált, ha a haldokló kedves, otthonos környezetében következik be.

Mert mi az otthon? Kevesen tudták olyan érzékletesen megfogalmazni, mint Polcz Alaine: bögrében a kávé, a száradó ruha illata, az anya motozása, tevés-vevése a konyhában, a virág látványa az asztalon, az edények csörömpölése, a besütő nap, a családi asztal, a közös étkezések, a családtagok, rokonok természetes jelenléte... Ezek az elemek erősítik fel bennünk az ide-tartozás élményét.

„A halál emberi körülményeinek megteremtésével mi magunk is magasabb élet- és személyiségszintre lépünk, illetve léphetünk” – írja Polcz Alaine. Hiszem, hogy e könyv elolvasásával is közelebb kerülünk e gondolatok elfogadásához. (Századvég Kiadó, Budapest, 1993.)

(Sz. I.)

Könyvespolc

Ember István: Környezetünk és a rák

Számtalan kiadvány, tudományos és kevésbé tudományos okfejtés, felvilágosító előadás szól napjainkban környezetünk, egészségünk védelmében. Életmódunk megváltoztatására szólítanak fel szakemberek, csodadoktorok kínálják csodagyógyszereiket. Eközben gyakran nem áll rendelkezésünkre az a tudás, ami alapján eligazodhatunk e bőséges kínálatban.

A Generációk a rákkutatásért Alapítvány most induló sorozata ehhez nyújthat segítséget. Első kötetük, Ember István professzor munkája, a daganatos megbetegedések és környezetünk kapcsolatát vizsgálja. Közérthető formában, tudományos igénnyel mutatja be a legújabb biokémiai ismeretek és a daganatos betegségek összefüggéseit. Mindezt morbiditási és epidemiológiai kísérletek statisztikáival, alapvető molekuláris-biológiai folyamatok felvázolásával teszi követhetővé.

Táplálkozási szokásaink, végső soron, a tápanyagok kémiai reakciói révén csapdákat rejtenek, melyek nem tudása sajnos nem mentesít a következményektől. A könyv leghosszabb fejezete ezzel a témával foglalkozik.

„Az, hogy a táplálkozási szokások, a táplálék mennyisége, minősége és a betegségek között összefüggés van, régen gyanítják, de a század eleje óta köztudott. (...) Az összes emberi daganat 90%-a környezeti eredetű s ezen belül 40-50%-ért tehető felelőssé valamilyen formában a táplálkozás, önmagában vagy más tényezővel együtt” – írja a szerző. Szinte magától értetődő, hogy ez az a terület, ahol a legtöbbet tehet az ember a megelőzés érdekében. De nem csak a táplálkozási szokásaink ellenőrzésével, hanem az elvezeti cikkek – dohányzás, alkohol, kávé – kerülésével is csökkenthetjük a daganatos megbetegedés esélyeit.

Választ kapunk arra a kérdésre is, hogy vajon van-e valamilyen kimutatható összefüggés, oki kapcsolat a sok felhasznált gyógyszer és a kialakuló tumorok között. Magyarország lakossága ezen a területen – a gyógyszerfogyasztás – a világ „élvonalában” foglal helyet. Bár a rosszindulatú daganatok esetében a gyógyszer indukálta elváltozások aránya nem túl jelentős, ez már nem érvényes a leukémiák esetében, amelyek gyakorta a gyógyszeres kezelések hatásaként (is) jelentkezhetnek. Gyógyszerfogyasztói szokásainkon is változtatni kell, s ez irányban is megszívlelendő tanácsokat kapunk a szerzőtől. Első sorban kerülni kell az öngyógyítást, csak szükség esetén szabad gyógyszert szedni és csak a szükséges ideig. S még egyfontos tényezőre hívja fel a figyelmet Ember István: a gyógynövényekből készített (gyógy)szerek sem teljesen veszélytelenek ilyen vonatkozásban, fontos odafigyelni az adagolásra.

A könyv külön fejezete foglalkozik a veszélyes munkakörök, foglalkozások ismertetésével.

A napfény ibolyántúli sugárzása és a különféle ionizáló sugárzások hatásai az élő szervezetre napjaink életbevágó kérdései. A tudomány és technika szükségszerű és egyre gyorsuló fejlődése azonban kockázattal jár, s ez igaz egyéni és globális szempontból egyaránt. Visszaélésünk a környezet adottságaival jól követhetően határolja be lehetőségeinket, növeli a veszélyt a daganatos betegségek terén is.

A Rák ellen az emberért, a holnapért Alapítvány által 1993-ban kiadott könyv hasznos olvasnivaló mindazoknak, akik a tudomány által alátámasztott tényeket tekintik

elsődlegesnek. Ezen ismeretek birtokában a döntésjoga, hogyan is érdemes élni, az olvasó kezében van.

Vágó Ilona

Környezetünk Védelme

A rák ellen, az emberért, a holnapért!

Magyarország sajnálatosan azok közé az országok közé tartozik Európában, ahol a legkorábban halnak meg az emberek.

A civilizált államok mindegyikében folyamatosan emelkedik a születéskor várható élettartam, de Magyarországon a férfiak életkilátása 15 éve csökken, és a nőké sem javul.

Világelsők vagyunk az adatszolgáltató országok között daganatos halálozás tekintetében is. Évről évre több fiatal beteget veszítünk el. Ma a 40-50 évesek közül 50 %-kal többen halnak meg daganatos betegség következtében, mint 30 évvel ezelőtt. A jelenség oka sokrétű, s elsősorban abban a szemléletben rejlik, hogy az emberi munkaerő olcsó, és így az egészség sem érték. Ezt bizonyítja az oktatás, az egészségügy rendkívül alacsony részese a nemzeti jövedelemből, ez magyarázza az emberi, természeti energiákkal történő rablógazdálkodást, a megelőzésnek mint gondolkodásmódnak teljes hiányát. A betegségek, a korai halál okát 90-95%-ban társadalmi, biológiai környezetünkben kell keresni. Az egészségügyi intézményrendszer a megelőzéssel alig foglalkozik.

A betegségmegelőzésnek, a korai diagnózis felállításának, a személyre szabott segítségnyújtásnak egyre kisebb a lehetősége. Ma sem tudja az emberek többsége, hogy a hazai népesség 44 %-a erősen szennyezett levegőt szív, hogy a budapesti Mártírok útján élő óvodás gyermekek közel 60 %-ának vérében magasabb ólom értéket találtak a határérték szerint megengedhetőnél, s országszerte sok gyerek él hasonlóan szennyezett levegőn, hogy az emberek egyre nagyobb tömege önkiszákmányoló életmóddal tudja csak megteremteni a lét feltételeit.

A rák kockázatát fokozó tényezők és a kivédeési lehetőségek széles körben ismeretlenek. Az emberek nem tudják, hogy életmód-változtatással, a károsító tényezőit kikerülésével lehetőségük van a betegségek megelőzésére, gyógyítására és az egészség fenntartására.

Mindezek alapján Alapítványunk egyik legfontosabb feladatának a tájékoztatást, a figyelemfelhívást tartja.

Segítünk! Segítsen Ön is!

Különböző kiadványokat, füzeteket, filmeket készítünk, fórumokat szervezünk a nélkülözhetetlen ismeretek terjesztéséhez. Segítünk, megteremteni különösen a fokozott kockázatú csoportok, számára a szűrővizsgálatok feltételeit.

A rák ellen, az emberért, a holnapért! Társadalmi Alapítvány a-lapvető célja az, hogy a társadalom szélesebb rétegei számára ismertté tegye a rák megelőzhetőségét. Szeretnénk elősegíteni a betegek emberhez méltó életét, az életminőségüket javító rehabilitáció segítségével.

Alapítványunk törekvései eddig a társadalom egyetértésével találkoztak, hiszen az egyre nehezedő gazdasági viszonyok ellenére az elmúlt esztendőben megközelítőleg 50 millió forint gyűlt össze adományokból, és számos munkatárs segítette társadalmi munkával céljaink megvalósítását. Alapítványunk minden eddigi eredményét az ügy, a daganatos betegségben szenvedő emberek, gyermekek segítése iránt elkötelezett önkéntesek és önzetlen adakozók támogatásának köszönheti. Az eddig összegyűlt pénzből 7 millió forintot juttattunk a kis településeket látogató rákszűrő buszok elindítására.

Támogattuk a leukémiás gyerekek budapesti, pécsi kórházának és bakonyszücsi rehabilitációs házának kialakítását.

Alapítványunk ösztönözte a daganatosbeteg klubok és vidéki rákellenes egyesületek megszervezését, anyagilag is segítséget nyújtva az alakuláshoz.

Ösztöndíjjal segítjük a fiatal vidéki orvosok onkológus és haematológus szakvizsgái megszerzését.

Támogatjuk fiatal szakemberek külföldi tanulmányútját és külföldi szakemberek hazai oktató munkáját.

Segítségünkkel indult a magyarországi gyógytornászok nyiroködéma terapeuta képzése, amely lehetővé teszi a műtéten átesett betegek korszerű rehabilitációját.

Eddig forgalomban nem lévő, világszínvonalú rehabilitációs eszközöket sikerült széles körben elérhetővé tenni a társadalombiztosítási támogatás megszerzésével.

Támogatásunkkal indult meg a végtagdaganatos betegek végtag-megtartó műtéteihez szükséges protézisek kidolgozása, s a betegek rehabilitációja.

Tanfolyamokat szervezünk orvosok, egészségügyi és szociális szakemberek részére a megelőző, kiegészítő terápiás lehetőségekről (pl. diéta, pszichoterápia) annak érdekében, hogy az orvosok és munkatársai segítséget tudjanak nyújtani a hozzájuk forduló betegeknek ezekben a kérdésekben is.

Részt veszünk speciálisan rákbetegek számára lelki elsősegélyt nyújtó telefonvonal megindításában.

Ehhez várjuk továbbra is támogatásukat! Számlaszámunk:

OTP 217-98292-565-3498

Éljen a zsíroskenyér?

Múltkor vitára készítették Vekerdi Tamás egyik, a Magyar Nők Lapjában megjelent cikke, melyben néhány iskolai szemétkosárba dobott sárgarépából és barna kenyérből messzemenő következtetéseket von le. Szerinte vannak felnőtt emberek, akik valami helyett válnak az „egészséges étkezés” folyton változó elveinek megszállottjaivá, rabjaivá. Életük megoldatlan mozzanatai, szorongásai űzik őket arra, hogy babonás rítusokat alakítsanak ki az étkezés – és más életmozzanatok – körül, s ennek a gyerekek isszák meg a levét.

Vannak ilyenek, egyetértek. Bár szerintem a szülők szorongásai többnyire nem a reformétkezésben, hanem inkább más, agresszív tettekben csapódnak le. Például a gyerekek brutális verésében. A sajtóban nem ritkák az ilyen hírek, holott az ismertté váló esetek csak a jéghegy csúcsát jelentik. A bírók a megmondhatóit, hogy a családi otthon falai között milyen gyakori a gyerekek és nők elleni erőszak.

A barna kenyeres reformkosztot lesajnáló írásnak egy másik, ennél erőteljesebb üzenete is van: leértékelődik az egészséges (ha úgy tetszik) reformtáplálkozás, mert negatív figurához, beteges énképű emberekhez kötődik, A zsíroskenyér, a kolbász meg a szalámi viszont mennybe megy. Egy olyan országban, ahol a népesség több mint fele kövér!

De pontosítsuk: a magyar lakosság egészségi állapotát a szakértők kritikusnak ítélik. A világban példátlan módon magas a középkorúak halálozása. A vastagbélrákban elhunytak száma (ez táplálkozásfüggő) állandóan emelkedik. A kutatók úgy látják, hogy az európai országokban valamennyi daganatos betegség egyharmadát az okozza, amit az emberek megesznek. Túl sok zsírt, cukrot, sót, és kevés rostot, gyümölcsöt, zöldséget, gabonafélét.

Hogy mindez egy kicsit is megváltozzék, ahhoz rengeteg munka, érvelés, jó példa, áruválaszték, és nem utolsósorban az egészséges termékeket támogató árszerkezet is kell.

Mert az étkezési szokások makacsok, nehéz rajtuk változtatni. Még akkor is, ha tudjuk: a reform sokszor életmentő lehet. Az pedig nem ízlés dolga, hanem tény, hogy a rostdús barna kenyér egészségesebb, mint a fehér, és sokkal több zöldségfélét is kellene ennünk.

Elsősorban az új nemzedéket, a gyerekeket lehetne egészségesebb életre (és kosztra) nevelni. Óvodák, iskolák, szülők és a médiák együttes munkájára van szükség ahhoz, hogy változzanak a megrögzött rossz szokások. A barna kenyér és a sárgarépa jelkép is, ezt a törekvést képviseli.

Ennek jegyében vannak is erőfeszítések, melyek talán még nem elég köztudottak. A Soros Alapítvány jóvoltából Ránky Edit nagyüzemi konyhák számára készített receptkönyvet, benne csupa korszerű, egészséges étel. Hazai alapanyagokból, olcsón. Ahol bemutatót tartott, óvodákban, iskolákban mindenütt sikerült meggyőzni az ételvezetőket, szakácsokat, hogy nem holmi luxusdologról van szó. (A receptkönyv még nem kapható, de hamarosan megjelenik.)

Sok iskolában gyakorlatias, jó program keretében a tananyag részévé is tették a táplálkozási ismereteket, s ehhez természetesen kapcsolódik az iskolai koszt megreformálása is.

Jó példát láttam erre a pécsi Mezőszél úti iskolában.

A Heves megyei ÁNTSZ tisztifőorvosa, dr. Müller Erzsébet gyakorlati akciótervet készített, mert a megye egészségi mutatói katasztrofálisak.

Először orvosokkal, védőnőkkel, ételvezetővel a tanárképző főiskola pedagógusaival Megyei Táplálkozási Munkacsoportot hoztak létre, hogy tanácsadó hálózatot tudjanak kiépíteni. Főzőtanfolyamokat indítanak háziasszonyoknak, nagyüzemi, iskolai, óvodai szakácsoknak. Tanuljanak új technológiát, új recepteket. Túl sok zsírt,

cukrot, sót, és kevés rostot, gyümölcsöt, zöldséget, gabonafélét eszünk – ezen kellene változtatni.

Az első rendezvényükön a résztvevők megismerhették a könnyen megjegyezhető étrendi piramis elvét. Ez az egyes élelmiszerek helyes arányában segít eligazodni. Majd 18 féle ételt kóstoltak meg, megkapták a recepteket is. S mindez a szakmunkásképző iskolában történt, ahol 1600 diák tanul, köztük a leendő szakácsok is.,

Vannak buzdító példák: Japánban évente 3 millióan vettek részt az ottani népegészségügyi szolgálat kurzusain, és azóta észrevehetően javultak az életkilátások.

Valahogy így kellene megszervezni a felvilágosítást, a segítséget másutt is.

Monspart Éva

Galgafarm

Első Magyar Organikus Mezőgazdasági és Fogyasztói Szövetkezet
2193 Galgahéváz
Fő u.87., Tel: 60 - 343-230
Legyen a vendégünk!

Szeretnénk, hogy személyes kapcsolat alakuljon ki a termelők és a fogyasztók között. Valljuk, hogy embertársunknak táplálékot kínálni, és embertársunktól táplálékot fogadni el csak a legteljesebb bizalom alapján szabad. Valaha, a történelem hajnalán, ez ősi törvény volt. Felgyorsult, habzsolva fogyasztó korunk, mint sok más ősi bölcsességet, ezt is félretette.

Kedves Háziasszony, kedves Barátunk!

Szeretnénk felbátorítani Önt és családját, hogy jöjjenek el, tegyenek kirándulást galgahévízi gazdaságunkba. Ha van kedvük, megízlelhetik a paraszti munka örömét is, közben betekintést kaphatnak a termesztés és feldolgozás műhelytitkaiba. A piacon legföljebb a termék külleme alapján ítélné a vásárló a minőségről. Mi többet kínálunk: ne csak kóstolja meg termékeinket, hanem nézze meg, hogyan termesztjük! Nem utolsó sorban, ismerjen meg minket személyesen is, hogy eldönthesse: mint gyarló emberek, méltóak vagyunk-e a bizalomra, hogy tőlünk táplálékot fogadjon el.

Könyvespolc Környezetvédelem és egészségnevelés

A környezet és egészség védelmére nevelés nem kis feladatot ró a szülőkre, nevelőkre. Szükségesnek látszik egy új, interdiszciplináris szemlélet kialakítása, mely összefüggéseiben láttatja a valóság elemeit, ötvözni tudja a tantárgyakat egy új magatartásforma, új társadalmi viszonyulás kialakítása érdekében. Egyre gyakrabban hallunk kezdeményezésekről, melyek új lehetőségek bemutatásával kívánnak segítséget nyújtani ehhez, s ez a könyv is ilyen.

A JGYTF Kiadó gondozásában, 1992-ben kiadott jegyzet hazai és nemzetközi szakemberek tapasztalatainak összefoglalásával, az oktatás és nevelés egészség-fejlesztő feladatának sokszínűségét tárja az olvasó elé. Az írások többsége nem annyira konkrét ötleteket, mint inkább általános áttekintést nyújt a leendő és gyakorló pedagógusok munkájához.

„Az egészségfejlesztés nemcsak az egészségügyi ágazat feladata, hanem a társadalom minden területétől újszerű megközelítést vár elolvassuk a könyvben. És ha azt kérdeznénk, hogyan, hol kapcsolódik a környezetvédelem, a környezeti nevelés és az egészségnevelés, erre már a könyv előszavában utal a szerkesztő Benkő Zsuzsanna. „Az emberek és a környezet közötti bonyolult kapcsolatok képezik az egészség társadalomökológiai megközelítésének alapját. A világ, a nemzetek, a régiók és a közösségek általános vezérelve egyaránt az, hogy támogatni kell a kölcsönös gondoskodást, örködni kell egymás egészsége, közösségeink és természeti környezetünk felett” – írja.

E kölcsönösség szellemében ismerteti a kötet a természet- és környezetvédelem eddigi történetét, eredményeit, jövőbeni terveit, feladatait, mintegy „láttelelet” nyújtva hazánk természeti állapotáról, összefüggésbe hozva a természetvédelmi jogszabályokkal, előírásokkal. Ugyanakkor támpontokat is kaphatunk a technikai-környezeti nevelés tekintetében adatbázisok, esettanulmányok bemutatásával. De ezek mellett kitér a kötet olyan fontos és újszerű területek tanulmányozására is, mint a szellemi környezetszennyezés, hiszen mi más lenne, ha nem az, a tömegkommunikáció egyes elemeinek hatása a gyerekek lelki, szellemi fejlődésére?! Tanúi vagyunk hagyományok látványos pusztulásának és új szokásrendek kialakulásának, s mindez nem feltétlenül pozitív előjelű, bár egy rendkívül szocializáló, a tájékoztatást elősegítő és felgyorsító erejű tényező eredménye.

A különböző hazai és külföldi oktatási modellek bemutatása bátorítást kínál az újra, jobbra vágyó szakembereknek. Szerepük és helyük a nevelőmunkában egyértelmű, kérdés azonban, hogy a felvetett programok mennyiben illeszthetők a hazai szociális és oktatási rendszerbe. A hazai kísérletek eredményei a közeljövőben valószínűleg meghatározó jelentőségűek lesznek. Álljon itt egyetlen példa: a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola hallgatói számára német mintára kidolgozott egészségnevelési kurzus. A tanterv készítői felismerték, hogy a tanári diploma megszerzésének feltétele, hogy a filozófia, pszichológia, pedagógia, szociológia mellett a hallgató olyan ismeretekre tegyen szert, amelyek „segítik és motiválják az egészségnevelő munkát” Persze ezen a területen is, akárcsak a környezeti nevelés, a környezettudatos magatartás kialakításában nagyon fontos, hogy „az iskola egész szellemisége, amelyet az iskola légköre, rendtartása, az uralkodó viselkedési normák, a tanároknak a növendékek iránt tanúsított magatartása” e célt szolgálja.

A korai deviáns viselkedési formák, magatartászavarok komoly veszélyt jelentenek a ma és a jövő nemzedékének. Egyre gyakrabban kerülünk szembe az agresszív, dohányzó serdülők, a depressziós fiatalok látványával. Tudjuk, ez világméretű jelenség. A zavarok

korai felismerése, a kiváltó okok felderítése és orvoslása halaszthatatlan feladatok elé állítja a szociális hálózat szakembereit.

Az ígért új módszerek konkrét bemutatásával azonban jobbára adós marad a könyv, hiányérzetet, ám/és az örök javító szándék igényét hagyva maga után. (JGYTF Kiadó, Szeged, 1992.)

(Vágó)

Csernobili gyerekek

Nyomasztó gondokról értesültek tavaly a Dorcas konferencia hallgatói dr. Mariya Dolia ukrainai orvosnőtől, aki az atomrobbanástól híressé vált Csernobil környékén dolgozik. A havonta látogatott sugárfertőzött betegek–köztük gyerekek – állapota aggasztó, és segíteni, sajnos, eszközök hiányában alig tudnak.

Ez értesülésből származott az ötlet, hogy meghívjanak 35 sugárfertőzött, a veszélyen már túljutott gyermeket öt kísérővel együtt a debreceni Dorcas Centerbe.

A teljes ellátás mellett orvosi felügyeletről is gondoskodott az Alapítvány, de nem feledkezett meg a játékról, változatos programok szervezéséről sem. Még magyar énekeket is megtanultak a 6-15 éves kis vendégek.

A tiszta (de legalábbis sugármentes) környezetben, jó táplálék mellett eltöltött napok minden bizonnyal jó hatással voltak a gyermekek egészségére. A több, mint félmillióba kerülő üdültetés komoly anyagi terhet jelentett az Alapítványnak, de az ügy sokakat megindított, sok pénzbeli és más támogatást, segítséget kaptak.

A Dorcas Alapítvány munkatársai remélik, hogy idén már 160 gyereket tudnak vendégül látni a debreceni kempingben. A segítségeket az alapítvány címére (4002 Debrecen, Pf.”146. Tel/fax: 52/323-226), illetve bankszámlájára (Postabank Rt. 349-98911/023-00894) várják.

(Sz.I.)

Interjú

Kötélékek – széltörésben

Beszélgetés Dr. Somlai Péterrel a magyar családmodell változásairól

A huszadik század végén világszerte megkülönböztetett figyelem irányul az együttélés legelemibb formájára, a családra, arra a legkisebb közösségre, amelyhez az ember szükségképpen tartozik. A család az a dimenzió, amely az emberi lét szempontjából meghatározó jellegű – tanulmányozása mind társadalmi-történelmi, mind lélektani (magánemberi) vonatkozásban elősegíti a társadalmi és egyéni cselekvés lényegének (koronként: távlatainak, irányainak) megértését. A család: függvénye hagyományok, társadalmi berendezkedések... történelmi tényezők egész halmazának.

Dr. Somlai Péter szociológussal, az ELTE szociológiai tanszékének tanárával, arról beszélgettünk, hogyan alakult a magyar családmodell a huszadik századi történelem szélverésében, Közép-Kelet-Európa sajtósági viszonyai között.

– Kezdjük azzal, hogy Kelet-Közép-Európa egy köztes régió, a-melynek a társadalma, kultúrája, a családi élete is sok mindenben különbözik a tőle Nyugatra és Keletre fekvő régióktól. Legfőképp abban különbözik, amit polgárosodásnak neveznek. Hiszen itt a polgárosodás később indult el, és megrekedt, nem tudott előretörni kellőképpen. De mégiscsak beindult, valami megvalósult a városiasodásból, az emberi és polgári jogokból, alkotmányosságból, jogfejlődésből, emberi egyenlőségből, polgári kultúrából – nem úgy mint Keleten, mint a Balkánon és mint Oroszországban, ahol az ázsiai, illetve tatár és a török invázió hatására azok az ázsiai társadalmi mintázatok megrekedtek. Tehát Magyarország, Szlovákia, Lengyelország, Csehország, vagyis nagyjából az a vidék, amelyik az Osztrák-Magyar Monarchiához tartozott (talán ide sorolható még Németország keleti része, ahol az NDK volt egykoron és Szlovénia is, amelyik ugyan az egykori Jugoszláviához tartozott, de a történelem folyamán több nyugatias hatás érte, mint Szerbiát). Tehát néha egy-egy országon belül húzódik ez a határ. De nem akarok történelmi előadást rögtönözni, különben is, akit érdekel ez, annak elsősorban Szűcs Jenő munkájára hívom fel a figyelmet, az Európa három régiója című tanulmányra – ami olvasható angolul is, németül is. Szűcs Jenő kiváló magyar történész volt, néhány éve halt meg, a művéből tudhatjuk meg, hogyan alakult ennek a három régióknak a sorsa, a nyugatié, a keletié és a köztesé. Annak a köztes régióknak a sorsa, amelyekben Magyarország elhelyezkedik.

– Amikor a magyar családról, egy magyar családmodellről beszélünk, akkor vissza kell nyúlnunk a monarchiáig. Annál is inkább, mivel a „magyar család” fogalmába ma egyaránt beletartozik a szlovákiai vagy erdélyi magyar családminta.

– Így van, de ez leginkább kulturálisan érvényes – sokkal kevésbé, mondjuk, demográfiaiilag. Demográfiai értelemben közép-európai családról beszélni nem is nagyon lehet, mert ha megnézzük a családösszetételt, - létszámot, család és háztartás viszonyát, születésszámot, halálozási arányokat és így tovább, akkor nem találunk egységes mintázatot. Hogy csak egy példát mondjak: vannak Közép-Kelet-Európának olyan részei, ahol aránylag magas a születésszám, főleg Lengyelország ilyen. De itt van Magyarország, ahol a

születésszám hallatlanul alacsony. Vannak olyan részek Közép-Kelet-Európában, ahol alacsony a válások aránya. Ugye, erre is Lengyelországot hoznám fel példának. De Magyarországon, Kelet-Németországban, Csehországban magas a válási arányszám. Ebben az értelemben demográfiaiilag nem nagyon tudnék közép-kelet-európai modelltől beszélni. Ha a társadalmi, szociológiai problémákhoz közeledünk, akkor persze igen. Mondjuk, meg kellene nézni azt, amit a demográfia a születéskor várható átlagos élettartammal jelöl. Most ez az arányszám eléggé hasonló Kelet-Közép-Európában mindenütt, és jóval alacsonyabb, mint a nyugati arányszámok. A 90-es évek elején Nyugat-Európában a születéskor várható átlagos élettartam úgy durván 70 és 75 év között van: Most a férfiakról beszélek. Magyarországon ez 65 év. Tehát 6-7 évvel alacsonyabb. A nőknek a születéskor várható átlagos élettartama Spanyolországban, Svédországban 80 év, Németországban 79, Olaszországban is 79. Magyarországon csak 74 év... Közép-Kelet-Európa más országaiban, Csehországban, Szlovákiában, Lengyelországban is nagyon hasonló adatokat találunk. Sehol sem annyira alacsony, mint Magyarországon, de lényegében hasonló. Tehát Közép-Kelet-Európa jelentősen eltér Nyugat-Európától: itt az emberek jóval rövidebb ideig élnek.

Az egyik legizgalmasabb kérdés, a magyar népesedési viszonyok és népmozgalmi jelenségek közül a korai halálozás. Ugyanis az, hogy fogy a népesség Magyarországon, ennek a döntő oka nem annyira a születések számának a visszaesése, hanem a halálozások számának a növekedése. Hogy ez miből fakad? Nagyon nehéz általánosságban okokat megjelölni, de amit a demográfusok kimutatnak, az elég egyértelműen az életmóddal függ össze. Például azzal, hogy sok a stressz, túl hosszú időt töltenek el férfiak kenyérkereső munkával, mely munka minden rétegben kiterjed a második, harmadik, negyedik gazdaságra. Ez az, amit a külföldiek legkevésbé értenek meg, hogy mi ez a második, harmadik, negyedik gazdaság, a szürke gazdaság és a fekete gazdaság. Magyarországon ez már a 70-es évek második felétől fogva elkezdett terjeszkedni és a nemzeti jövedelemnek egyre nagyobb hányada az ilyen, nem megadóztatható, szürke, vagyis félig legális, vagy teljesen illegális tevékenységből származott. Magyarországon mindig volt egy kis maszek világ, léteztek a magánszférának és a szabadságnak ici-pici kiszigetei, hozzá lehetett jutni egy-egy jobb holmihoz, élelmiszerhez, meg egyebekhez. Ezért is utaztak ide rengetegen a környező országokból, de ugyanennek a relatíve jó áru kínálatnak volt másik oldala az, hogy ennek megteremtésébe az emberek beleszakadtak.

Kis, maszek világ

– Ez a jelenség összefügg a lakáskérdéssel is... Egy bizonyos időszakban, a 70-es években, amikor az emberek masszívan házépítésekbe kezdtek, szükség volt erre a második és harmadik gazdaságban szerzett plusz-keresetre. Érdekes módon a családi házak építésének láza a családok járványszerű felbomlásával járt együtt.

– Igen. Azok között, akik elkezdtek építkezni, elég nagy számban volt válás és felbomlás... Ugye ez a dolog valamikor a 60-as években kezdődött el azzal, hogy az állam először csak engedélyezte, aztán mindenfélével támogatni is kezdte, majd az utóbbi években teljes egészében a családi házakra korlátozta a lakásépítést. Először az állami-lakásépítés mellett engedélyezte az úgynevezett házilagos kivitelezést, aztán elkezdte támogatni különböző gépekkel, anyagokkal, kedvezményekkel az építkezőket, most pedig már más sincsen, mert az állami lakásépítés megszűnt. Mivel az emberek maguk építették a lakásukat, nem elég, hogy volt egy állásuk, egy főállásuk egy jövedelemmel, nem elég, hogy a főállás

mellett még extra-jövedelemre volt szükség, hogy megvehessenek az építőanyagokat, de saját maguknak kellett az építőanyagot oda szállítani, a szakmunkásnak, a kőművesnek, a nem tudom kicsodának segíteni. Mert ez az úgynevezett házilagos családi építkezés Valóban önkiszákmányoláshoz vezetett, a fiatal nemzedék tagjainak (mert elsősorban fiatalok voltak azok, akik építkeztek) az önkiszákmányolásához. Ehhez még két tényezőt fűznék hozzá, az egyik a kaláka továbbélése, a másik a GYES problémája. A kaláka olyan fajta együttműködés rokonok, családtagok, ismerősök, barátok között, hogy „ha én házat építek, akkor a rokonaim, barátaim jönnek és dolgoznak, segítenek betont kevernek, téglát hordanak, kölcsönadják a teherautójukat, pénzüket és mindezt azért teszik, mert amikor majd ők fognak építkezni, akkor én fogom ugyanezt tenni...” Ez a kaláka, ez a közösségi együttműködés, tehát a közösségi integrációnak és szolidaritásnak egy elég régi formája Kelet-Európában, főleg az agrárvidékeken és ez tovább élt akkor, amikor a közösségek elkezdtek fölbomlani, amikor az állam rátelepedett a mezőgazdaságra, amikor a faluból a férfiak elkezdtek a városba járni ipari munkát végezni – de a hétvégén és nyáron otthon voltak – a kaláka újraéledt a házilagos kivitelezés folyamán.

A másik dolog a GYES, a gyermekgondozási segély, olyan szociálpolitikai intézmény Magyarországon, ami szintén a 60-as években jött létre. Mi volt a GYES jelentősége? Hát az, hogy a GYES-t megelőzően a szocialista iparosodás arra kényszerítette a fiatal házastársakat, hogy mind a ketten dolgozzanak, mert nem lehetett egy fizetésből megélni. Viszont ezzel párhuzamosan azt ígérték, és részben ez így is volt, hogy fejlesztik a gyermekintézményeket, tehát hogy a fiatal nők, anyák a szülést követő néhány hónap múlva, vagy esetleg egy, vagy két év múlva visszamehetnek dolgozni, a gyerekük ingyenes ellátásba a bölcsődébe, óvodába és aztán az iskolába kerül... Kiderült, hogy nem igazán működik ez a dolog, nem tett jót sem a gyerekeknek, sem a családoknak. Túl sokba került a gyermekintézmények fenntartása, és az is kiderült a 60-as évek folyamán, amikor a gazdasági reformot készítették elő, hogy nincs szükség ennyi munkaerőre. Főleg szakképzetlen női munkaerőre, tehát ezért azt mondták, hogy jobb a családoknak, a gyerekeknek, hogyha otthon marad a fiatal anya, a gyermekgondozási segély révén a jövedelmének egy elég jelentékeny hányadát megkapja, ráadásul a munkaköre biztosítva van és beszámít a nyugdíjába az az idő, amennyit otthon eltölt. Tehát ez szociálpolitikailag nagyon progresszív szellemű dolognak tűnt, noha természetesen abba az irányba hatott, hogy nagyon erősen a magánélet felé terelte a nőket. Ennek egyik következménye az úgynevezett GYES-szindróma lett, vagyishogy fiatal nők, akik úgy szocializálódtak már, hogy számukra is fontos legyen a munka, a hivatás, azok a szülést követően otthon maradván olyan feladatokkal találták szembe magukat, amelyek nem voltak annyira vonzóak, alig várták már hogy visszamehessenek a munkahelyükre. Ezt GYES-neurózisnak nevezték Magyarországon...

Mindez hogyan függött össze a házilagos kivitelezéssel és a családok felbomlásával? Hát úgy, hogy a gyerekek születésével mégiscsak csökkent a család addigi jövedelme, hiszen az anya kevesebb jövedelmet kapott, valamennyivel mégiscsak kevesebbet, ráadásul pluszmunkát nem végezhetett, ott volt a gyerek, vele egy csomó új kiadás, és ez magával vonta azt, hogy a legtöbb ilyen családban a férfiak újabb és újabb jövedelemforrás után néztek. Ennek aztán az lett a következménye, hogy a modernebb munkamegosztás és szerepmegosztás férfi és nő között, férj és feleség között a visszájára fordult. Olyan fiatalok, akik a házasságot követően egy aránylag szimmetrikus kapcsolatban éltek, tehát a fiatal férfiak is alkalmanként végeztek háztartási munkát, mentek bevásárolni, és az asszonyok sem csak háziasszonyok voltak, hanem volt munkahelyük, esetleg iskolába jártak, képezték magukat, szóval az ilyen párok a gyerekszülés és a GYES igénybevétele után egy konzervatívabb mintát kezdtek el

követni. Hisz a férfi alig volt otthon, és amikor hazajött, akkor hulla-fáradt volt, mert 12-13 órát dolgozott, az asszony viszont alig várta, hogy hazajöjjön a férje, hisz egész nap csak a gyerek volt körülötte, esetleg a saját anyja, tehát várta hogy valakivel beszélhessen nemcsak családi dolgokról, nemcsak pelenkáról és a gyerekről. Erre nem kerülhetett sor, és ez valóban olyan konfliktusokhoz vezetett, amelyek azután a családok felbomlását is eredményezhették hosszabb távon.

– Mit jelentett a század eleji Magyarországon a „család”? Tehát: milyen volt a felépítése, ezen belül a funkciók, hogy oszlottak meg, mit jelentett a „családi ház”? Ugyanis ezek a fogalmak a század végére szinte mind felrobbantak.

– Kezdjük talán a szó jelentésével. A magyar család szó a cseléd szóból származik. Pontosabban, eredetileg a cselédekre vonatkozott, és csak a múlt század 20-as, 30-as éveiben kezdték a szó mély hangrendű, változatát használni. Ez nem véletlen, mert egész Európában a család eredetileg egy olyan közösséget jelentett, amibe nemcsak a vérrokonok tartoztak, hanem az az együttes, az a közösség tartozott bele, amelyik az úrnak, a ház fejének, a gazdának az oltalma és uralma alatt állott. Ebbe beletartozott a felesége, beletartoztak a gyerekei és azok a szolgák és rokonok, akik vele közös háztartásban éltek. Ez fokozatosan felbomlott azáltal, hogy kialakult a polgári jogképesség, vagyis hogy a nők és a gyerekek is (legalább formálisan) jogokhoz jutottak, és az egész ósdi patriarkális szerkezet megváltozott.

A magyar történettudomány is, meg főleg a művelt közvélemény úgy gondolja, hogy ennek a patriarkális családformának a felbomlása a múlt században következett be, sőt még átnyúlt erre a századra is. Hát én őszintén szólva ezt kétlem egy kicsit. Lehet, hogy van egy-két példa erre, de nem hiszem, hogy ez az a nagy család, ami felbomlott, és pedig azért nem hiszem, mert ma már a történeti demográfiai kutatások egyértelműen bizonyítják, hogy a felbomlás jóval korábban ment végbe. Tehát a 19. században egy, a kis családból újra nagy családdá válás folyamatával van dolgunk, bizonyos gazdasági folyamatok hatására, amelyeket most nem akarok részletezni, mert itt a lényeg a birtok egyben tartásának a szándéka volt. De azt megelőzően, tehát már Mária-Terézia idején a kiscsaládi forma volt az általános Magyarországon. Amikor azt mondom, hogy általános, akkor ebbe belefér, hogy bizonyos területeken megmaradt a nagycsalád. Ilyen volt például az országnak az északi és észak-keleti vidéke, főleg a palóc-föld. Ezek kivétel nélkül a birtokos gazdáknak a jellegzetes területei voltak. Mert a szegények nem tudtak nagycsaládban élni, hiszen a nagy családnak gazdasági a-lapra volt szüksége.

A nagycsalád egy olyan szervezet volt, amiben egynél több családmag, vagyis egynél több házaspár, kettőnél több generáció tagjai éltek közös fedél alatt, a családtagok egy üzemnek voltak a munkásai és beosztottjai, ennek az üzemnek –, amelyik rendszerint mezőgazdasági üzem volt, de régebb, céhes időkben ipari és más ilyen műhelyek is lehettek ilyenek –, tehát ennek az üzemnek a gazda volt a vezetője, ő határozta meg mindenkinek a feladatát. Ezek a feladatok és tevékenységek igen nagy mértékben a nem és az életkor függvényei voltak. Tehát mást kellett a férfiakkal és mást a nőknek, mást a fiataloknak és mást az idősebbeknek végezniük, de mindenesetre a gazda volt az, aki mindenkor kiszabta a feladatokat, és a gazdaasszony volt az, aki egyrészt a lányokat, nőket, fiatalasszonyokat irányította, másrészt felelős volt a háztartásért, a főzésért, takarításért és minden ilyesmiért.

Na most, ezek rendszerint egy helyiségben aludtak, elképzelhetjük, hogy milyenek lehettek ott a szexuális viszonyok. Másmilyen volt a gyereknevelés is, mert a felnőttek, a nők mind felelősök voltak valamennyi gyerekért, tehát nem nagyon árválkodhatott ottan senki,

erre a közösségre mindig lehetett számítani, de nem volt helye a magánszférának. Ha valaki elkülönülni akart, mondjuk egy fiatal házaspár, akinek még nem volt gyereke, akkor az nehézségekbe ütközött. A fiúk feleséget hoztak a házhoz és a menyecske ennek a háztartásnak a tagjává vált, és az anyósa felügyelete alá tartozott ettől fogva. Ilyen nagycsaládok léteztek még a századfordulón is, elsősorban a palóc-vidékeken. Morvai Judit írt róluk egy nagyon szép könyvet, „Asszonyok a nagycsaládban” címmel, és valóban a nagycsaládok maradványai itt-ott fellelhetők. De ha megnézi az ember a magyarországi népszámlálásokat a 20. században, akkor azt látja, hogy, az olyan családoknak az arányszáma, ahol három generáció tagjai élnek együtt egyre csökken, ma jóval kevesebb, mint 10 százalék. És tulajdonképpen ahol ez a három generációs együttélés megvan ma, ott sem igazán nevezhető nagycsaládnak, ott is sokkal inkább a lakásnyomor, a lakáshiány okozza - tehát egy kényszerűség, nem pedig egy ilyen kvázi természetes módon vállalt tradíció.

Kényszerűségek

– Idekapcsolódna még egy jelenség: az a bizonyos eltartási szerződés, ami furcsa és kegyetlen állapotokat hoz létre időnként.

– Igen, ezt én is nagyon rossz megoldásnak tartom. Az esetek túlnyomó többségében van egy idős, egyedülálló asszony, alacsony jövedelemmel, aki bérel egy nagyobb méretű lakást; fiatalok beköltözhetnek ide, kaphatnak, mondjuk egy szobát, és használhatják a mellékhelyiségeket, és ennek fejében vállalják ennek az idős asszonynak az eltartását. Azért olyan embertelen ez a dolog, mert kezdettől fogva itt minden résztvevő tudja, hogy ezek a fiatalok arra várnak, hogy mikor hal meg a néni. Ezt a néni is tudja, és ez a kölcsönös tudás, egymás szándékainak az? ismerete döntően megszabja a kapcsolatot...Nagyon rossz megoldás, ezzel teljesen egyetértek.

– Ha ezeket a jelenségeket, az eltartási szerződéssel járó kényszerű vagy a lakáshiánnyal magyarázható többgenerációs családi együttélést elemezzük, akkor szembe kell néznünk azzal, hogy a helyzet hosszabb távon is csapdákat rejt. Magyarán: miként vetíti előre a fiatal a majdani, saját öregségét?

– Igen, ez egy nagyon régi probléma, van egy Grimm-mese, az „Öregapó meg az unokája” című. Ebben egy kisfiú fatálcát vág, s amikor szülei megkérdezik, miért csinálja, azt válaszolja, hogy nekik készíti. Amikor ő felnőtt lesz majd, akkor éppúgy akar bánni szüleivel, ahogyan ők bánnak most a nagyapóval. Szóval tudjuk, hogy ezt már kétszáz évvel ezelőtt is így volt. És azt kell mondanom, hogy erre nincs jó megoldás, sehol a világon. Nem tudnak igazán jó megoldást kitalálni, mert két véglet között mozognak a dolgok. A nagyon szegény országokban nincs elegendő szociális otthon, tehát főleg a családtagoknak kellene gondoskodniuk az öregekről, illetve családi kötelékben, vagy rokonsági kötelékben kellene az életük utolsó szakaszát leélniük, de ez elmagányosodáshoz vezet nagyon sok esetben. Ez a falvakra is vonatkozik, mert rengeteg egyedülálló öreg van, aki alig beszél valakivel hosszú-hosszú időn keresztül.

A gazdagabb országokban, és főleg az Egyesült Államokban sokféle idős otthont találni, ott viszont az oda telepített, oda utalt idős emberek attól szenvednek, hogy kiszakadtak a saját közegükből, a szomszédságból, rokonságból, hogy a gyerekeik csak időnként látogatják őket. Tehát: nem vesznek részt a társadalom normális életében, hanem mindig öregek között

vannak. És az egész életüket az teszi ki, hogy azt hallják, a másik mit evett, és milyen volt az anyagcseréje, fáj valamije.

A kettőnek, a két végletnek valami keveréke az, ami talán még a legelviselhetőbb. Én Hollandiában láttam például olyan házat, ahol főleg öregek laktak ugyan, de ez a város központjában volt, nem pedig valahol a városon kívül, gyakran tudtak érintkezni a családtagokkal, gyerekeikkel, unokáikkal, és valahogy ennek a háznak nem volt „olyan” jellege, talán azért, mert mindenkinek saját apartmanja volt, és egy részük eljárt és még dolgozott itt-ott. No meg: ez egy ház volt az utcából – szóval nem volt kiszakítva a társadalomból. Azt hiszem, ez a döntő szempont.

A történelem beleszól

– A családok életébe olyakor erőszakosan szól bele a történelem. Ebben a században volt két világháború, egymást követő kivándorlási hullámok, deportálások, térségünkben pedig a Monarchia felbomlása erőteljes következményekkel járt a családokra is: a mai Magyarországon ritka, akinek ne volna rokona 'a Felvidéken vagy Erdélyben...

– Trianon révén Magyarország területének és népességének nagyobbik része a jelenlegi országhatárokon kívül került. Ez egyedülálló. De semmi egyedülálló nincs sem a kivándorlásban, sem pedig a családoknak a háború okozta felbomlásában. Ez azt hiszem, hogy Európa valamennyi országában megfigyelhető, és Európán kívül is rengeteg példa található. A mai helyzetben az ember, ha Magyarországtól dél felé tekint, elsősorban Jugoszláviára, akkor azt látja, hogy borzalom, ami a családokkal, a gyerekekkel, a nőekkel, az anyákkal és a férfiakkal egyaránt történik.

Magyarországon a huszadik században több hullámban szólt bele a családok életébe a történelem. Ha megnézi az ember, hogy milyen sajátosságai vannak a magyar családoknak, mondjuk más nemzetek családjaihoz képest, biztos, hogy nagyon sok olyan család van, ahol rokonok élnek az országhatáron kívül. Olyan rokonok, akik maguk, vagy az ő szülei valamikor még közös háztartásban éltek.

– És a 40 év szocializmus hogyan nyomta rá a bélyegét...

–... a családra...Először is kezdeném azzal, hogy volt egy ideológia. A marxizmus ideológiája a családot egy polgári képződménynek tekintette, a családdal szemben a közösségi intézményeket részesítette előnyben, és a jövőt úgy képzelte el, hogy fokozatosan a családnak egyre több funkcióját fogja átvenni az állam, a társadalom, közösség, tehát nem kell majd főzni, mert lesz közétkeztetés, nem kell majd otthon a gyereket nevelni, vagy csak elég kevéssé, mert azt elvégzik az óvodák, meg az iskola, iskolák. A ruházkodás, alvás, lakásépítés, hajlék, nyaralás és minden egyéb olyasmi, amit nem maguknak a családtagoknak kell előállítaniuk, megszervezniük és birtokolniuk, ezt majd a közösség fogja előállítani, megszervezni, és a családok rendelkezésére bocsátani.

Ennek jegyében kezdődött el sok minden az 50-es évek elején, egy diktatórikus időszakban, amikor a hidegháború hatására egyrészt gyanússá váltak a családi kötelékek. Igyekeztek rombolni a családi kötelékeket, hogy csak egy példát mondjak: a gyerekeket az iskolában is úgy nevelték, hogy elsősorban az iskolának tartoznak felelősséggel. És a felnőttek is elsősorban a pártnak és kormánynak tartoztak felelőségei, és ha mondjuk a

családapa vagy a családjára politikai szempontból gyanússá vált, akkor a másik félnek kvázi kötelessége volt följelenteni őt, vagy ellene tanúskodni, és így tovább, és így tovább.

Tehát volt egy ilyen, a családi kötelékeket romboló politikai és rendőri gyakorlat. Ugyanakkor nagyon hamar, elsősorban külpolitikai tényezők hatására, egy ezzel ellentétes tendencia is elkezdődött, ami leginkább a Rátkó-korszakban csúcsosodott ki, amikor is betiltották az abortuszokat azzal, hogy növekednie kell a népesség-számnak. Az abortusz betiltása szükségképpen oda vezetett, hogy a nők közül egyre többen szültek. A jelenlegi magyarországi népességre is nagyon rányomja bélyegét ez a három év, mert nemcsak a Rátkó-korszakban születetteknél csúcsosodik ki a korszak, az ország korfája, hanem az ekkor születettek gyerekeinél is, sőt most már a harmadik hullám (az ekkor születettek unokái) is hamarosan látható lesz ezen a korfán. Nagyjából 1951 és 1954 között tilos volt az abortusz, és nehezítették a válásokat is... Csak politikai és ideológiai szempontból tekintették helyesnek. Egyébként igen konzervatív volt ez a szellemiség. Ez volt ennek az államszocializmusnak a legérdekesebb vonása, majd ha egyszer már kellő távolságban lesznek tőle az emberek, átgondolhatják: hogyan tudott egy ilyen avantgárd ideológia ennyire konzervatív szellemiségű lenni...

Korszakok, rendszerváltozás

1956 után a Rákosi-korszak véget ért, és egy új korszak kezdődött el, a Kádár-korszak, aminek én három alkorszakát különböztetem meg.

Az első tulajdonképpen 1956 november 4-től tartott durván 1962-ig, az általános amnesztiáig. Ezt lehetne, mondjuk a megtorlás korának nevezni, főleg az 1957-1958 a megtorlás időszaka, amikor is a forradalomban való részvételért büntettek meg nagyon sok embert, és szovjet segédlettel igyekeztek azt a szellemiséget, ami a forradalomban megnyilvánult és ami egyrészt antikommunizmus, másrészt szovjet-ellenesség volt, gyökerestől kiirtani.

Ez volt a harminc éven át tartó Kádár-korszaknak az első és a legkegyetlenebb időszaka.

A 60-as évek elején, úgy durván 62-63-ban elkezdődött a második korszak, ami a legtovább tartott, mondjuk 79-80-ig. Ez volt a konszolidáció kora. A konszolidációé és a liberalizációé. Ez a liberalizmus sok mindenben megnyilvánult. Én a legfőbb jelét olyan polgári jogok biztosításában látom, mint például az utazás. Magyarországról, eltekintve az olyan emberektől, akiket politikai okokból nem engedtek utazni, a népesség nagy része utazhatott. Ennél fogva kint is maradhatott, mint ahogy nagyon sokan, nemcsak 1956-ban menekültek a megtorlások elől, hanem később is disszidáltak.

Volt egy harmadik korszak, nagyjából 1979-1980-tól, amikor is az addig emelkedő életszínvonalnak az emelkedése megáll, stagnál, majd elkezdi csökkenni. Tehát ez az elszegényedés korszaka, ami Magyarországon 15 éve tart: 1979 végén volt egy nyilatkozata a kommunista párt az akkori gazdaságpolitikai vezetőjének, Havasi Ferencnek, aki meghirdette a hét kemény esztendő, azt a hét szűk esztendő, ami után majd elkezdődhet a fellendülés, a gazdasági növekedés. Azóta minden egyes kormány, mindegyik politikai erő ugyanezt mondja, és semmi jele annak, hogy az emelkedés a közeljövőben bekövetkezik. Az elmúlt 15 évben az országban elsősorban a közintézmények, az infrastruktúra, tehát a lakások, az utak, a kórházak, az iskolák, a kulturális intézmények alapvetően leromlottak, és ez a népesség egészét illetően összességében oda vezetett, hogy sokkal több a szegény ember ma Magyarországon, mint 15 évvel ezelőtt volt. Kétségkívül van egy szűk réteg, egy újgazdag réteg, de az átütő tendenciája az utóbbi 15 év társadalomtörténetének azt kell mondanom,

hogy az elszegényedés. Én nem tartom döntő tendenciának, és... csak másodikként nevezném meg azt, hogy az utóbbi mondjuk 5-6-7 évben a polgárosodás folyamata felgyorsult, a piaci viszonyok elterjednek és vannak olyan területei az életnek, az idegenforgalomtól kezdve a kereskedelemig, ahol már elég fejlettek ezek a modern piaci viszonyok. Mindenesetre tény, hogy ma Magyarországon a munkaképes korúaknak a 15%-a munkanélküli, és ezeknek igen nagy része tengődik. Ennek rengeteg egyéb vonzata van – a családok életét alapvetően befolyásolják.

De egy dolgot a munkanélküliséggel kapcsolatban kiemelnék. Nyugaton mindenütt azt látják a szakemberek, hogy ha egyszer a munkanélküliség növekszik, akkor ezen belül a női munkanélküliség gyorsabban növekszik, mint a férfiaké. Ez a feministáknak egy igen pontos és szerintem helytálló kritikája, hogy már eleve úgy alakul a munkaerőpiac, hogy elsősorban a nők szorulnak ki. Ez volt várható Magyarországon is, valamikor 1989 táján. Nem tudjuk pontosan, hogy miért, de tény, hogy nem így történt. Ma a nők aránya a munkanélküliekben belül nagyjából 50 százalék.

Liberális családjog

– Családi vonatkozásban a liberalizálódó Kádár korszak már eltúrte az élettársi kapcsolatot?

– Minden országot és minden politikai rezsimet jellemez, hogy mennyire túri el a házasságon kívüli kapcsolatokat. Ezek ugyanis mindig vannak, nincs olyan, nem ismerünk egyetlen olyan korszakot sem, amikor ne lettek volna házasságon kívüli kapcsolatok, főleg ott, ahol tilos a válás. Mert hiszen ha egyszer tilos a válás, akkor nincs más mód arra, hogy együtt éljenek azzal, akit szerettek, és aki nem a feleségem, vagy a férjem, minthogy házasságon kívül éljenek vele együtt.

– De a 70-es években nem ez volt jellemző Magyarországon, hanem az, hogy válni is könnyen lehetett, és mégis nagyon sokan vállalták a házasságon kívüli együttélést.

– Pontosan. Ha azt akarja mondani, hogy a családjogi gyakorlat is liberális volt Magyarországon a 60-as évek elejétől, akkor ezzel teljesen egyetértek. Szerintem is abszolút liberális volt. Ebbe az irányba hatott a már említett GYES és sok minden egyéb, úgyhogy a 60-as évek elejétől kezdődik el egyébként a születések számának a jelentős csökkenése is, az abortuszok számának a növekedése. Akkor kezdődik az az új korszak Magyarországon is, amit szexuális forradalomnak neveznek, és amiben nagyon nagy szerepe volt az orális fogamzásgátlók elterjedésének, a tabletták elterjedésének, ami megváltoztatta a szexuális életet is, házasság előtt, házasságban, házasságon kívül, sőt házasság után is.

– A nők fokozott munkavállalása nem hátrányos a családok számára?

– Itt, kezdődnek a viták, hogy vajon az anyák, az anya-szerep hogyan egyeztethető két műszak, három műszak vállalásával és így tovább. Ebben nagyon nehéz elfogulatlanul állást foglalni, mert ez egy régi vita, tart már 150 éve, amióta nőmozgalom van Európában és mindkét oldalról elhangzanak fontos érvek. Azok oldaláról is, akik azt mondják, hogy legalább olyan fontos az anya-szerep, mint a foglalkozási szerep: a családnak szüksége van egy olyan személyre, aki összefogja, szervezi az életet, aki vállalja a gondoskodást. Ebben

van igazság, de a másik oldal érveiben is van igazság, hogy vannak olyan dolgok, elsősorban a szülés, a szoptatás, amit csak a nők tudnak elvégezni, de minden egyébre bárki más, a férfiak is képesek. Tehát miért éppen a nőknek kell betölteni ezeket a szerepeket, miért nem felváltva, szerepcserével, szimmetrikusan töltik be az emberek? A karrier, a művelődés, a tanulás, szórakozás, az emberi személyiség kiteljesedése miatt csak a férfiak joga, miért nem joga ugyan-úgy a nőknek is? Ezt az utóbbi érvet jobbnak tartom. Tehát én ebben a vitában a feministáknak adok igazat.

– A nyelv őrzi ezt a szót: gyermekáldás. Manapság csak gyermekvállalásról beszélünk. És a gyermekvállalási kedv is hanyatlak.

– Magyarországon a népességben belül egyre nagyobb az öregek aránya. Általában az szokott lenni a kérdés, hogy ki fogja eltartani őket, ha egyszer a születések aránya ilyen alacsony. Valóban van egy határ, Magyarországon mi már alatta vagyunk ennek a határnak. Több gyerekre lenne szükség, de nagyon nehéz megmondani, hogy ez mitől függ, és hogy mi vezetne ahhoz, hogy többet akarjanak szülni a nők és hogy több gyereket akarjanak a férfiak. Azt látjuk, hogy vannak országok, ahol a vallásosság ebbe az irányba hat. Vannak országok, ahol a szociálpolitikai kedvezmények, amelyek lehetővé teszik, hogy a nők otthon maradjanak, ebbe az irányba hatnak. De tipikus ellenpélda a háború utáni Amerika. Amerikában szinte semmiféle ilyen szociálpolitikai kedvezmény nem volt, vagy alig van. És mégis nagyon sok gyereket szülnék a nők, mert a férjek egyre magasabb jövedelmet tudtak elérni. Ha beindulna Magyarországon a gazdasági növekedés, nem tudjuk, az mivel járna. Magyarországon az eddigi népesedéspolitikai intézkedéseknek igen csekély eredményük volt.

– Köszönöm a beszélgetést.

Szávai Ilona

VI. Családterápiás Világkonferencia

Mi a család? Univerzális mítoszok és terápiás vonatkozásaik

Minden kultúrában vannak mítoszok, népmesék, tündérmesék, gyermekdalok, közmondások, találós kérdések, legendák, metaforikus kifejezések, de nem hiányzik a fogalmak tárgyi megjelenítése sem. Hasonlóképpen, minden kultúrában vannak családok. A hitrendszereket, köztük a mítoszokat is, egyének teremtik, és a csoportokban, mint például a családokban nevelkedőit nyíltan vagy leplezetten osztják, és generációról generációra továbbadják őket. A mítoszok szóban terjednek és/vagy írásban feljegyzik őket, s nagy hatású alkotóelemei a tudatos és/vagy a tudatalatti „pszichokultúrának”. Ennek a kulturálisan beágyazott ismeretnek egy része nem fogalmazódik meg és nem aktivizálódik, mégis befolyással van a viselkedésre. Mivel az emberek generációi továbbadják ezt a kultúrát egymásnak, a hitrendszerek befolyással vannak identitásuk, hovatartozásuk és rokoni kapcsolataik megismerésére és megértésére.

Ebben a dolgozatban a családokat kultúráknak, tanult és közös viselkedésmintáknak tekintem. Bár a családtagok bensőséges, az adott kultúrára jellemző módon kapcsolódnak egymáshoz, mégis nyitott, dinamikus és átjárható rendszerek abban az értelemben, hogy oda-vissza működő kölcsönhatásban vannak az őket körülvevő makro kulturális közeggel. A családok olyan csoportok, amelyekben a családtagként definiált emberek specifikus rokoni kapcsolatokat képviselnek. Ugyanakkor kizáró jellegűek is ezek a csoportok abból a szempontból, hogy csak azokat az embereket foglalják magukba, akik a családhoz tartozónak minősülnek és olyan jól ismert szavakkal nevezik meg őket, mint például „mama”, „papa”, „fivér”, „nővér”, „nagy mama”, „nagy papa” stb. Minden kultúrában megtalálhatók ezek a biológiai vagy társadalmilag kialakult családi kapcsolatokra utaló kategóriák.

„Tehát az egész tanulmányban kulturális rendszerként értelmezem a családot. Mivel az utóbbi néhány évtizedben a nyugati társadalmakban a családi életminták nagyobb változásokon mentek keresztül, a család fogalma már nem egységes. Ezért a következő bekezdésekben erről a fogalomról és jelentésváltozásairól lesz szó.

A leszármazottak szemszögéből nézve: az orientációs család

- A család változó összetételben ugyan, de minden társadalomban és kultúrában megtalálható. Így tehát a család univerzális intézmény, bensőséges kapcsolatok egysége, melybe a legtöbb emberi lény beleszületik. Az eredeti család, amire a szociológiai és antropológiai szakirodalom gyakran, mint orientációs családra, utal, egy olyan intézmény, ahol a leszármazottaknak kapott státuszuk van. Ez a státusz kéretlenül hozza magával a rokoni kapcsolatokat is. Jól illusztrálja Bierstedt ezt a kéretlen rokonságot azzal az epizóddal, amelyben egy négy éves kisfiúnak megmondja az anyukája, hogy nemsokára fivér lesz belőle, mire a kisfiú elgondolkozva így felel: „Nem akarok fivér lenni, én csak én akarok lenni”. Ez a párbeszéd érdekes módon világít rá arra, hogyan kap az új gyermek családtagságot a fogamzás, illetve a világrajövetel pillanatától kezdve, továbbá hogyan kényszeríti bele az 5. születése a már családtagként definiáltakat újabb rokoni kapcsolatokba.

A rokonság magában foglalja az elmúlt, a jelenlegi és a jövő generációt is. Mint ahogy az új gyermeket családtagként kezelik már születése előtt, ugyanúgy a halottak is a család tagjai maradnak még sokáig fizikai halálukat követően. A „holtak” és az „élők” összefonódására és arra, ahogy a mítoszbeli élők gondolataiban ott szerepelnek a család halottai is kiváló irodalmi példák találhatók a világon mindenhol. A föld északi részén száz évvel ezelőtt Henrik Ibsen ábrázolta mesterien műveiben a család belső életében több generáción keresztül zajló drámákat. Hasonló remekléssel avatja be Isabel Allende korunkban a világ déli tájáról az olvasókat a benső családi ügyek rejtélyeibe és mutatja be, hogyan hagyományozódnak egyik generációról a másikra. A világ különböző részeinek mitológiáit tanulmányozva sem kerülheti el a figyelmünket az a tény, hogy a mítoszok is időtlenek, mivel a jelen, múlt és jövő kategóriáitól függetleneknek tűnnek.

Az eredeti családba beleszülető gyermek „megöröklí” annak és őseinek történetét, ahogy azt az egyes egyének értelmezik és ahogy feltöltődik az adott kultúrára és az egyének közötti viszonyokra jellemző jelentéssel. Ennek a finoman összehangolt jelentésnek egy része „elsődleges” valenciával bír, mivel az emberi lények életének korai szakaszában alakul ki. Ez az a meghitt családi bölcső, benne a múltra vonatkozó elbeszélte történetekkel, amik ugyanakkor összefonódnak a jelennel és a jövővel, ahol a mélyen rejlő kulturális témákat az egyik generáció átadja a másiknak. Ezek a témák között ott szerepelnek a származás alapvető kérdései. Ebben a családi bölcsőben vésődik a gyermekbe az emberi kultúra minden pozitív és negatív elemével együtt. Itt ismerkedik meg először a gyermek a többiekhez való tartozásának és saját egyéni különbözőségének a jelentésével.

A párkapcsolatban élő felnőttek szemszögéből nézve

Egy másik családfogalmat jelöl a társult család, avagy a teremtő család kifejezés. Ez a fogalom az együttélést választó, a házasság vagy más erkölcsi/jogi társulási formák által összekötött felnőttek nézőpontjára irányul. Ezt a társulást legtöbbször önkéntesnek tekintik, bár van néhány olyan kultúra, ahol erősen befolyásolja a társadalmi osztályrendszer, a vallási hovatartozás és az anyagi érdekek. A kapcsolat felnőtt résztvevőinek, mint az egység tagjainak szerzett státuszuk van. Tehát ebben a társulásban a tagságot nem adják születéskor, és napjainkban a legtöbb nyugati társadalomban az egyik vagy mindkét fél kérésére véget is lehet neki vetni. Napjaink nyugati társadalmaiban azt látjuk, hogy az ilyen szerzett társulások nagyon, sokfélék kiterjedésüket tekintve. Nem ritka, hogy a párkapcsolatok egymást követő, sorozatos, rövid időtartamú események. Az ilyen párkapcsolatokat nem könnyű besorolni a hagyományos családfogalmak valamelyikébe. Körülbelül negyven évvel ezelőtt fogalmazta meg Ralph Linton antropológus, hogy a párkapcsolatokban az állandóság részben az ember fiziológiai (szexuális) szükségleteinek a következménye. Azonban hozzátette, hogy „Az ember történetének nagyon korai szakaszában pszichológiai tényezők is meg kellett, hogy erősítsék a fiziológiaiakat. Bár az ember a legrugalmasabb és a legkönnyebben kondicionálható az összes főemlős közül, kapcsolataiban égető szüksége van a biztonságra és nagy vágyat érez a hasonló beállítottságú társ és a tökéletes reagálás iránt.”

Napjaink nyugati társadalmaiban a házasság vagy az állandóság már nem előfeltétele a szexuális kapcsolatteremtésnek. A biztonság iránti igény azonban, ahogy azt Linton is hangsúlyozta negyven évvel ezelőtt, ma is megvan. A biztonság keresése részben magyarázhatja, hogy miért van annyi ismételt próbálkozás a hagyományos utánpótlás családvizonyok kialakítására. Az állandóság, amit Linton negyven éve alapvetőnek tartott a párkapcsolatokban, a legtöbb család esetében már nem jellemző a mai nyugati

társadalmakban. Ellenkezőleg, a rövid ideig tartó párkapcsolatok a gyakoriak, melyek akár terhességhez is vezethetnek. Néhány esetben úgy tűnik, hogy a résztvevők által eredetileg élethosszig tartónak tervezett első párkapcsolat megtörése (válás) családszerű „páros és fészekrakó viszonyok” sorozatát indítja el.

Azokban az esetekben, amikor gyermekek is érintettek, az egymást sorozatban követő, rövid ideig tartó családszerű viszonyok/összeállítások alapvető változásokat okoznak abban a „pszichokulturális” talajban, amelyen a gyermek felnevelődik. Ha tehát ez így van, milyen kihatása van ennek a helyzetnek a gyermek pszichológiai fejlődésére, beleértve identitásának, hovatartozásának és rokoni kapcsolatainak megismerését?

Többszöri család

Milyen a gyermekek helyzete olyan családokban, ahol a szülői funkciójú felnőtt több „páros és fészekrakó viszonyban” vesz részt egymás után?

Amint azt láttuk, az orientációs család és a teremtő család két különböző fogalom. Továbbá, a „család” más jelentést kap és más tapasztalatok társulnak hozzá attól függően, hogy melyik résztvevő szemszögéből nézzük, és annak milyen a státusa, mint családtag. A gyermek fizikailag, érzelmileg, szociálisan, oktatását tekintve, anyagilag és jogilag a családhoz kötött. Ez a függőség addig tart, amíg a fiatal eljut az érettség olyan fokára, hogy már tud magáról gondoskodni. Mivel a társadalmak egyre bonyolultabbakká válnak, egyre fejlettebb készségekre van szüksége, hogy önálló egyénként létezhesen. Ezért a skandináv társadalmakban azt láthatjuk, hogy növekszik az az idő, amíg a fiatal anyagilag függ a szülői funkciójú felnőttektől.

Amikor a felnőttek úgy döntenek, hogy külön élnek, a gyermeknek az egyik szülővel kell maradnia, ami néhány esetben azt jelenti, hogy megszűnik a kapcsolata a másik szülővel. Minden újabb családszerű társulásban jelen lehetnek mind a férfi, mind a nő előző kapcsolataiból származó gyermekek, valamint mindkettejük tágabb rokonsága. Az ilyen családszerű együttélések nagy változatossága ellenére úgy tűnik, hogy a hagyományos családmodellek képezik továbbra is a családi élet ideológiai alapját. Az antropológia ezt a jelenséget kulturális lemaradásnak nevezi: a valós életviszonyok gyors változásokon mennek keresztül, de ideológiájuk továbbra is a hagyományos mintákban gyökerezik. A kifejezés az 1920-as évek végén jelent meg először, amikor gyors ipari változások zajlottak le a nyugati világban és azóta is használják a gyorsan változó társadalmak ideológiai/társadalmi „valósága” és anyagi „valósága” közötti ellentmondás leírására.

Az „új” családi viszonyok között élő gyermekek felnövekedése során bonyolult és időnként zavaros, a hagyományosabb családmintákat utánzó kapcsolatok tűnnek föl. Némelyikük annyira összetett és/vagy homályos azt illetően, hogy ki kinek a kicsodája, hogy a hagyományos rokoni névjegyzék már tökéletesen alkalmatlan a kapcsolatrendszerek magyarázatára. Ebben a helyzetben használom én, jobb szó híján, a szülői funkciójú felnőtt kifejezést. Eszerint a szülői funkciójú felnőtt nem feltétlenül a biológiai vagy jogilag meghatározott szülő, hanem, az a felnőtt, akivel a gyermek él. A családterápiás gyakorlatban gyakran használják a „szociális szülő” vagy „pszichológiai szülő” szavakat a jelen nem lévő szülő helyettesítőjére vonatkozóan, és így a nem biológiai kapcsolatra utalnak. De sokszor megtévesztőek ezek a szavak. Leginkább az aktív szülői funkciójú felnőttek érdekeit tükrözik, akik legtöbbször a biológiai anya és társa, és az éppen létező „család” arra irányuló igényét fejezik ki, hogy a hagyományos modellek szerint ismerjék el. Sok esetben a „pszichológiai szülő” nem létezik pszichológiai kategóriaként a gyermek számára, mégis azt látjuk néhány

esetben, hogy a gyermek elfogadja e szó használatát, hogy így is kifejezze az akkori szülői funkciójú felnőtt iránti lojalitását. A „pszichológiai szülő” csak akkor megfelelő szó, ha maga a gyermek ruházza fel szülői tulajdonságokkal az új felnőttet, aki legtöbbször az anya új partnere. Ahhoz, hogy a gyermek ezt a felnőttet szülőnek tekintse, fontos, hogy állandónak és stabilnak érezze az ezzel a felnőttel való kapcsolatát.

Az apafogalom

A következő párbeszéd egy terápia során hangzott el és azt illusztrálja, hogy a hat éves Anne miként értelmezi az „apa” fogalmát. A terapeuta kérdésére, hogy ki az apukája, Anne így válaszol: „–Hát, régebben Fred volt az apukám, de már nem ő az. Ez akkor volt, amikor velünk lakott három éves koromban (a „velünk” szó Anne-re, az anyukájára, és most még a majdnem két éves öccsére utal). – Ki most az apukád? –Anne elgondolkozik a kérdésen: „– Nézzük csak... Nem vagyok benne biztos...talán Péter, csak..hát ő igazából az öcsém apukája. Egy kicsit az én apukám is, de leginkább mégis a kistestvérem apukája. (Péter Anne anyukájával él, és ők Anne féltestvér öccsének a biológiai szülei.)

– Mit mondanál, ki leginkább a te apukád? „– Néha azt gondolom, Svein az apukám...de nem vagyok benne biztos.

– Miből gondold, hogy esetleg Svein az apukád? „– Mert amikor az anyukám hasában voltam, a házukban lakott. Egyszer láttam egy fényképet is róla...és...a szemei olyanok, mint az enyéme.” (Ekkor könnybe lábadnak a kislány szemei.)

A fenti párbeszéd néhány mondatából is kiviláglik, hogy mennyire nincs tisztában a gyermek származásával és hogy milyen nagy érzelmi töltése van számára ennek az egzisztenciális és alapvető kérdésnek. Úgy tűnik, Anne-nek az „apa” hímnemű felnőttet jelent, akik egymást követő adott időszakokban laktak vele és az anyukájával. Anne önmagát és az anyukáját tekinti a „családnak”. Több kísérletet is tesz, hogy apaszerű tulajdonságokkal ruházza fel azokat a férfiakat, akik az ő hat éve alatt velük éltek majd elköltöztek. A szülői felnőttek egymást követő párkapcsolatai alkotják azt a tapasztalati anyagot, amelybe Anne megpróbálja beilleszteni az „apa” fogalmát.

Azt is megfigyelhetjük, hogy milyen elképzelése van a kislánynak arról, ki is lehet leginkább az apukája. Így az „apa” nem egy konkrét személy, hanem az a valaki, aki velük lakik és akiről a kislány úgy érzi, hogy apaszerű pozíciót foglal el egy behatárolt ideig, és akivel többé-kevésbé apaszerű tulajdonságokat társít.

Láthatjuk azt is, hogy milyen elképzelése egy Svein nevű férfiről, aki leginkább lehet az 8 apukája. Amikor megemlíti a férfi szemeit, amik olyanok, mint az övéi, tulajdonképpen a biológiai/genetikai öröklődésre utal, és ennek a kijelentésnek látható érzelmi értéke van. Nem mintha Anne ismerné a genetikai öröklődés tudományos törvényszerűségeit, hanem valószínűbb, hogy a közte és az „apa” közötti hasonlóság említése mélyen kulturális gyökerű, hiszen gyakran használják a vérrokonság „bizonyítékaként”.

A norvég kultúrában gyakran hallható az a közmondás, miszerint „a gyümölcs nem esik messze a fájától”, ami lényegében azt jelenti, hogy a gyümölcs és a fatörzs összetartozik. Hasonlóképpen, a Csendes-óceán déli részén található Marquises-szigeteken minden újszülött világra jöttét egy gyümölcsfa ültetésével ünneplik meg. A fa törzse és gyökerei az újszülöttnak a rokonsághoz való tartozását szimbolizálják, míg a fa gyümölcse a rokonság generációkon át történő, véget nem érő újratermésének a szimbóluma. Így Anne megkülönböztetett érzése Svein iránt mint „apja” iránt szintén az összetartozás univerzális mitológiai témájában gyökerezhet.

Ugyanakkor Anne megállapítása a saját és az apjának vélt férfi szemeiről nemcsak fizikai, hanem lelki hasonlóságra is utal. A makro kultúrában létező egyik mondás szerint „a szem a lélek tükré”. Tehát ha a kislány szemei olyanok, mint a férfiéi, és úgy véli, hogy ez a férfi az apja, akkor valószínű, hogy a két személy lelkileg is hasonlít egymásra. Vagyis ahogy a gyümölcs hozzátartozik a fához, amiről lehullott, ugyanúgy Anne és az apukája is két személy ugyan, de ugyanabból a fajtából, vagyis ők is egymáshoz tartoznak.

Ebben a rövid párbeszédben és sok hasonló, terápián más gyermekkel folytatott párbeszédben is homályos és időnként zavaros az „apa” fogalma. Hasonlóképpen, a testvérek és a tágabb rokoni kapcsolatok fogalma is homályos. Ennek ellenére, a vérrokonságnak a kultúrába mélyen beágyazott jelentősége, ami ugyan legtöbbször nem fogalmazódik meg, továbbra is nagy érzelmi súllyal rendelkezik ezeknél a gyerekeknél. Klinikai összefüggésben sok gyermek, aki egymás után többször felbomlott családban él, passzív „szemlélként” nézi azon felnőttek életének az alakulását, akikkel gyermekkorát tölti. Identitástudatuk, összetartozás-érzetük és társadalmi/kulturális hovatartozásuk felismerése kerül mindezzel veszélybe.

Anne esetében az ezekkel a kérdésekkel folytatott egyéni küzdelem az őt is magába foglaló, a folytonosság hiányával jellemzett családi „talaj” következményének látszik. Az olyan családokban, ahol a folytonosság és a stabilitás az élet „természetes” része, ezek a kérdések valószínűleg nem ekkora érzellemmel töltött problémákként jelentkeznek. Hasonlóképpen feltételezhető, hogy akkor igényel terápiás kezelést az ezen kérdésekkel való megbirkózás, ha a kultúrába mélyen beágyazott kötődés mikéntjében történnek zavarok.

Itt egy fontos kérdés merül fel: milyen mértékben egyéni ügy a származás/rokonság problémaköre, amit Anne esetében is láttunk, vagy pedig alapvető gondokat jelenít meg, amelyek az emberi kultúrát általában érintik? E kérdés tanulmányozásának egyik módja, ha a minden kultúrában megtalálható, a társadalmi, családi és/vagy egyéni dinamikától és összetételtől független hitrendszereket vizsgáljuk meg. A következő bekezdésekben egy ilyen mitológia ismertetését és a származás/eredet és a vég benne explicit vagy implicit módon megjelenő témájának kivonatát találjuk.

Univerzális mítoszok az eredetről és a végről: illusztráció az ó-skandináv mitológiából

Egy időszámításunk szerint 1000-ben keletkezett izlandi vers, a Voluspa a világ kezdetét és az élőlények megjelenését írja le. A helyszín egy szakadék, ahol jégáradatok és tűzfolyamok tajtékognak. A forró és hideg folyamok ezen ádáz ellentétéből született meg Audhumla, egy tehén. Táplálékot az őt körülvevő jégtömbök nyalogatásával szerzett. Nyelvének melegéből három isten keletkezett, akik közül az egyiket Odinnak hívták. Időközben a párából kiemelkedett egy Ymir nevezetű élőlény. Falánk egy teremtmény volt ez a Ymir, aki féktelenül itta a tehéntejet és óriásira nőtt. Sőt mi több, egyre-másra másztak elő lábujjai közül ronda és hatalmas gyerekei. Ymir (és gyerekei) tovább szaporodtak, és Ymir nagy és hatalmas lett.

Odin látta, micsoda ereje lett Ymirnek, ezért egy kőrisfából készült lándzsával szíven szúrta. A sebből kiömlő vér egy rejtett helyre, Jotunheimbe sodorta Ymirt és leszármazottait, akik közül a legtöbben belefűttek a vérbe. Miután Ymir elpusztult, testéből keletkezett a világ:- csontjaiból lettek a sziklák, húsa termőföldre vált, a vérből pedig folyók és óceánok lettek. Bár Ymir leszármazottai elrejtőzve éltek, folytatták a világ teremtését. A tűz szikráiból

csillagokat hívtak életre, aranyló színeiből pedig megalkották a napot és a holdat..és így, elbújva, folytatták a világ teremtését és újrateemtését.

A mítosz szövegébe ágyazott témák

1: A világegyetem (kozmogónia) eredetének és az ember teremtésének etiológiája körkörösén visszatérő. Láthatjuk, hogy a világegyetem teszi lehetővé az emberszerű lények (Ymir és Odin) megjelenését, aztán ezek folytatják a világ teremtését és hozzák létre a társadalmi rend hierarchiáit (Odin megölte Ymirt, amikor az olyan hatalmas lett, hogy már fenyegetővé vált). Tehát a világegyetem elemei nélkül nem jöhetett volna létre az ember, és az ember megjelenése nélkül nem teremtődött volna meg a világegyetem.

2: A vég témáját példázza az, amikor Odin fogta a lándzsáját és megölte vele Ymirt; amikor azonban Ymir teste szolgáltatja a világegyetem megalkotásához szükséges anyagokat, az eredet témája jelenik meg. A kezdet tehát a véghez, a vég pedig a kezdethez vezet. A kezdet és a vég együtt létezik a visszatérő folyamatok folytonosságában. Itt az örök halhatatlanság, az örökkévalóság fogalma is a mítoszban rejlik.

3: Egy lény elpusztítása (Ymir halála) nem jelenti azt, hogy a lény (Ymir) befolyása is véget ér. A halott csak el van rejtve, és a mítoszban nem derül ki, hogy ez a tény egyenlő-e a halállal. Ugyanakkor a rejtőzködők rettenetesen erősek: Ymir és rokonsága (a ronda gyerekek) folytatta a világ teremtését. Felmerül a kérdés, hogy az elrejtett lény nem erősebb-e, mint a szemmel láthatóan jelenlévő. Fizikai szubsztancia nélkül a rejtőzködő lény ellenőrizhetetlen, és a mítoszból érzékeljük, milyen gondtalanul élt Ymir féktelen és korlátlan erejével a világ teremtésénél és újrateemtésénél. Újra látjuk az élők és a holtak (implicit és explicit), az idő, lélek, és a szubsztancia összefonódását.

4: Kezdetben csak egymással ellentétes elemek, a jég és a tűz, hideg és meleg létezett. Ebből az ellentétből lett az a pára, amiből a tehén, Audhumla szilárd alakot öltött. Ő volt a táplálék és a növekedés forrása. Tehát a vad ellentétek összeolvadása vezetett a növekedés, pusztulás és az új növekedés körforgásához; vagyis a szintézisben mindig benne vannak a teremtés és & pusztítás elemei is.

5: Az emberszerű lények a melegből, Audhumlának, a nőnemű teremtménynek a korlátlan táplálást biztosító képességéből nyerték életüket. Ő tette lehetővé, hogy Ymir teste olyan óriásira nőjön és olyan jól táplált legyen. Ez volt később az a test, amely Ymir halála (vagy elrejtőzködése) után a világegyetem anyagát adta. Tehát a meleg és a táplálék alapvető előfeltétele volt a faj és a világegyetem fennmaradásának.

6: Az egész mítoszon végighúzódik egy párhuzam és interaktív kölcsönhatás a kozmogónia, a világegyetem keletkezése, és az ontogénia, az egyed fejlődése között. Úgy látszik, a világegyetem makrostruktúrája és az egyed mikrostruktúrája hasonló pályán mozog. A mitikus témák az univerzális és az egyéni síkon egy véget nem érő, körkörös összjátékban és kölcsönös egymásra hatásban olvadnak össze. A mitológia logikája szerint tehát nem lehet, hogy az egyént ne befolyásolják az univerzális mitikus témák.

A mitikus témák jelentősége a felbomlott családokban élő gyermekek terápiájában

A kérdés ezek után az, hogy milyen jelentősége van a mitikus témáknak azoknak a gyermekeknek a pszichoterápiájában, akiknek a családi kapcsolatai többször felbomlottak és a folytonosságnak ez a hiánya veszélyezteti a származás és a rokonság gondolkörének

egyébként „természetes”, generációról generációra történő átvitelét. Ezekhez a gondolatokhoz a szülői funkciójú felnőtt néhány esetben negatív érzelmekkel közelít, amivel a származás kérdéskörét a rejtett ügyek kategóriájába helyezi és elhallgatott történetek lesznek belőlük. Az elhallgatás pszichológiai mechanizmusai ellenére a terápiás párbeszéd feléleszthetik az univerzális mitikus témákat, amelyek révén az egyéni síkon jelentkező egyébként rejtett és/vagy érzelmi töltéssel bíró ügyek tágabb, általánosabb és kevésbé fenyegető összefüggésbe kerülnek. Amikor fontos eseményeket övező tények ismeretlenek, mint például a gyermek születésének vagy egy fontos családtag eltűnésének a körülményei, a terápián kialakuló történet olyan kitalált szerkezeteket is tartalmazhat, melyek univerzális mitikus témákon alapulnak, és így a történetet hitelessé és általánosabbá teszik.

A legtöbb esetben vannak olyan felnőttek, akik a származásra, családi hovatartozásra és a rokon kapcsolatokra vonatkozóan tudnak információkat adni. A gyermekek klinikai és pszichoterápiás kezelése során észrevehető, hogy a gyermeket a származásához és családi kapcsolataihoz kötő történetek megalkotása jelentős terápiás értékkel bír. Ez a fajta kezelés során megerősödik a gyermek identitástudata, egyéniesedik, mert világosabban látja a korábban összekuszálódott és homályos kapcsolatokat, jobban tud viszonyulni emberekhez és általában a környezetéhez. A következő, terápián elhangzott párbeszéd bemutatja, hogyan lehet elhallgatott és/vagy részben kitörölt történeteket feléleszteni majd jelentéssel bíró és elfogadható családtörténetté alakítani, hogy aztán utat engedjenek a jövő felé.

Peter Petersen saga-ja

Peter Petersen egy tíz éves kisfiú, akit az iskolai pszichológus küldött el terápiára, mert a korábban jófejűnek tűnő, együttműködő gyermek iskolai teljesítménye hirtelen drasztikusan romlott. Egy év alatt sokat változott a gyermek: nem tudott összpontosítani, nyugtalan, ingerlékeny és szomorú lett. Mindemellett magába zárkózott és agresszív lett társaival szemben. Amikor a pszichológus megpróbált beszélni Peterrel, a gyermek nem adott semmilyen magyarázatot. Visszahúzódnak és érdektelennek tűnt.

Amikor elhívták Petert és családját a terápiára, Peter az anyukájával érkezett meg, aki elmondta, hogy Peter viselkedése otthon is megváltozott: gyakran bezárkózik a szobájába, nem vesz részt a család életében és nem beszél. Peter szomorúnak látszott, nem nézett a terapeuta szemébe és nem mondott semmit arról, hogy ő hogyan látja, a helyzetet. Testtartásából levertségre és beletörődésre lehetett következtetni. Az anya elmondta, aggódik miatta.

A következő alkalommal a családtagokról volt szó. Ekkor az anya elbeszéléséből kiderült, hogy azután, hogy Peter szülei különváltak még akkor, amikor Peter, mindkét szülő első gyermeke, egészen kicsi volt, az anya egymást követően több rosszul sikerült „páros és fészekrakó viszonyt” kezdett, melyekben részt vettek partnerének gyermekei és azok tágabb rokonságának tagjai is. Az évek során az állandó kapcsolatot Peternek az anyukája jelentette, amely viszony a terápia idejére egyéves féltestvérrel bővült. Az anya szerint Peter magatartásában akkor kezdődött a már említett változás, amikor a kisöcs apukája elköltözött otthonukból néhány hónappal a gyermek születése után.

Az anya maga is elvált szülők gyermeke volt, és szerette volna, ha az ő gyermekeinek része lesz majd abban a biztonságban, ami az ő gyermekkorából hiányzott. Peter végig közönyösnek látszott és nem szólt egy szót sem, amiből arra lehetett következtetni, hogy a kisfiú passzív szemlélője anyja és a saját életének.

Az is feltűnt, hogy Peter személyisége, mint az anyjától független, önálló lényé meglehetősen zavaros volt. Az anya többnyire úgy utalt a saját érzéseire, mintha azokat a gyermek is osztaná. Anya és gyermeke között a különbség így halványnak tűnt és a kettő némileg egymásba folyt. A terapeuta úgy vélte, Peter saját hangját fokozatosan elhallgattatták.

Legközelebb a terapeuta felvetette, hogy Peterrel és az anyával össze tudnák állítani történetek és rajzok segítségével Peter családi saga-ját születésétől kezdve a terápia idejéig.

A terapeuta azt is javasolta, hogy a saga létrehozásakor ő lenne a „labdaadogató”, de labda helyett szavakat és rajzokat adogatnának egymásnak úgy, hogy azok lennének a mérföldkövek Peter saga-jában. Mivel a terapeuta nem ismerte a történetet, ezért figyelmeztetett, hogy valószínűleg sok olyan kérdést fog majd feltenni, amire a másik kettőnek a válasz evidensnek tűnik. Az anya mondta, hogy együttműködik a terapeutával, és a kisfiú sem tiltakozott. Peter Petersen Saga-jának egyes időszakait tekintették az egyes fejezeteknek, a történetek szóbeli megfogalmazásával párhuzamosan házakat is rajzoltak jelezve, hogy ki lakott ott abban az időben. A beszélgetések során Peter Petersen Saga-jának első fejezete a következőképpen alakult:

Az újszülött 1982. január 11-én, egy hétfő reggelen jött a világra a tövises és rózsák egy kisvárosában. Azon a téli reggelen nagy vihar volt a városban, ami figyelmeztető jel volt arra nézve, hogy mi várható a jövőben, de az a saga egy későbbi fejezetének témája lesz majd. Az újszülött erős és egészséges kisfiú volt, hiszen erős és okos emberek, túlélők nemzetségéből származott. A kisfiú a Peter nevet kapta, ami mind a két szülőnek tetszett. (Eközben a kisfiún először csak a figyelem jelei kezdtek mutatkozni, majd már bele is szólt az eddig csak az anyukája és a terapeuta között folyt beszélgetésbe.)

Peter Karén Petersen és (a kisfiú vágta rá gyorsan) Jan Fjell elsőszülött gyermeke volt. Azért kapta az édesanyja vezetéknevét, mert az apja zenész volt és sokat utazott, gyakran eltűnt, elég sokat ivott is és szórta a család pénzét. A szülők közös döntéssel vetettek véget a kapcsolatnak, bár szerették egymást. Tehát Jan Fjell, Péter Petersen apja és Karén Petersen partnere elhagyta ez utóbbiakat, és amikor elment, magával vitte a fia egyik fényképét, amit máskor is mindig a tárcájában hordott. Mindez még az előtt volt, hogy Péter beszélni tudott volna, ugyanis még nem volt egyéves sem. A beszélgetés során a szavak hatására könnyek patakzottak végig az anya arcán (az élénken figyelő kisfiú is alig észrevehetően megtörölte a szemét). De a szavak nem tudták romba dönteni sem az anyát, sem a kisfiút, amikor majdnem tíz évi hallgatás után megfogalmazódtak.

Jan Fjell mérgesen hagyta el a családi otthont, de a mérgét kiváltó vita közte és Peter anyukája között zajlott, aminek nem volt köze Peterhez. Ekkor ugyan még nem voltak Peternek saját szavai, de jelen volt az eseményeknél. Ezek után majdnem tíz évig Peter nem kérdezett, az anyukája, pedig nem beszélt az apukáról. Valószínűleg így akarták egymást megvédeni a fájdalomtól, de a terápia idején mindketten úgy érezték, hogy ezek fontos dolgok, beszélniük kell róluk, és el tudják viselni a fájdalmat, amivel ez járhat. Peter igenlően válaszolt, amikor az került szóba, hogy ha lettek volna szavai, amikkel visszaemlékezhetett volna ezekre az eseményekre, lehet, hogy más szavakat használt volna, mint az anyukája, vagyis az anyuka és Peter hangja két külön hang. Peter Petersen saga-jának első fejezete így azzal a megállapítással fejeződött be, hogy azon a napon, 1992. november 5-én véget ért a kölcsönös hallgatás, a „nincs kérdés – nincs válasz” ideje.

A későbbiekben még négy fejezettel Peter életének tíz évéről, melyeket a szerint osztottak fel időszakokra, hogy mikor történtek változások a család összetételében. Peter kezdte egyre többre becsülni magát, mint különálló egyéniséget és nagyon aktívan

közreműködött a saga összeállításában. Sok időt és energiát fordított a dolgok kifejezésére legalkalmasabb szavak megtalálására. Gyakran elismételte az első fejezetnek azt a témáját, hogy neki most már saját hangja van, és hogy az ő és az anyukája érzései nem azonosak. Sok erőfeszítést tettek annak érdekében is, hogy különválassák a korábban összerosott történeteikből mérföldköveknek kiválasztott események jelentéseit Peter és az anyukája számára. A kisfiú azt is közölte, hogy ha felnőtt, megfogja keresni az apukáját. Úgy érezte, hogy az a tény, hogy az apukája magával hordott Peterről egy fényképet azt jelentette, hogy ők összetartoznak annak ellenére, hogy kilenc éve nem volt semmiféle érintkezés kettejük között.

A kisfiú magatartása sokat javult otthon, az iskolában és társas kapcsolataiban. Életének aktív résztvevőjévé vált és újra jól tanult. Az egyik utolsó terápián úgy fogalmazott, hogy folytatni fogja az életéről szóló saga-t, mert úgy érezte, ez segített neki abban, hogy irányítsa az életét és tudja tervezni a jövőjét.

A Peter Petersen saga-jába ágyazott univerzális mitikus témák

Peter saga-ja a mítoszok nyelvét tükrözte a metaforák és egyebek révén, úgymint a tövises és rózsák városa, a téli vihar közvetítette figyelmeztetés, a fiú fényképének, amit az eltűnt apa hordott magával, a mágikus szimbóluma stb. A saga egész első fejezete aköré épült, hogy hogyan jelent meg végül a kisfiú, mint azonosítható személy születése (származása/eredete) történetének összeállítása nyomán. Hasonlóképpen az is nyilvánvaló, hogy ez a család megszűnt, amikor a férj/apa elhagyta a családi otthont, mikor a kisfiú még csak egyéves volt, vagyis a vég fogalma konkretizálódott ily módon. Tehát Péter egész saga-ját az eredet és a pusztulás univerzális témái hatják át, amelyek kiegészülnek az erre a családra vonatkozó speciális tartalommal.

A fiú apjának, Jan Fjellnek az eltitkolása (elrejtése) következményeként egyetlen szó sem esett a kisfiúnak ehhez a férfhoz fűződő kapcsolatáról. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy milyen nagy hatással volt ez a kapcsolat a családra. Ez a hatás, összefügg azokkal az érzelmekkel, amiket a kapcsolat az anyában kiváltott. Jan Fjell eltűnése történetének a felidézése a veszteség, harag és bánat korábban eltitkolt érzéseit hozta a felszínre. Neki ez minden bizalom végét jelentette, és ezután sohasem engedte meg magának, hogy érzelmileg kötődjön egy férfhoz. Ezért mielőtt úgy érezte, hogy érzelmileg el kellene magát köteleznie, megvált épp aktuális partnerétől. Biztosra vette, hogy így Pétert is meg tudja „védeni” a fájdalomtól. Nem választotta külön az ő házastársi kapcsolatát Jan Fjellel a fia és a férfi közti apa-gyermek kapcsolattól. Így az univerzális mítoszok egyik központi témája, az elrejtés (halál) ereje, központi szerepet játszik ennek a családnak az egyéni saga-jában is.

A figyelmeztetés, prófécia, hogy ez a férfi, akit szeretett, el fogja hagyni, valószínűleg a saját orientációs családjában szerzett tapasztalataiban gyökerezik. Szülei elváltak, és számos szülőfigura elvesztését élte még meg gyermekként. Ez az örökkévalóság univerzális témájára utal, arra, hogy bizonyos dolgokat a generációk továbbadnak egymásnak és azok halhatatlannak bizonyulnak, és az elrejtés generációkon keresztül átadott mitikus visszatérő erejének elkerülhetetlen kódjait tartalmazzák. Audhumlához, az óskandináv mítoszban szereplő tehénhez hasonlóan az anya korlátlan szeretetet és táplálékot adott azoknak, akik vele szerettek volna élni. Így az „adás” állandóvá vált, mégis óriási bánattal töltötte el, és a felszín alatt megszűnt egyénként létezni s egybeolvadt másokkal. Ezért hangja gyakran szólt a másoké helyett. Majd a fia, Peter vitte tovább az összeolvadás mitikus témáját a következő generációra. Peter a terápia során tanulta meg elválasztani a maga hangját az anyáétól. Rájött,

hogyan szavai és érzései különbözhetnek az anyjaitól. Mindez azonban nem valószínű, hogy bekövetkezett volna, ha nem zajlik le az a pszichológiai folyamat, ami a saga összeállítását kísérte.

Úgy tűnik, tehát, hogy a makrokultúrába ágyazott univerzális mitikus témák különböző formákban jelen vannak a Peter saga-jában is. Ebből is láthatjuk, hogyan fonódik össze a kozmogónia az ontogéniával.

A terápiák szempontjából az egyik legfontosabb a véget követő új kezdetek témája. A terápia során a történetek összeállítása, az időszakok, személyek és elképzelések megnevezése, a köztük lévő kapcsolatok feltárása a folytonosság és rend iránti emberi igényt látszik kielégíteni. Ezért tűnik az univerzális témák alkalmazása és a bennük rejlő potencia felismerése a terápiás munka számára reménytelinek.

Wencke J. Seltzer, Norvégia
Fordította: Palla Mária

Műhely

Az Immánuel Otthon

*„...és ráhagyatkoztam
tudom, milyen kezekbe
helyeztem bizalmamat.”*

E szavakat olvastam a debreceni Immánuel Rehabilitációs Otthon egyik termében. Szeretettel és hitet sugall az idézet, de méginkább az a munkalétkör, melyet az otthonban tett váratlan látogatás során tapasztaltam. A három éve működő intézmény életéről beszélgettem Hadházi Judit otthonvezetővel. Megtudtam, hogy a Nagytemplomi Református Egyházközség kezdeményezésére 1991 elején alapítvány létesült azzal a céllal, hogy súlyos mozgássérült és halmozottan sérült gyermekek komplex rehabilitációját, napközis ellátását, oktatását és mozgásterápiás kezelését egy helyen biztosítsa. A gyülekezet tagjainak munkájával és társadalmi összefogással néhány hónap alatt elkészült az otthon a Pacsirta utcai egykori általános iskola épületében. (A debreceni önkormányzat ugyanis teljes használati joggal visszaadta az épületet tulajdonosának, a Tiszántúli Református Egyházkerületnek.)

Az otthon célja tehát olyan gyermekek rehabilitációja, akik eddig elszigetelten éltek a külvilágtól, mivel nem jártak óvodai vagy iskolai közösségbe, s terápiájuk sem volt teljesen megoldott. A tágas termekben különböző életkorú gyermekeket láttam. Az egyikben picik tornáztak, a másokban óvodások számoltak. Nagyobb gyerekek egy csoportja éppen tanult, míg ismét mások énekeltek.

Hogyan oldható meg ez a változatos foglalkoztatás?

Több módszer alkalmazásával team-munkában végezzük a komplex terápiát – mondja Hadházi Judit. Az egyéni és a csoportos foglalkozások formái között szerepel a gyógytorna, masszírozás, gyógypedagógiai foglalkozás és oktatás, tanácsadás, rendelés, konduktív foglalkozás és tanácsadás, lelki gondozás, pszichoterápia, családterápia, hitoktatás, ortopéd és neurológiai szakrendelés. A jelenlegi 50 mozgássérült és részben szellemi fogyatékos gyermek részére ambuláns és napközitthonos foglalkozást szervezünk. Életkor szerint három nagy csoportot alakítottunk ki: a korai fejlesztő és óvodai csoportot, az iskolai csoportot és a 14-22 éves fiatalok csoportját. A korai fejlesztő és óvodai csoportban egy preventív új terápiás program kiépítését kezdtük el, egyedi módon. A 0-6 éves korúak esetében rendkívül fontos a gyermek beillesztése a csoportba és az anya szorongásainak feloldása. A gyermekek szüleikkel együtt tanulják a helyváltoztatás alapvető módjait, az önkiszolgáló tevékenységeket és a játéklehetőséget. Egyik alpmódszernek tekinthetjük a konduktív-pedagógiát, mely szerint az agysérült gyermekeknél a tanulási-tanítási folyamat az értelmi-érzelmi élet, a mozgás és a beszéd fejlesztéseként történik. Ez a tanítás nem „sérülésspecifikus”, hanem „gyermekspecifikus”: egyidejűleg nézi az egész személyiséget. A konduktív nevelést a gyógypedagógia egészíti ki akkor, ha a rész-képességek súlyos zavara lép fel. A harmadik, egyben új módszer a „bazális stimuláció”, melyet akkor alkalmazunk, ha a halmozottan sérült gyermek spontán fejlődése nem haladja meg a 6 hónapos szintet. E módszer segítségével tanítjuk meg a kommunikációra képtelen gyermeket a környezet figyelésére, az aktivitásra. A

korai fejlesztés lehetővé teszi az óvodás csoportunkba való beilleszkedést, mely már első lépcső a rehabilitáció felé.

Iskolai csoportunkban kiegészítő és foglalkoztató oktatás is folyik napközis, illetve heti 6 órás formában. Ezek a gyermekek sérülésük miatt nem önállóak, normál iskolai közösségbe nem tudnak beilleszkedni. Korosztályuk heterogén, egyéni és csoportos foglalkozással vonjuk be őket a közösségi munkába. A csoportos foglalkozásokat egyénre szabott programok alapján történő egyéni korrekciós fejlesztés egészíti ki. Célunk az írás vagy a gépírás, az olvasás és a számolás alapismereteinek a megtanítása, illetve a Bliss-jelrendszer tanítása. Jelenleg 8 gyermeket oktatunk. Intézményünkben lehetőség van a mozgásterápiával összhangban, napközis ellátással egybekötött, magántanulói formában történő oktatásra. Az oktatás-nevelés rendje az országosan elfogadott tantervek tananyagához és követelményrendszeréhez igazodik. A tanítás folyamatába beépítve intenzív beszédnevelést is végzünk. Mindemellett jelentős szerepet kap a közösségi és az érzelmi nevelés.

Az oktató munkához speciális eszközök állnak rendelkezésünkre, melyek megfelelnek a gyermekek egyéni szükségleteinek.

A harmadik csoportban a 14-22 éves korú fiatalok napközis terápiája folyik. A serdülőkornak állandó emocionális feszültségben élnek, gyakran agresszív vagy épp ellenkezőleg, zárkózott magatartásúak. Mindig a családra vannak utalva, ezért szükségük van egy olyan közösségre, ahol nem kell szégyellniük egyéni érzéseiket. Elsősorban egyszerű kézi munkát igénylő tevékenységet kívánunk nekik megtanítani. Ilyen például a kisebb ajándékok és díszítő tárgyak készítése vágással, ragasztással. Nagy figyelmet fordítunk a családban, a háztartásban való éléshez szükséges alapvető munkálatok megtanítására is. Ez az otthon biztosítja számukra a családi légkört, a barátokat és személyiségfejlődésüket.

Mindegyik csoport életében kiemelkedő szerepe van a családterápiának és a lelkipozíciónak.

A feladatokat gyógypedagógus, konduktor, lelkipásztor, hitoktató, gyógytornász, tanító, gondozónő Szakemberek látják el. Magam konduktori és teológiai végzettséggel rendelkezem – vallja az otthon vezetője. A preventív munkában rendszeresen segít bennünket két szakorvos, ortopéd- és ideggyógyász orvosok felügyelik szakmai tevékenységünket.

E három év alatt jó kapcsolatot alakítottunk ki több egészségügyi, szociális, pedagógiai (állami és egyházi) intézmény, továbbá civil segítő szervezet vezetőivel. A kapcsolatrendszert azonban mindenképpen fejlesztenünk kell a város és a megye irányában egyaránt.

Sajátos helyzetben vagyunk: szociális, rehabilitációs egészségügyi és oktatási intézményként működünk.

Az otthon létrehozásához és működtetéséhez a Debrecen-Nagytemplomi Református Egyházközség mellett anyagi támogatást kaptunk és kapunk az egyházaktól, az önkormányzattól, különböző intézményektől, és egyénektől. A napköziotthon – megfelelő szintű – fenntartása azonban nem csekély áldozattal jár. Ezért várjuk a hívek és az együttérzők segítségét, s szeretettel fogadjuk a munkánk iránt érdeklődő látogatókat!

(Az otthon címe: 4024 Debrecen, Pacsirta u. 51. Telefonszáma: 06(52)323-/28. Bankszámlaszáma: Agrobank Rt. 349-98519/800-11089)

Dr. Háló Magdolna

Emlékezés

1994. június 15-én a Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetségének székházában és közreműködésével meghitt ünnepség keretében emlékeztek meg a Magyarországi Gyermekbarátok Mozgalma megalakulásának 77. és betiltásának 50. évfordulójáról.

Dr. Sárközi Sándornak a MEASZ elnökének megnyitó szavait Kende János történész rövid korrajz-ismertetése követte a Gyermekbarát Mozgalom megalakulásától egészen mostani újra-megalakításáig.

A megemlékezést Dinnyés József – a 70-es évek ismert előadóművésze – színesítette gitáron előadott megzenésített verseivel, -dalaival.

Szőllősi Istvánné, a Ped. Szaksz. főtítkára, a Gyermekbarát Alapítvány kuratóriumi tagja most mint képviselő is szólt. Kifejtette, hogy a közoktatási törvényt több ponton is módosítani kell. Rendkívül fontosnak tartotta a törvénynek szakemberek elé bocsátását véleményezés céljából. Véleménye szerint vissza kell állítani egységesen a 8 osztályos oktatást, mivel különben nem lehet az esélyegyenlőséget biztosítani. Hitet tett továbbá amellett is, hogy a tanulás elemi eszközeit nem szabad a piac prédájának kitenni, így nem szabad a tankönyvek árát a piaci kínálat szerint megállapítani. Kijelentette, hogy a felsőfokú oktatásban nem lehet addig tandíjat bevezetni, amíg a kompenzálás nincs kidolgozva. Véleménye szerint a törvényt módosítani kell, mivel az intézményes ellátás szociális feladattá lett, s az önkormányzatok ezt a feladatot nem tudják felvállalni,

A sokrétű témát felölelő hozzászólás után Hanti Vilmos, a Gyermekbarát Mozgalom elnöke kiosztotta a „Ha én lennék a miniszterelnök” című, gyerekek számára kiírt pályázat díjait. A rendkívül sok ötletet tartalmazó írások hűen tükrözték a gyerekek véleményét az őket nevelő felnőttekről. Nagyon sok olyan gondolatot hallottunk, melyet a képviselők és miniszterek is megszívlelendőnek tarthatnak. Egyébként magát az ötletet, hogy a gyerekek véleményét kérjék ki, mindenki hasznosnak tartotta.

(Székely Ágnes)

Műhely

Hol éljenek a súlyosan vagy halmozottan fogyatékos gyermekek?

Még szakemberek körében is hallani azt a véleményt, hogy a súlyosan, vagy halmozottan fogyatékos gyermekek ne a családjukban, hanem ún. egészségügyi gyermekotthonokban nőjenek fel, majd 18. életévüket betöltve szociális otthonokba kerüljenek. A gyakorlat is általában ezt az utat követi annak ellenére, hogy az érintett családok jelentős hányada szeretné, ha gyermeke otthon nevelkedhetne. A szülők a súlyosan sérült gyermekek megszületésével egy sokkoló, fájdalmas, nehezen elfogadható élethelyzetbe kerülnek. Adminisztratív, egészségügyi, szociális, emberi és lelki segítségre lenne szükségük, hogy valóban eldönthessék: otthon kívánják nevelni gyermeküket, vagy sem. A nemzetközi gyakorlatban szociális segítőkész hálózatokat építettek ki, hogy a fogyatékos gyermeket otthon nevelő családoknak a szükséges támogatást megadják. Ennek hazai megvalósításához megfelelő jogszabályokra és civil, vagy állami szervezetekre lenne szükség...

Egy film

Látták „A szeretet próbája” című ausztrál filmet? Egy intézetben élő, súlyosan értelmi fogyatékos és mozgássérült fiatal lány életének egy sorsfordító szakaszát mutatta be: a szívósan küzdő gyógypedagógusnő bebizonyítja, hogy a lány értelmileg mégsem sérült: megtanítja őt olvasni és a környezetével kommunikálni. A lány kiszolgáltatottsága és megalázottsága miatt nem érzi jól magát a személytelen légkörű és túlszűfolt intézetben (ahol bosszúból egy éjjel még megölni is megpróbálják), szeretne kikerülni onnan, ami csak bírósági per útján és a gyógypedagógusnő nem mindennapi harca árán sikerül.

A film meghatározó és romantikus, de nincs sok köze a valósághoz: hiszen a súlyos fogyatékos gyermekekről általában (sajnos) nem derül ki, hogy képesek „A 22-es csapdjá”-t olvasni, mint ahogy az sem, hogy valójában nem is értelmi fogyatékosok. Az sem általános, hogy a gyógypedagógusok saját munkatársaikkal szembefordulva bírósági pert indítanak tanítványaik emberi jogainak védelmében, vagy azért, hogy e gyermekeket adoptálhassák, magukhoz vehessék.

Fogyatékos emberekről csak úgy lehet filmet készíteni, ha a főhősről kiderül, hogy valójában nem is annyira fogyatékos. Az autista férfit bemutató „Esőember” (Rainman) című filmben szükség van a las Vegas-i casinóban játszódó jelenetre, amelyben kiderül, hogy sok gátlása, félelme mellett a főhősnek már-már emberfeletti képességei is vannak.

Nem lehet hitelesen és reálisan bemutatni, hogy a súlyos fogyatékos kislány ugyan nem tudja „A 22-es csapdjáét” olvasni, az autista férfi nem számoló zseni, de mindén sorstársával együtt ugyanúgy van emberi méltósága és ugyanúgy joga van teljes, boldog életet élni, mint a nem sérült embereknek. Nem azért nem szabad visszaélni kiszolgáltatott helyzetükkel, mert nem is annyira fogyatékosok, hanem mert emberek.

Fogyatékos gyerek születik a családba

Mindannyiunknak, akik ilyen családokkal szakmai, baráti, rokoni kapcsolatba kerülhetünk (vagy akár magunk is érintetteké válhatunk) érdemes egyszer végiggondolni azt az élethelyzetet, mikor a régóta várt és végre megszületett gyermekről kiderül, hogy súlyosan sérült. Nagyon nehéz nem sorscsapásként, szerencsétlenségként megélni, amikor a gyermekről – aki az örömet, nevetést, boldogságot lett volna hivatott a családba hozni –, megtudjuk, hogy mindig más lesz, mint a többi, és soha nem fog tudni beszélni, vagy járni, látni, vagy önállóan élni. Milyen utat járnak be, milyen lelki, 'milyen filozófiai és milyen gyakorlati nehézségekkel küzdenek ezek a családok?

Hosszú és nehéz út vezet a születés pillanatától addig, amíg szeretettel mosolyogva, biztatóan tudnak a szülők a súlyos fogyatékos gyerekükre nézni, sorsukat és gyermekük sorsát megbékélten elfogadva. Sokan segítség hiányában el sem juthatnak eddig, összeroppannak, feladják. Akik eljutnak, azok pedig már túljutottak néhány alig megválaszolható, de annál fájóbb kérdésén: Miért pont nekem született beteg gyermekem? Hibás vagyok-e? Ki a hibás? Ezzel kíván a sors (Isten) büntetni valamiért?– Ezeknek a gyakran csak 18-20 éves fiatal szülőknek az élet olyan kérdéseket tesz fel tehát, melyekre ösztökáló filozófusok sem tudnak pontos választ adni évszázadok óta: Mitől ember az ember? Hol kezdődik az ember? (Mitől ember egy olyan kis lény, akinek „teljesítménye” egész életében alig lesz több egy virágénál?) Mi a szülői szeretet? Hol vannak e szeretetnek és teherbírásnak a határai? Mi az én életem értelme? Mi lehet az én súlyosan sérült gyermekem életének az értelme?

Ebben az örlöén magányos lelki munkában olyan toleránssá, megértővé és előítéletmentessé kell alakuljon e szülők életről, halálról, világról alkotott képe, hogy önmaguk és gyermekük sorsa is beleférjen, és ne az legyen a végeredmény: az életnek nincs értelme. Ez a folyamat a hétköznapi erős sodrában sokszor évekig tart.

Mitől nehéz ezeknek a családoknak az élete valójában?

- fokozott egészségügyi ellátást igényelnek ezek a gyerekek (meg kell találni a megfelelő intézményeket, szakorvosokat, szolgáltatásokat);
- pontos diagnózis, korrekt tájékoztatás szükséges a gyermek várható jövőjéről: információhiány miatt sokan „csodadoktor”-hoz, nem megfelelő terápiára viszik a gyermeket, ezzel feleslegesen túlterhelve őt és az egész családot (néha anyagilag is). A túlzott reménykeltés erkölcstelen visszaélés a szülők kétségbeesett igyekezetével, mellyel a gyermek állapotán kívánnak javítani;
- a családok nagy százalékban felbomlanak (a férj magára hagyja az anyát a fogyatékos gyermekkel), ettől fokozott anyagi nehézségek jelentkeznek;
- az anya és a gyermek szoros fizikai és- pszichés „összenövése” szinte minden esetben kialakul; évek hosszú során át napi 24 órás felügyeletet igényelnek ezek a gyerekek veszélyeztetett egészségügyi állapotuk miatt (epilepsziás rohamok, nyelési nehézségek, félrenyelés, hányás, keringési zavarok); a természetes önállósulási törekvések a súlyos fogyatékos gyermekeknél elmaradnak (pszichés leválás nem jön létre);
- a súlyosan sérült gyermek lehetőségek híján egyáltalán nem kerül gyermekközösségbe (sem 3 éves korában óvodába, sem 6 éves korában speciális iskolába); bár a „képezhetetlenség” stigmája már megszűnt e gyermekeknél, de a képzés, terápiás fejlesztés formái még nem alakultak ki;
- a gondozás/ápolás a gyermek növekedésével egyre nehezebb fizikai megterhelést jelent (30-40-50 kg-os test emelése, mozgatása);

- az elsődleges, vagy másodlagos mozgásszervi sérülések enyhítésére, ill. szinten tartására intenzív terápiára lenne szükség, mely ilyen szolgáltatások hiányában gyakran elmarad;
- ha esetleg lenne lehetőség a gyermeket speciális óvodába, terápiára, ÉNO-ba (Értelmi Fogyatékosok Napközi Otthona) járatni, szállítási gondok miatt ez gyakran meghiúsul;
- félelem a jövőtől (mi lesz a gyermekkel, ha mi már nem leszünk), félelem a gyermek hirtelen halálától (roham, fulladás);
- a gyermek elfogadása, felvállalása: belső elfogadás, megbékélés; külső, világ előtt való (fel)vállalás (az idegenek száalmának elviselni tudása).

A súlyos fogyatékos gyermekek szülei az első néhány év alatt sokat változnak. A kezdeti sokk, a sorssal való perlekedés, majd a megbékélés időszakain túljutva, mikor a fájdalom is már megengyhült, a szülők egyre pontosabban látják az új kis jövevény által megváltoztatott életüket. A sérült gyermek születése – mely eleinte sorscsapásnak tűnt –, mindinkább egy kihívássá, egy értékes feladattá alakul, melyért érdemes küzdeni. Megnő ezeknek a családoknak a szociális érzékenysége, az empátiája, képesekké válnak előítélet-mentes szeretetre.

A család döntése – külföldi minták

Előfordul, hogy már a kórházban, közvetlenül a súlyos fogyatékos gyermek megszületése után az orvos azt ajánlja, hogy a család ne vigye haza, hanem adja intézetbe a gyermeket, mondván: legjobb, ha ki sem alakul a kötődés az anya és a gyermek között. Általában csak néhány évvel később dönt a család a gyermek jövője felől. Óriási terheket visznek ezek a családok, mégis egy jelentős hányaduk nem kíván olyan áron könnyíteni helyzetén, hogy a gyermeket egészségügyi gyermekotthonba adja. Szeretnének úgy dönteni, hogy a család terhei csökkenjenek, de nem elfogadható alternatíva erre számukra az, hogy a gyermek kikerüljön a családból. Az igényeikhez alkalmazkodva kell ezeket a családokat segíteni, ezzel lehetővé téve, hogy ne kelljen lemondani gyermekükről.

Hogyan támogatják külföldön ezeket a családokat? A társadalombiztosítási rendszertől és az ország szociális hagyományaitól függően egymástól akár jelentősen eltérő mintákat láthatunk még a fejlett nyugati demokráciákban is. Közös vonásuk, hogy egyetlen társadalom sem kíván önként magas szinten gondoskodni sérült polgáraitól, mindenütt karitatív célú csoportosulások, érdekképviseleti társulások alakultak, melyek harc útján bejutottak a közép- és magas szintű döntéshozó testületekbe és jelenlétükkel folyamatosan biztosítják, hogy az új rendeletekben, törvényekben, a költségvetési és egyéb központi összegek elosztásában érvényesüljenek a fogyatékos embercsoportok érdekei. Mindenütt úttörő szerep jutott a szülőknek és a közvetlen hozzátartozóknak, hiszen őket érinti e kérdéskör leginkább. A súlyos fogyatékos gyermekeket nevelő családok támogatására a társadalombiztosítás és az önkormányzatok által finanszírozott segítő hálózatok alakultak, melyek rendszeres és alkalmi, napközbeni és esti szolgáltatásokat adnak (speciális fejlesztő óvoda és iskola, terápiás foglalkozások intézményekben és a gyermek lakásán, gyermekfelügyelet; gyermekszállítás, gyermeknyaraltatás, időszakos elhelyezés).

Hazai kezdeményezések – realitás

A külföldi mintákat ismerve megkérdezhetjük: hol vannak a hazai érdekképviseleti szervezetek, miért nem hallatják szavukat, benn vannak-e képviselőik a döntéshozó testületekben, milyen eredményeket érnek el ott? Az elmúlt 4 évben nagy változás történt ezen a területen is: közel 30 érdekképviseleti szerveződés alakult (zömében alapítványok, egyesületek), melyek a fogyatékos gyermekek, fiatalok valamely problémájának enyhítését tűzték ki célul. Ezeknek egyharmada szülői kezdeményezésre, a többi a már meglévő állami szociális intézmények új részfeladattal való bővítésére alakult. Ennek ellenére ebben az időszakban nem javult a fogyatékosok helyzete az országban, sőt kicsit romlott, mely csak részben magyarázható az ország romló gazdasági helyzetével. Egy másik tényező az érintett szülők nagymértékű leterheltsége, mely nem teszi lehetővé érdekképviseletük megszervezését, irányítását. Javítana ezen a helyzeten az is, ha az ilyen családok segítségére alakult és évek óta stabilan működő szervezetek fenntartásának finanszírozása megoldható lenne.

Legyen biztosítva az a jog, hogy ne kényszerűségből, ellehetetlenült helyzetük miatt mondjanak le a szülők a gyermekük neveléséről, hanem valódi alternatíva lehessen a gyermek családban nevelkedése is. Ennek költségei messze elmaradnak az intézeti elhelyezés költségeitől.

Bartholy Judit

ENSZ Egyezmény a gyermekek jogairól

23. cikk

1. Az Egyezményben részes államok elismerik, hogy a szellemileg vagy testileg fogyatékos gyermeknek emberi méltóságát biztosító, önfenntartását előmozdító, a közösségi életben való tevékeny részvételt lehetővé tevő, teljes és tisztességes életet kell élnie.

2. Az Egyezményben részes államok elismerik a fogyatékos gyermeknek a különleges gondozáshoz való jogát, és a rendelkezésükre álló forrásoktól függő mértékben, az előírt feltételeknek megfelelő fogyatékos gyermeknek és eltartóinak, kérelemre, a gyermek állapotához és szülei vagy gondviselői helyzetéhez alkalmazkodó segítséget biztosítanak

3. Tekintettel a fogyatékos gyermek sajátos szükségleteire, a 2. bekezdés értelmében nyújtott segítség a gyermek szüleinek vagy gondviselőinek anyagi erőforrásait figyelembe véve lehetőség szerint ingyenes, és úgy kell alakítani, hogy a fogyatékos gyermek valóban részesülhessen oktatásban, képzésben, egészségügyi ellátásban, gyógyító-nevelésben, a munkára való felkészítésben és szabadidő-tevékenységben oly módon, hogy ezek biztosítsák személyisége lehető legteljesebb kibontakoztatását kulturális és szellemi területen egyaránt.

4. Az Egyezményben részes államok a nemzetközi együttműködés szellemében előmozdítják a fogyatékos gyermekek megelőző egészségügyi ellátásával, orvosi, pszichológiai és funkcionális kezelésével, a gyógyító-nevelés módszereivel és a szakképzési intézményekkel kapcsolatos információk cseréjét és terjesztését, valamint az adatok hozzáférhetőségének biztosításával lehetővé teszik a részes államok számára, hogy ezeken a területeken javíthassák lehetőségeiket és szakismereteiket, bővíthessék tapasztalataikat. Ebben a tekintetben különösen figyelembe veszik a fejlődő országok szükségleteit.

Tovább Élni Egyesület

A súlyosan fogyatékos gyermekek terápiás foglalkoztatása, gondozása, elhelyezése nem megoldott probléma ma Magyarországon. Itthoni gyakorlatban két szélsőséges út létezik: a súlyos fogyatékos gyermek terhét vágy egyedül a család viseli állandó 24 órás szolgálat formájában, vagy, mikor a család ezt már nem bírja és egészségügyi gyermekotthonban helyezi el a gyermeket, akkor az államé a teljes teherviselés. Egyik forma sem megfelelő egyik félnek sem, gondoljunk csak arra, hogy az intézeti elhelyezés a gyermek és a család teljes elszakadását jelenti, vagy hogy a több száz fős egészségügyi gyermekotthonok fenntartási költségei – melyek nagyrészt az állami kasszát terhelik – nagyon magasak, annak ellenére, hogy ezekben az intézményekben a gondozás színvonala igen alacsony.

Egyesületünk e két gondozási forma közötti utakat szeretné népszerűsíteni és itthon elterjeszteni, olyanokat, melyek humánusabbak a gyermek és a család szempontjából, másrésztől költségkímélőek az állami költségvetés szempontjából.

Az általunk választott gondozási, tanácsadási, terápiás fejlesztési formák:

- a) terápiás ambuláns foglalkoztatás (alkalmanként 2-3 órás speciális terápia)
- b) szülőknek és családtagoknak tanácsadás pszichoterápiás beszélgetések egyénileg ill. csoportosan
- c) terápiás óvoda (naponta 8-4-ig játékos foglalkoztatás, megőrzés és speciális terápia)
- d) súlyos fogyatékos gyermekek terápiás riyaraltatása magyarországi gyógyvizű falvakban
- e) időszakos gyermekotthon (szülők betegsége, gyógykezelése, nyaralása, kikapcsolódása idejére, átlagosan 2-6 hetes)
- f) kis létszámú, családszerkezet jellegű, bennlakásos gyermekotthon (hétfőtől-péntekig, a hét végére a gyermekek hazamennek a szülőkhöz).

Mit teszünk a célok megvalósításáért?

I. Terápiás gondozást 1991. október 1-jén indítottuk be, és azóta folyamatosan szélesítjük az általunk nyújtott szolgáltatások körét. A terápiás foglalkoztató óvodánk, az ambuláns terápiánk működtetése mellett Egyesületünk aktuális közhasznú információk gyűjtésére, terjesztésére, jogsegélyszolgálatot nyújt, pl. orvosi műhibával született gyerekek jogi kárpótlásairai szakmai kis-kiadványok fordítására; speciális tesztek fordítunk, a magyar sztenderdek kialakításához, az egész ország területéről anyagokat gyűjtünk be; pszichoterápiás csoportokat szervezünk súlyos fogyatékos gyermekek szüleinek, hiszen szinte minden házaspár elválk, ahol súlyos, vagy halmozottan fogyatékos gyermek születik és csak az anya viseli a gyermek születésével járó terheket; pszichoterápiás csoportokat szervezünk a súlyos vagy halmozottan fogyatékos gyermekek testvéreinek, akiknél gyakran komoly magatartásbeli és teljesítményzavar lép fel.

A terápiás óvoda és ambuláns foglalkoztató címe: 1153 Budapest, Mosolygó Antal u. 17.
Tel.: 201-5737

- II. Perbálon, Budapesttől 24 km-re megvásároltunk egy romos állapotban lévő házas ingatlant. A telken álló mindkét házat felújítjuk és bennük egy-egy „család” elhelyezésére lesz mód. Egy „család” maximálisan 8-10 gyermek befogadására

lesz képes, a segítők számától és a gyermekek fogyatékoságának mértéke szerint. Tervezzük még, hogy közép, vagy enyhe fokon sérült fiatalokat, felnőtteket is hívunk, lakjanak velünk: hiszen attól, hogy Urbánus (azaz nagyon bonyolult) környezetben nem képesek önálló életvitelre, nem jelenti azt, hogy természetközeiben, kis segítséggel ez ne lenne megoldható.

VI. Családterápiás Konferencia

Nagy az Isten állatkertje Az anyanyelv és a többi – a nyelvhasználat egy „keveredésses” világban

Az emberiség egyik jellemzője, hogy különféle írásrendszereket talált fel, melyek rögzítik, megőrzik, és továbbadják megfigyeléseit, érzéseit és gondolait.

De az ember társas élete már korábban megkezdődik azzal, hogy a kisgyermek anyjától megtanul egy nyelvet, amit ezért aztán anyanyelvnek hívnak, és ami népe közös kincsének egyik alapeleme.

Mégis, az ember bolyongása és más emberekkel való érintkezése során elvesztheti anyanyelvi tudását annak szókincsével együtt, és elfelejtheti a szórendi szabályokat. Ha ezt nem kíséri egy új nyelv megismerése és tökéletes elsajátítása, fokozatosan szinte írástudatlanná válhat. Sőt, azokról a bevándorlókról, akik egymás szomszédságában élnek anélkül, hogy ismernék egymás anyanyelvét, elmondható, hogy a nyelvi kommunikáció híján egy állatkert korlátai között élő állatokhoz hasonlítanak, akik mint érdekességet nézegetik egymást.

A különböző állatkerti fajoktól eltérően, az együtt élő emberek közösköhetnek az ellenkező nem bármely tagjával, legyen az fehér, sárga vagy barna: Ugyanakkor hogyan tudnák a partnerek megérteni és tartósan szeretni egymást, felnevelni az ebből fakadó utódokat – és e folyamat részeként anyanyelvet adni nekik –', ha nincs közös nyelvük? Pedig a gyermeknevelés különösen fontos feladat az emberi faj számára, mert rokonainkkal, az emberszabású majmokkal összehasonlítva – gondoljunk itt a csimpánzra, a gorillára vagy a fekete gibbonra, melyek olyan típusú „családban” élnek, amelyek két szülőre épülnek – a mi gyermekeink sokkal kevésbé önállóak és kevésbé önállóak életüknek egy arányosan sokkal hosszabb szakaszában, mint más emlősök utódai.

Ezeknek az alapvető szocio-ökológiai folyamatoknak a tanulmányozása során észrevehetjük, hogy az anyanyelv elsajátítása sokkal többet jelent egy első nyelv megtanulásánál. Még ha jelen civilizációinkban az anya tanítókra is bízta, hogy gyermekét bevezessék az írni-olvasni tudás birodalmába, a beszélt nyelvet a gyermek akkor is kisgyermekkorában sajátítja el műiden tudományosságtól mentes, természetes módon, azaz nyelvtani és egyéb gyakorlatok nélkül. Ennek következtében ez a nyelv mindig az otthoni környezethez fog kötődni, míg a második vagy „idegen” nyelv egy tanterem hangulatát fogja felidézni. A szociológus Tönnies megkülönböztetésével élve, az első nyelv a közösség, a második pedig a társadalom kultúrájának a része.

Persze az egyén szocializációjának sokfélesége miatt, vagyis mert nemcsak az anyanyelv térhet el, de a család típusa is – vidéki vagy városi, bérből élő vagy vagyonos – , minden házasság egy sajátos keveredést jelent (amivel a türelem és empátia eredményezte egymáshoz való hasonulással lehet úrrá lenni). Azonban a közös nyelv hiánya a priori gátolhatja bármiféle hasonulás létrejöttét, ezért a közös nyelv mindennél fontosabb bármilyen embernek nevezett viszonyban.

Az erőszakos küldözö és a gazdasági húzó hatásokból fakadó régi és újabb kori népvándorlások következményeként a nyelvileg vegyes államok inkább a szabályt, mint a kivételt képezik a világban. Valójában a világ 175 nemzetállamának kevesebb, mint 10%-a homogén nyelvileg, és közülük 88-ban (50%) él olyan kisebbség, ami a teljes lakosság több, mint 25%-át alkotja.

Vannak befogadó országok, vagyis olyanok, amelyek felkészültek bevándorlók fogadására, mivel rendelkeznek bevándorlási hivatalokkal és megfelelő szociális intézményekkel; és vannak olyan országok, melyek lakossága kevésbé mobilis, hagyományosan egy helyben maradó, ezért lehet, hogy onnan kivándorolnak egyesek, de maguk az országok nincsenek felkészülve bevándorlók tömeges fogadására. Az amerikai kontinens államai tipikusan bevándorló országok, míg Európa a másik csoportot példázza. Viszont az utóbbi 30 évben paradox módon 20-30 millió – leginkább gazdasági – bevándorló telepedett le Nyugat-Európában, vagy fogalmazhatunk úgy is, hogy újonnan odatelepült a teljes lakosság 8%-a, míg ez csak 6% az Egyesült Államokban.

Bár manapság nincsenek olyan jelentős tényezők, amelyek nyíltan propagálnák vagy a tömeges népvándorlást, vagy a népek keveredését intim kapcsolataikban, a már meglévő helyzet is fontos kihívásokat teremt, amiket mind jogi, mind szociológiai szempontból vizsgálni és rendezni kellene.

A közös nyelv hiányából fakadó meg nem értést az egyes településeken, városnegyedekben és családokban kétféleképpen lehetne csökkenteni:

- meg kellene akadályozni, hogy az embereket vándorlásra kényszerítsék és/vagy
- az egymás mellett élőknek meg kellene tanulniuk egymás nyelvét.

Nyilvánvaló/ hogy a közös anyanyelv híján a közéletre és a magánéletre is jellemző hiányos kommunikáció megszüntethető lenne, ha legalább az egyik fél megpróbálná megtanulni a másik nyelvét második nyelvként. Olyan kérdésekre, hogy melyik fél tanuljon meg egy második nyelvet, melyik legyen az a nyelv, illetve miért tanuljon meg egy második nyelvet, különböző válaszokat adnak például az USA-ban, ahol az angolszászokhoz-asszimilálják az új bevándorlókat, vagy egy olyan országban, mint Svájc, ahol intézményesítették a különböző anyanyelvűek egyenlő alapokon nyugvó, hosszú távú együttélését.

Ami a magánéletet illeti, ahhoz, hogy a szűkebb család integrálódhasson mindkét „tágabb rokonságba”, mindkét félnek meg kellene tanulnia az „anyósnyelvet”. A kölcsönös és egyforma szeretet ezen tökéletes állapotában az a tanácsos, ha mindkét szülő a saját anyanyelvén beszél a gyermekeikhez, különben a kisgyermekek összezavarodnak és ahelyett, hogy kétnyelvűek lennének, kulturálisan „elárvulnak” és egy nyelvet sem sajátítanak el tökéletesen.

A kölcsönös kétnyelvűség vonzó megoldásnak tűnik a kulturális keveredéskor, de a valóságban ritka az ilyen szimmetria. A gazdasági hatékonyság napjainkban mindenhol érvényesülő elve a legtöbb esetben azt diktálja, hogy csak az egyik fél tanulja meg a másik anyanyelvét második nyelvként. Az is előfordul, hogy a két fél egy harmadik nyelven kommunikálna egymással, ami mindkettőjüknek második nyelve. Ez megakadályozza mindkettőjüket abban, hogy meghitt, érzéseiket anyanyelven fejezzék ki. (Ez történhet, például, amikor egy afrikai és egy indiai bevándorló köt házasságot Angliában.)

Az, hogy a gondolatok és nyelvi megfogalmazásuk közötti kapcsolat mennyire elválaszthatatlan és kibogozhatatlan, anélkül is magától értetődő, hogy nyelvészeti fejtegetésekbe bocsátkoznánk vagy költészeti alkotások fordításban elterjedt változatait

vizsgálhatnánk. Ezért evidens az is, hogy a fordítás mindig elszegényíti a nyelvi kommunikációt.

Mi dönti el, hogy ki kinek az anyanyelvét tanulja meg?

Ez nem csak attól függ, hogy a férfi felsőbbrendűnek tartja-e magát, vagy feminista-e a feleség, hanem függ maguk a nyelvek közötti erőviszonyoktól is. Amikor a brit nyelvész, Péter Trudgill azt mondja, hogy „a nyelv egy hadsereggel és hadiflottával rendelkező tájszólás”. Valóban, a nyelvek közti hierarchia politikai dominanciát is magában foglal, és az az állítás, miszerint az angol nyelv esztétikailag gazdagabb vagy tudományos célokra jobban megfelel, mint a német vagy a magyar nyelv, csupán a jelenlegi angolszász civilizáció birodalmi erejének ideológiai megjelenítése, és egyben növeli is ezt az erőt.

Továbbá, az az erő, amely növeli az egyik vagy a másik nyelv hatását, uralkodóvá teszi azt, és elősegíti második nyelvként való terjedését, régióként is változik. Itt derül ki, hogy melyik népnek van elég ereje ahhoz, hogy megalapítson egy államot, majd megtegye saját nyelvét annak egyedüli nemzeti vagy hivatalos nyelvén.

Most vizsgáljuk meg ugyanezt a kérdést néhány konkrét ország viszonylatában.

Svájcban például, amit németül beszélő földművesek alapítottak, négy nemzeti nyelvet – a németet, franciát, olaszt, és a romanst – ismernek el, melyek közül három hivatalos nyelv is, annak ellenére, hogy – az olasz nyelv esetében – a lakosság kevesebb, mint 5%-a olasz ajkú. Legtöbbjük egy kantonban, Ticinóban él, ahol így az olasz a túlnyomórészt használt hivatalos nyelv. A különböző nemzetiségek közötti kommunikációt azzal segítik elő, hogy az érettségi megszerzésének egyik feltétele egy második, vagy „idegen” nyelv megtanulása, ami a többi nemzeti nyelv egyike kell, hogy legyen. A vegyes svájci családokban két tényezőtől függ, hogy melyik nyelvet használják: (a) melyik régióban vagy kantonban telepedett le a család, mivel rendszerint a kanton hivatalos vagy többségi nyelve az általánosan beszélt; (b) másrészt – különösen a kétnyelvű kantoriokban – az is meghatározó, hogy a némettel szemben a franciának, mint nemzetközi nyelvnek, nagyobb a presztízse, ami részben annak is köszönhető, hogy maguk között a svájci németek valójában nem a hivatalos vagy standard német nyelvet beszélik, hanem annak különféle dialektusait. Az angol nyelvnek az utóbbi időben tapasztalható nemzetközi presztízsnövekedése ex machina zavarokat okozott a svájci nyelvi egyensúlyban. Míg hagyományosan a svájci német elit a francia nyelvet választotta először második nyelvként, azáltal, hogy Franciaország vesztett tekintélyéből az angol nyelvű Amerikával szemben, ugyanezek a svájci németek arra kényszerülnek, hogy mind többször az angolt használják második nyelvként, ami nyilvánvalóan hatással lesz ennek a soknyelvű országnak a kohéziója és nemzetiségeinek egymáshoz való viszonyára.

Amint arról már szó esett, az olasz nyelv hivatalos elismeréséhez Svájcban elegendő volt, hogy a lakosság 5%-a ezt beszélje. Ugyanakkor a Kárpát-medencében Szlovákiában, Romániában és Szerbiában az őslakos magyar népesség nem használhatja hivatalosan az anyanyelvét – még olyan városokban sem, mint Komarno, ahol pedig túlnyomó többséget alkotnak – annak ellenére sem, hogy a lakosság több mint 10%-a magyar anyanyelvű. Mivel a szlovák, román és a szerb nyelvet nem használják nemzetközi nyelvként, ellentétben az angollal, franciával vagy akár a némettel, e nyelvek a társadalmi, kulturális és magánéletben, való kizárólagos használatát rendszerint a nyilvánvaló politikai nyomás erőlteti. A szerb nyelv tanulásakor például, a magyaroknak el kell sajátítaniuk egy nem nyugati írásmódot, a cirillt. Ilyen körülmények között az anyanyelv generációkon keresztül megőrzéséhez erős akaratra van szükség még egy teljesen magyar családban is, nem beszélve a vegyes családokról.

Nézzünk most körül más helyszíneken is, ahol vegyes társadalmakban vizsgálhatjuk az anyanyelv használatát. Vegyünk egy befogadó országot. Ne Kanadát, mert ott közismerten

példáan kezelik az ilyen ügyeket, hanem nézzük inkább az Egyesült Államokat. Az alkotmány értelmében Amerika nemzeti nyelv nélküli állam. De a gyakorlatban mégis az angol lett a közélet kizárólagos nyelve. A nyelvi tolerancia szellemében az eredeti (fehér, angolszász, protestáns) amerikai rendszer jóindulattal kezelte az angolul tanuló bevándorolt munkásokat, akik azért otthon, zárt körben továbbra is az anyanyelvükön beszéltek. Azonban különösen a déli államokban, melyeket főként a spanyoloktól hódítottak meg, egy újkeletű, spanyol ajkúak alkotta bevándorló hullám miatt veszélybe került az angol nyelv kizárólagos használata a társadalmi életben. Az adatok szerint az USA lakosságából jelenleg több, mint 10% beszéli a spanyolt anyanyelveként. Legnagyobb számban közülük Kaliforniában, Nevadában, Texasban és Floridában élnek. Ezért a nagyvárosokban – mint például Los Angelesben és Miami-ban – fennáll annak a veszélye, hogy hamarosan többségben lesznek a spanyolul beszélő lakosok. Amint a spanyol már nemcsak az otthonokban beszéltek, hanem a nyilvánosságban is hallható lett, úgymint a rádióban, tévében, közszolgáltatásokban (pl. a telefonkezelők kezdték használni, a tudakozókban és a bankokban is megjelent), és a munkahelyeken az angolszászok (vagy ősbévándorlók, őstelepések) leereszkedő toleranciája végesnek bizonyult. Ahelyett, hogy az érintett államokban az angolul beszélő lakosság megtanult volna egy második nyelvet, egy olyan stratégia mellett döntött, amivel megakadályozhatja a második nyelv hivatalossá tételét – még mielőtt a spanyolul beszélő lakosság válna többséggé és már túl késő lenne. Miután 1986-ban Kalifornia elfogadta az angol nyelvről szóló jogszabályra vonatkozó 63-as törvényjavaslatot, 1988-ban Arizona is jóváhagyott egy alkotmánymódosítást, ami megköveteli az állami és önkormányzati hivatalnokoktól, hogy kormányzati ügyekben az angol nyelvet használják, míg Florida és Kolorado az angolt államuk hivatalos nyelvének nyilvánította és ennek értelmezését a törvényhozásra hagyta. Mint minden, többségi szerepében magát fenyegetettnek érző népesség, az angol anyanyelvű sovíniszták is megpróbálják mozgósítani a többi kisebbséget a spanyol hivatalossá tétele ellen.

Tegyünk említést még egy utolsó példáról. A vidékről a nagyvárosokba történő vándorlás világjelenség, és rendszerint nem jár problémákkal a nyelvi alkalmazkodási illetően – vagy csak a kiejtésben, esetleg a nyelvjárás szintjén jelentkeznek némi nehézségek. Latin-Amerikában azonban más a helyzet. Ezt a földrészt helyesen Ibero-Indián Amerikának kellene nevezni, különben sokan elfelejtik, hogy fontos bennszülött lakossága van, amely gyakran kizárólag indián anyanyelvét beszéli – pl. az inkák leszármazottai, a kecsuák. Bolíviában az indiánok teszik ki a lakosság jelentős többségét (64%). Ha a gazdasági átalakulás miatt vidékről városba kényszerülnek vándorolni, legyen az bár az ország határain belül, a nagyvárosokban, főként La Pazban, spanyolul kell megkeresniük a megélhetésre valót, ami nekik „idegen nyelv”, ezért aztán gyakran esnek visszaélés és kizsákmányolás áldozatául. A „saját országukban” szülőföldjükéről, a magas fennsíkrol, a spanyol hódításnak áldozatul esett városokba vándorló indián családok krízise mutatja, hogyan borítja fel a lakosság zömének életében a(z) indián) lineáris vérrokonságot, anyanyelvet és szülőfölddel összekötő meghitt viszonyt az egyén vagy kis család vándorlása.

Fekete Afrikában pedig azt láthatjuk, milyen megvetésben részesül a többség, amelyik nem tanulja meg az európai gyarmatosítók üzleti nyelvét, az angolt vagy a franciát. Ez odáig terjed, hogy például, azokat, akik arabul írnak, a statisztikák gyakran az írástudatlanokkal egy csoportba sorolják.

Milyen következtetéseket vonhatunk le mindezekből, a megállapításokból és példákból az anyanyelv és a második nyelv közötti optimális viszonyról az egyén önmegvalósítása, a családi élet harmóniája és a társadalom kohéziója szempontjából?

1. Az anyanyelv az ember első nyelve, ezért minden nyelvi struktúra prototípusa. Mivel elsajátítása családi környezetben zajlik, és mert a nyelv a fogalmakkal összefonódva adja az igazi tudatot (Glen Fisher), az identitásnak is alapvető forrása. Néhány szerencsés kivételtől eltekintve, rendszerint hátrányos helyzetbe kerülnek azok, akik a magán- és társadalmi életben anyanyelvük helyett egy második vagy harmadik nyelvet kénytelenek használni.

2. Mivel a régebbi vagy kevésbé régi népvándorlások következtében sok a vegyes társadalom, ezek összetartó erejének és a vegyes családok harmóniájának megőrzéséhez kétnyelvűségekre lenne szükség. Míg az anyanyelv biztosítja a megszokottság érzetét és az identitást, a kétnyelvűség kitágítja a látókörünket a sokféleség megismertetése által, és toleranciára tanít; azonban mindig óvatossá kell lennünk a kétnyelvűség népszerűsítésével, mert egyoldalú megoldásként egy dominanciára törekvő csoport ügyesen felhasználhatja, és az egyéni identitás valamint egy kisebbség kollektív identitásának az elvesztését eredményezheti.

3. A nyelv nem egy szigorúan kulturális örökség, hanem egy alapvető szocio-ökológiai jelenség, a kollektív fennmaradáshoz szükséges társadalmi együttműködés egyik eszköze. Ezért az, hogy melyik nyelvet használják, az életben maradáshoz szolgáló gyakorlati megfontolásoknak van alárendelve. Azt, hogy melyik az alkalmas nyelv, nagyban meghatározza a hely, ahol a család él.

Megfigyelhető, hogy az Európa Tanács különbséget tesz az őshonos nyelvi kisebbség jogai és azon lakosok jogai között, akik átmenetileg dolgoznak egy helyen, új bevándorlók stb.

4. Azok az őslakosok, akiknek az anyanyelvét még nem ismerték el hivatalos nyelvként, de olyan régióban élnek, ahol többnyire ezt a nyelvet beszélik, ragaszkodjanak nyelvük nyilvános használatához. Ne hagyják magukat arra kényszeríteni, hogy anyanyelvüket csak „rejtve” használják. Házon kívül is határozottan beszéljenek ezen a nyelven a társadalmi élet minden színhelyén, különben az anyanyelv – mint másodrendű nyelv – „berozsdásodik” és gyakran kínos, félig titkolt használata elidegenedést és néha tudathasadást okoz.

5. Ezzel ellentétben, amikor egyes családok vándorolnak olyan régiókba, ahol nyelvük ismeretlen, anyanyelvükhöz való ragaszkodásuk hangoztatásának jogossága vitatható. Ha megvan hozzá az erejük és szellemi képességük, el kell, hogy fogadják azt a tényt, miszerint az első nyelv generációkon keresztül, fokozatos elvesztése az ára a sikeres bevándorlásnak. Mivel a vándorlásért minden szempontból nagy árat kell fizetni, nem kellene feltétlenül propagálni. A vidékről városba történő vándorlás történelmi tendenciája úgy kellene, hogy megvalósuljon, hogy az áttelepülő saját nyelvterületén belül maradjon.

E rövid tanulmány nem fogja át a mai világban létező, sokféle helyzetet. Európai viszonylatban, például, a letelepedett európai népesség és az alapvetően nomád, egységes írásrendszerrel nem rendelkező cigányság – ami 4-8 milliós lélekszámával a kontinens lakosságának 1-2%-át alkotja – együttélése külön figyelmet érdemelne, de az már egy másik tanulmány témája.

Ankerl Géza Svájc
Fordította: Palla Mária

MOTHER TONGUE AND OTHERS:
THE USE OF ONE'S NATIVE LANGUAGE IN A MIXED WORLD

Géza Ankerl, Ph. D.
Professor of sociology, MIT, BME
Switzerland

The author analyses a wide variety of problems created by the mixing of people speaking different mother tongues. He examines two spheres of life: the family and the society.

It is the family where an infant learns his mother tongue, which also marks the beginning of his social adventure. Thus the acquisition of the mother tongue is much more than simply learning a first language. That is why not only spouses with different mother tongues but their children too are in a difficult situation.

Professor Ankerl shows that as a consequence of ancient and recent migrations resulting from the coercive pushing and the economic pulling effects, the linguistically mixed state is rather the rule than the exception in the world. Less than 10% of the world's 175 states are linguistically homogeneous, and 50% (88) of them have a minority which makes up more than 25% of their total population.

Therefore, it is not rare that settlements, neighbourhoods, or families lack a common language, which hinders the formation of understanding among their members. The author suggests two ways of diminishing difficulties arising from these circumstances:

- people should no longer be coerced to migrate and/or
- people should learn their neighbours' and/or relatives' language.

Obviously, the lack of communication caused by the absence of a shared mother tongue both in public and in private life could be overcome if at least one side learnt a second language. But then such questions appear as

- which party should learn a second language
- which that particular language should be
- why a second language should be learnt.

Ankerl pays special attention to the factors that determine who learns whose mother tongue. He argues that mutual bilingualism would seem to be an attractive solution to some of the problems concomitant with cultural interbreeding; yet, according to the omnipresent principle of economic efficiency, in reality only one side learns the mother tongue of the other as a second language nowadays.

Among the decisive factors he includes male chauvinism or, conversely, feminism, and the power relation between the languages themselves, since the hierarchization of languages implies political domination.

The author studies the linguistic situation in five different settings. The first one is Switzerland, which has four national languages: German, French, Italian, and Romansh, three of which are official languages despite the fact that less than 5% of the citizens speak Italian as their first language. The prevalent official language varies from canton to canton depending on which nationality forms the majority of its population. In mixed Swiss households, the use of language depends on two factors: (a) in which region or canton the family is settled, since usually the official or majority language of the canton prevails; (b) French as an international language has more prestige than the other national languages.

However, the loss of France's international position in relation to that of English speaking North America has compelled Swiss Germans to use English more and more as a second language, which will obviously affect cohesion and inter-ethnic relations in that multilingual country.

In the Carpathian Basin outside Hungary – in Slovakia, Rumania, and Serbia – the native Hungarian population cannot officially use their mother tongue despite the fact that more than 10% of these countries' population speaks Hungarian as its mother tongue. The exclusive use of Slovak, Rumanian, and Serbian, respectively, in the social, cultural, and even private life in these countries is usually promoted by plain political pressure. In these circumstances, the maintenance of the mother tongue in a pure Hungarian family through generations requires a strong determination, not to mention the case of mixed households.

The United States of America, a land of immigrants, is – constitutionally – a country without a national language. Yet in practice English has been established as the exclusive language of public life. At the beginning, the original WASP-American establishment treated immigrant workers of other nationalities trying to learn English with goodwill. However, a recent increase in the number of the Spanish speaking population – Spanish is the native language of more than 10% of the USA's present population – has put the exclusive public use of English in danger. As a reaction to that, instead of learning a second language in the southern states concerned, the English-speaking population has adopted a strategy to prevent the officialization of a second language – before it is too late with the Spanish speaking population becoming the majority.

In Latin America, which, according to the author, should properly be called Ibero-Indian America, problems are caused by the rural-urban migration necessitated by these countries' economic transformation. Even though the autochthonous Indian families migrate within „their own country” from their homeland to the cities, because they can only earn their livelihood using Spanish there, which is a „foreign” language for them, they are often exposed to abuse and exploitation.

In Sub-Saharan Africa, one can witness the contempt on the part of the minority population for the majority, which does not learn one of the business languages of the European colonialists – English or French. For example, those who write in Arabic are often grouped with illiterates in statistics. Thus this is a typical case of „linguistic minorization”.

Professor Ankerl draws the following conclusions:

1. The mother tongue is man's first language; therefore, it is a prototype for any linguistic structure. Because of the familiar process of its acquisition and because language is welded together with ideas, as a true „mindset” (Glen Fisher), it is also a fundamental source of identity. Apart from a few exceptions, persons obliged to use a second or third language instead of their mother tongue in their private and public lives, are usually at a disadvantage.

2. Because of the existence of mixed societies, bilingualism could be necessary for maintaining their cohesion and the harmony of mixed households. If the mother tongue provides familiarity and identity, bilingualism expands our horizon with its diversity and teaches us tolerance. However, we should always be careful with its promotion since as a unilateral solution it can be skillfully used by a group striving for domination and can lead to the loss of the identity of an individual or the collective identity of a minority.

3. Strictly speaking, language is not a cultural inheritance, but a basic socio-ecological phenomenon, an instrument of the social cooperation necessary for our collective survival.

Therefore the choices in the use of language are subordinated to the pragmatic considerations of life strategy. Which decision is appropriate largely depends on the setting in which a family lives.

4. Native people whose mother tongues are not yet recognized as an official language but live in a region where their mother tongues prevail should persist in using it in public, too. They should use it affirmatively in all avenues of social life, otherwise it mildews – as a secondary language –, and its often embarrassing quasi-hidden use may result in alienation and split personality.

5. In contrast, for individual households migrating into regions where their language has no roots, the confession of their linguistic faith is disputable. They should accept the fact that the progressive loss of the first language is the price of successful migration. Since the price of migration is high in all respects, migration should not be promoted unconditionally. Although rural-urban migration is a world-wide phenomenon, it should take place within the confines of the migrant's linguistic territory whenever it is possible.

Láttelelet

Nők elleni családon belüli erőszak⁵

*„Pérez számolva, asszony verve jó”
(Régi magyar mondás)*

Tények, adatok – a családon belüli erőszak terjedelme Magyarországon

A családon belüli erőszak helyzetéről nehéz korrekt helyzetértékelést készíteni Magyarországon. Mindeztáig nem folytattak célzott, kifejezetten erre a kérdésre irányuló kutatást, szociológiai vizsgálatot, és a hivatalosan publikált statisztikák sem közlik ilyen bontásban a bűnözés adatait. A rendelkezésre álló bűnügyi statisztikák alapadataiból megállapítható összefüggéseket a mellékelt táblázat tartalmazza.

A táblázatból látható, hogy az összes 14 éven felüli női áldozatnak mintegy negyede családon belüli cselekmény sértette. Különösen kiemelkedő a családon belüli erőszak a személy elleni bűncselekményeknél, és ezen belül is elsősorban az emberölésnél, ahol a női áldozatok kétharmada otthonában válik sértetté, valamint a testi sértéseknél, ahol a női áldozatok 40%-a családon belül szenved el a sérülést. A nemi erkölcs elleni cselekmények alacsony arányához meg kell jegyezni, hogy a magyar büntetőjog a házassági életközösségen belül elkövetett erőszakot nem tekinti bűncselekménynek. A családon belüli erőszak növekvő mértékét jellemzi, hogy míg 1988-ban minden nyolcadik órában következtek el női áldozat sérelmére családon belüli erőszakot, addig 1993-ban már minden hat és fél órában történt ilyen bűncselekmény. Azt is meg kell jegyezni, hogy a tényleges áldozatok száma feltehetően jóval meghaladja a statisztikában megjelenő, a rendőrség tudomására jutott esetek számát. A látencia mértékére vonatkozólag csupán a szexuális erőszak esetében vannak kutatási adatok, amelyek azt jelezték, hogy csak minden tizedik erőszakos közöszülést jelentenek fel.

Hozzátehetjük még ehhez, hogy az elmúlt év végén, egy 1200 fős országos reprezentatív mintán felvett közvélemény-kutatás adatai szerint az „Előfordult-e, hogy megverte házastársát, élettársát” kérdésre a megkérdezettek 7%-a, ezen belül a férfiak 9%-a és a nők 4%-a válaszolt igennel.⁶ Ezzel összhangban volt az „Előfordult-e, hogy Önt megverte házastársa, élettársa” kérdésre adott válasz, ahol is a nők 9 %-a és a férfiak 4 %-a válaszolt igennel.

Jogi szabályozás

A magyar büntetőjog nem tartalmaz speciális szabályokat a családon belüli erőszak szankcionálására; ezeket a cselekményeket tehát a büntetőjog általános szabályai, tényállásai alapján bírálják el és minősítik büntetendő cselekménynek (testi sértés, emberölés stb.). Nincsenek speciális rendelkezések a büntető eljárásjogban sem, vagyis a rendőrség az

⁵ Az ENSZ Bűnmegelőzési és Büntető Igazságszolgáltatási Programjának Európai Regionális Intézete (HEUNI) által Budapesten április 8-9. között szervezett workshopra készült anyag.

⁶ A közvéleménykutatást a MEDIÁN Közvélemény- és Piackutató Intézet végezte.

általános eljárási szabályoknak megfelelően jogosult a lakásba való belépésre, a gyanúsított őrizetbe vételére stb. Nincs speciális képzés, oktatás a családon belüli erőszakról a bűnüldöző hatóságok tagjai számára, és nincs formális együttműködés e témában a rendőrség és egyéb szervezetek között.

A szexuális bűncselekmények vonatkozásában a magyar büntetőjog nem ismeri a házasságon belüli erőszak (marital rape) fogalmát. A törvény értelmében az erőszakos közöszlélés és szemérem elleni erőszak csak „házassági életközösségen kívül” követhető el, vagyis az életközösség fennállása alatt a feleség akarata ellenére megvalósított ilyen cselekmények nem minősülnek bűncselekménynek. Egy ugyancsak 1200 fős országos reprezentatív mintán nemrégiben lefolytatott közvélemény-kutatás adatai szerint az ilyen cselekményeket a megkérdezettek 63 %-a tekintette erőszaknak, 26%-a nem minősítette ilyenként, és 9%-a nem tudott választ adni a kérdésre. Nem mutatkozott szignifikáns eltérés a válaszadók kora, neme, szociális helyzete alapján. Az egyetlen eltérés a vallásosság mentén volt kimutatható: a magukat vallásosnak mondók kisebb arányban tekintették erőszaknak az ilyen cselekményeket.

A magyar családjog az európai modellnek megfelelően akkor ad lehetőséget a házasság felbontására, ha az véglegesen és helyrehozhatatlanul megromlott. Ennek nincsenek a törvényben taxatív meghatározott feltételei, és független valamelyik fél vétkeességétől is. A házasság felbontását a felek kérhetik együtt és külön-külön is. A családjogi szabályok a válóper előtt kötelező békéltetési eljárást írnak elő, és csak ezután indítható meg a válóperi processus. A férj részéről elszenvedett erőszak esetén tehát a nőnek lehetősége van a házasság felbontását kezdeményezni.

A magyar büntetőjogban jelenleg teljes mértékben ismeretlen az áldozat állam által történő akárcsak részleges kompenzálása is, így ilyen megoldásokról a családon belüli erőszak esetében sem beszélhetünk.

Melléklet

A BŰNCSELEKMÉNYEK NŐI ÁLDOZATAI MAGYARORSZÁGON						
	1988.	1989	1990	1991	1992	1993.
I. Személy elleni bűncselekmények						
14 éven felüli női áldozatok, ebből családon belüli erőszak áldozatai	2789	2905	3157	3370	3654	3688
	971	916	985	922	1075	1101
	35%	32%	31%	27%	29%	30%
1. Emberölés						
14 éven felüli női áldozatok, ebből családon belüli erőszak áldozatai	145	109	107	141	143	153
	101	76	59	81	80	91
	70%	70%	55%	57%	56 %	63%

1733	1811	2003	1945	2143	2239
795	763	833	731	881	903
45%	42%	41%	37%	41%	40%
369	390	390	388	376	346'
11	10	5	8 -	4	11
3%	3%	1%	2%	1%	3%
824	894	986	1207	1330	1482
107	125	123	160	166	213
13 %	14%	12%	13 %	12%	14%
3982	4189	4533	4965	5360	5516
1089	1051	1113	1090	1245	1325
27%	28%	25%	22%	23%	24%
8,0	8,3	7,9	8,0	7,0	6,6
<p>MEGJEGYZÉS: 1. A táblázat csak az ún. kiemelt bűncselekményeket tartalmazza, és ezek közül is csak azokat, ahol az elkövető ismertté vált. 2. A „családon belüli erőszak” azt jelenti, hogy az áldozat az elkövető felesége (élettársa), vagy a volt felesége (volt élettársa).</p>					

Társadalmi segítők, civil szervezetek

Az utóbbi két-három évben az éledező civil szférán belül már található néhány olyan kezdeményezés, amely kisebb vagy nagyobb mértékben a családon belüli erőszak áldozatainak segítésére vállalkozik. Ezek többségében szociálisan elkötelezett szervezetek, illetőleg a bontakozó nőmozgalom kezdeményezői. A legelső ilyen intézményt, a „Kivert Asszonyok Házát” a Szegényeket Támogató Alap (SZETA) hozta létre Budapesten, és azóta további két ilyen ház működik Budapest külső kerületében, amelyeket a helyi önkormányzat, illetőleg a Vöröskereszt tart fenn.

1986 óta több mint 140 helyen működnek az országban Családsegítő Központok, amelyek a náluk önként jelentkezők problémáinak, a családok konfliktusainak megoldásához nyújtanak segítséget. Az egyre elnehezülő szociális helyzet miatt azonban eredeti funkciójuktól egyre inkább a szociális segítség irányába terelődik a tevékenységük.

Érintőlegesen kapcsolódik a témához az ESZTER Alapítvány (Erőszakos Szexuális Támadást Elszenvedettek Rehabilitációja) tevékenysége, amely a szexuális erőszak áldozatait kívánja segíteni, támogatni, illetőleg az áldozatokkal kapcsolatba kerülők (pl. rendőrség) számára szeretne megfelelő képzést kidolgozni.

Megemlíthető még a Kapcsolat Alapítvány, amely a családon belüli konfliktusok kezelésére vállalkozik, válási tréningeket szervez, egy-szülős klubot működtet, stb.

Ugyancsak meg kell említeni a Cigány Anyák Egyesületét, amely a cigány etnikumon belüli halmozottan hátrányos helyzetű nők érdekeit képviseli.

A családon belüli erőszak témájában a jövőben kutatást tervez a Magyarországi Női Alapítvány (MONA), amely a nőkérdéssel foglalkozik és jelenleg az e területen mutatkozó hiányosságok feltérképezését végzi.

Feltételezések, spekulációk

Mint azt már említettük, megfelelő adatok hiányában igen nehéz valóság-hű helyzetképet adni, ezért elsősorban személyes tapasztalatainkra hivatkozva az alábbiakat gondoljuk.

A hagyományos magyar paraszti kultúrában a nők elleni fizikai erőszak, az „asszonyverés” gyakorta része volt a házasesetnek, erre utal a mottóként idézett régi mondás is. A magyar nyelvben egészen a legutóbbi időkig a feleség magázta a férjet, uramnak szólította, míg a férj többnyire tegezte feleségét, és gyakorta fiannak szólította.

A II. világháború után a szocialista rendszer és a diktatúra kialakulása alaposan felforgatta a társadalmi viszonyokat. A nők nagy tömege vált egyik napról a másikra eltartottból foglalkoztatott munkavállalóvá, kenyérkeresővé. Ez a folyamat mára gyakorlatilag teljes körűvé vált: 1994-ben, a munkában álló magyar nők mintegy 80%-a teljes munkaidőben dolgozik. Ezzel párhuzamosan a hagyományos családtípusok szétzilálódtak, a hagyományos nemi szerepek megváltoztak. Feltételezésünk szerint a nők családon belüli helyzete is változott, s ma ritkább a fizikai erőszak, mint néhány évtizeddel ezelőtt. Ugyanakkor az elmúlt évek kiugró bűnözési hulláma a családon belüli erőszak növekedését is magával hozta: Hozzátehetjük még ehhez, hogy a látencia e körben feltehetően magas, a tényleges cselekmények száma jóval nagyobb, mint a nyilvánosságra kerülteké. Úgy véljük, a családon belüli erőszakot, különösen annak enyhébb formáit a közvélemény ma sem érzi súlyos bűncselekménynek, a sértettek pedig többnyire szégyellik, és titkolni próbálják.

Az elbizonytalanodott családi szerepek, a viszonylagossá vált hagyományos értékek hatása a közvetlenül érintetteken, vagyis a „családi diád” résztvevőin túlmutató – csakúgy, mint az együtt élő férfi és nő egymás elleni erőszakos cselekedeteinek effektusa. Itt akár el is tekinthetünk attól az eléggé valószínűnek tűnő feltételezéstől, hogy ahol az asszony rendszeresen csak „verve jó”, ott a gyerekekkel szembeni fizikai erőszak, abúzus sem lehet rendkívüli, ritka esemény. A felnőtt nőre, anyára irányuló fizikai bántalmazás ugyanis önmagában hatással van az ebben a családban felnevelt gyerek(ek) szocializációjára: mintát, modellt mutat a következő generációnak az egymáshoz való viszonyról, a konfliktuskezelés módjáról, az érdekek érvényesítéséről, viselkedés moráljáról stb.

A fentiek miatt is feltétlenül szükségesnek érezzük, hogy jól megtervezett kutatások alapján megbízható adatokat nyerjünk a témában, amelyek segítségével megalapozott programokat kell készíteni a szükséges jogszabály változtatásokhoz, illetőleg a civil szervezetek támogatási módozatainak kimunkálásához.

Büky Dorottya,

Virág György

VI. Családterápiás Világkonferencia

Nőnek lenni: eredendő bűn

A rendszerszerű családterápiát mai napig nagymértékben befolyásolják Gregory Bateson alapvető gondolatai, és ez különösen igaz a hatalom kérdésére vonatkozó gondolataira. Bateson úgy tekintette a „hatalom mítoszát”, mint egy episztemológiai hibát, „egy episztemológiai örökséget”, amely „elkerülhetetlenül katasztrófához vezet”. Írásaiban Bateson csak a hatalom egyoldalú koncepciójára utalt, amely nem veszi számításba a kapcsolatok kontextusát, amelynek az emberek alanyai, és mint ilyen, nem illik bele a világszisztemterű természetébe.

„...pszichiátriai téren a család egy kibernetikai rendszer...és általában, amikor szervezeti patológia lép fel, a tagok egymást vagy néha magukat okolják. De az az igazság, hogy mindkét fenti alternatíva alapvetően öntelt. Mindkét alternatíva azt feltételezi, hogy az individuális emberi lénynek teljhatalma van afölött a rendszer fölött, amelynek része” – írja Bateson „Steps to an ecology of mind” (A szellem ökológiája) című könyvében, 1972-ben.

A feministák kritizálták Batesonnak a hatalomról való nézeteit, mert „a hatalom elutasítása” – írták –, „az egyenlőtlenség tagadása” (Mckinnpn és Miller: The new epistemology and the Milán approach, Feminist and socio-political considerations, 1987.), és az egyenlőtlenség (amely nemi, faji vagy vallási okokból áll fenn) tagadása az okviszony olyan önmagába visszatérő részvételt jelent, amely tovább támogatja a tagadott, de mindazonáltal létező egyenlőtlenséget.

A zsidó-keresztény kultúrában a nők velük született alacsonyabbrendűségének mítosza elősegítette a nők évszázados elnyomását. Isten azzal büntette meg Évát, hogy „fájdalommal szülsz magzatokat”, továbbá azt mondta neki: „És epekedel a te férjed után, ő pedig uralkodik te rajtad” (Teremtés könyve, 3.rész, 16.bekezdés). A keresztény egyház korai teológusai tovább támogatták a nők velük született bűnösségének mítoszákat. A Malleus Maleficarumban (1487.) olvashatjuk, hogy a „nő keserűbb a halálnál”, mert a nő és nem az Ördög tévesztette (kísértette) meg Ádámot, hogy egyen a tiltott gyümölcsből. „És még egyszer keserűbb a halálnál, mert a halál természetes és csak a testet öli meg, de a nő által elkövetett bűn megöli a lelket...” (207-208. o.).

Ez a mítosz, amely szerint a nők rosszabbak, mint a halál, sőt magánál az Ördögnél is rosszabbak, vezetett a boszorkányégetések korszakához, amely majdnem három évszázadon keresztül tartott. A boszorkányokkal szembeni eljárások, azon túl, hogy fizikailag erőszakosak és bántalmazóak voltak a nőkre nézve, rendkívül megalázóak is voltak, és szándékosan megakarták szegényíteni a nőt, aki a bibliai történet szerint a szegényezés tudatosulásának jelentkezőségeért felelős. Úgy látszik, mintha a férfiaknak testi erőszak, megalázás és szegény útján meg kellene büntetniük a nőket, mert őket tartják felelősnek e nagyon intenzív és fájdalmas szegényezés felbukkanásáért, amelyet nehezebben viselnek el és vállalnak be a férfiak, mint a nők. A szegényt valamilyen oknál fogva az emberek hajlamosabbak szorosabb kapcsolatba hozni a nővel, mint a férfival. Freud (1933.) úgy írt a szegényről, mint „egy par excellence női jellemző”-ről, leszögezve bár, hogy ez „sokkal inkább konvenció kérdése lehet, mint feltételezzük...”

Az a máig létező mítosz, hogy a férfiak inkább büntudatra, míg a nők inkább szégyenérzetre diszponáltak, valószínűleg Freud azon nézetében gyökerezik, amely szerint a férfiak, erősebb szuperegoval rendelkezvén, erkölcsösebbek, mint a nők, ezáltal nagyobb valószínűséggel élnek át büntudatot, mint szégyent.

Hajlunk azt hinni, hogy a férfiak csak azért mutatnak kevesebb szégyent, mert a szégyenérzet annyi sok gyötrelmet és fájdalmat okoz, hogy a férfiak inkább letagadják és/vagy dühkitöréssé alakítják, amely erőszakhoz vagy depresszióhoz vezethet vagy alkoholba fojtódhat.

Arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy az összes fent említett kulturális mítosz szerzői, amelyek még mindig befolyásolják a mai szocializációs és nevelési technikákat, szülői és terápiás gyakorlatokat: mindnyájan férfiak.

Mivel a világ rendszerszerű szemléletében nincs egyoldalú okviszony, episztemológiai hiba lenne azt hinni, hogy a férfiak legyőzték és áldozattá tették a nőket az uralkodó mítoszok, hiedelmek és a fizikai erő miatt. Az okviszony önmagába visszatérő körében, amelyben mindnyájan részt veszünk, a nők is eljátszották szerepüket az uralkodó kulturális hiedelemrendszer támogatásának segítségével, amely rendszer elnyomta, és néha még ma is elnyomja őket.

Klinikai példa

Ana esete illusztrációja annak, hogy a nők velük született alacsonyabbrendűségének családi mítoszáat – a rendszerszerű szemlélettel összhangban – hogyan támogatta az összes családtag: az 50-es éveikben járó korosztálybeli szülők és felnőtt gyermekeik, 20 éves elektromérnök-tanuló fiúk és 24 éves lányuk, Ana, aki ápolónőként dolgozott.

A család Ana öngyilkossági kísérletét követően kezdte a családterápiát, mialatt Ana még mindig a baleseti osztályon volt. Ana azt állította, hogy öngyilkossági kísérletének oka az volt, hogy képtelen elválni származási családjától. Úgy érezte, még mindig gyerekként kezelik, különösen az anyja.

Míg Ana még kórházban volt, szülei alaposan átkutatták a szobáját, és találtak egy búcsúlevelet, Ana barátjának címezve, aki egy idősebb házasember és az anya munkatársa volt. A levélből a szülők megtudták, hogy Anának, néhány hónappal öngyilkossági kísérlete előtt, volt egy abortusza. Különösen az apa, akinek addig fogalma sem volt Ana érzelmi kapcsolatáról, nagy fájdalmat mutatott, és úgy élte át Ana magatartását, mint ami nemcsak önmagára, de a család egészére nézve is szégyenteljes.

Mivel Ana felnőtt nő volt, aki egy négyéves korú kislány szerepét játszotta családjában, úgy határoztunk, hogy a terápia célja segíteni neki mind fizikailag, mind lelkileg elkülönülni származási családjától. Ezt a célt szem előtt tartva abban állapotunk meg, hogy Ana pszichodinamikusan orientált egyéni pszichoterápiában és családterápiában részesüljön.

A családterápián a származási család vett részt, és a kezdeti fázisban egy nagynéni, az apa nővére is, aki fontos szerepet játszott a család dinamikájában.

Ana szülei hagyományos, alsóbb osztálybeli patriachális családokban nevelkedtek. Az apa a legfiatalabb volt hat testvére közül (öt fiú és egy lány). A tíz évvel idősebb nővér viselte gondját, és ezt úgy élte meg, mintha a kisfiú a saját fia volna. Helyettes anya szerepe miatt nem engedték meg neki, hogy tanulmányaival foglalkozzon, ahogy szeretne volna. Végül arra kényszerült, hogy elszökjön otthonról, elhagyván, „fogadott” gyermekét, hogy saját ambícióit kiélhesse. Férfihez ment, történetünk idején két felnőtt gyermeke volt, és a nagymamaság küszöbén állott. Mikor Ana szülei összeházasodtak, újra elfoglalta helyettes anyai szerepét

Ana apja mellett. Ahányszor csak konfliktus támadt a szülők között, Ana apja nővéréhez fordult vigasztalás ért és tanácsért.

Az anyának egy 13 évvel fiatalabb öccse volt. Az anya vállalta magára a felelősséget a fiúért szülei halála után, és ez egy időben sok konfliktust okozott közte és férje között. Hét éve volt férjnél már, amikor anyja meghalt. Ana ötéves volt, és a család még mindig az anya szüleinél élt. Az anya nagyon függött származási családjától, különösen anyjától, akinek tanácsaira és érzelmi támogatására számíthatott. Ana apját idegesítette feleségének a családjától való függősége. Mivel képtelennek érezte magát arra, hogy ezt megváltoztassa, érzelmileg eltávolította magát a családtól, és először a családi ház építésével, később pedig munkájával foglalta el magát. A nagymama halálát követően Ana anyja gondozásért saját lányához, tanácsért férje nővéréhez fordult. Ahányszor bizonytalannak érezte magát, márpedig többnyire annak érezte, felhívta az apa nővérét, aki mindig segítségére sietett. A házaspár soha nem hozott semmilyen döntést egyedül, egy harmadik fél részvétele nélkül.

Ana szintén úgy tapasztalta, hogy nagynénje támogató, hogy ő az egyetlen ember, akihez segítségért és tanácsért fordulhat. Öngyilkossági kísérlete után Ana egy ideig nagynénjénél maradt: ezt a lépést a terapeuták, akik abban az időben úgy érezték, hogy Anát még mindig foglalkoztatja az öngyilkosság gondolata, támogatták.

A családi kezelés rövid áttekintése

A terápia három fázison át haladt előre. Az első fázisban a terápia Ana szuicid viselkedésére (múlt, jelen és jövő), a családtagoknak az ő szuicid viselkedésére adott reakcióira (múlt, jelen és jövő) és a családtagok által Ana jövőbeni öngyilkossági kísérleteinek megelőzésére tett és/vagy tervbe vett lépésekre összpontosított.

Ana öngyilkossági kísérletét követően a család centripetális erői felerősödtek, és a családi összetartás átmenetileg megnőtt.

Beavatkozásunk Ana saját élete iránti felelőssége és annak fontossága körül összpontosult, hogy maga hozza meg saját döntését az élet mellett vagy ellen, amelyet senki sem hozhat meg helyette, még a szülei sem. Megkíséreltük megszabadítani a szülőket, különösen az anyát az Ana öngyilkossági kísérlete felett érzett büntudattól, mivel ez főként Ana ellenőrzésének hangsúlyozásában nyilvánult meg.

A második fázisban ráébredtünk arra, hogy az uralkodó családi hiedelemrendszer és a családi szabályok a nők velük született alacsonyabbrendűségének családi mítoszában gyökereznek. Ezt a mítoszt legjobban a nőkre, mint autóvezetőkre vonatkozó családi hiedelemrendszer illusztrálja:

A nőket rossz és alkalmatlan vezetőknél tartották. Az anyának volt jogosítványa, de sohasem vezette a család autóját. Gond nélkül ment át az autóvezetési vizsgán, míg az apának kétszer kellett vizsgáznia vezetésből. Mikor Ana négyéves volt, az apát autóbaleset okozása miatt háromhavi börtönbüntetésre ítélték. Az apa képtelennek tartotta Anát arra, hogy megszerezze a jogosítványt, és ezt többször meg is mondta neki. Ismételt próbálkozások után Ana végül letette a vizsgát, de az apa még mindig nem volt elégedett. Anának még külön be kellett bizonyítania, hogy alkalmas a vezetésre. El kellett vinnie az apát egy rövid autóútra, amit az apa nem ítélt kielégítőnek és így, bár Anának megvolt a jogosítványa, az apa soha nem adta oda neki a család kocsijának a kulcsait. Ana öccsének, miután átment az autóvezetési vizsgán, megengedték, hogy akkor vigye el a családi autót, amikor csak akarja.

A kocsik kulcsainak megszerzése így Ana függetlenségének metaforájává vált.

Az apa és fia mind az anyát, mint a lányt ismételten alkalmatlannak nyilvánították. A nőknek, mint alacsonyabbrendűeknek és a férfiaknak, mint magasabbrendűeknek külön-külön össze kellett tartaniuk.

Gyakorlatilag minden Ana és apja közötti, illetve kisebb mértékben Ana és öccse közötti kommunikációban az anya közvetített. Ana úgy érezte, hogy ha közvetlenebbül kommunikálna az apjával, az anya féltékeny lenne, és kihagyottnak érezné magát.

Az anya általában csatlakozott az apához Ana alkalmatlannak nyilvánításában. A szülei úgy tartották, hogy Ana lusta, éretlen, nem túl érzelmes, képtelen a saját lábán megállni és képtelen saját szexualitását kontrollálni. Az anya véleménye az volt, hogy ha Anát hagynák, hogy menjen a saját feje után, csak elzüllene.

A szülőpár állandó hadviselésben állt, elégedetlenek és boldogtalanok voltak. Mindkét szülő az uralkodó családi mítoszt használta fel arra, hogy hatalmat nyerjen a másik fölött. A nők velük született alacsonyabbrendűségének mítosza segítette az apát (és a fiút) abban, hogy az anyát (és a lányt) alárendelt helyzetben tarthassa. Az anya ugyanazon mítosz átdolgozott változatát használta: azt a családi hiedelmet támogatta, hogy Ana mint elsőszülött és lány nagy csalódást okozott apjának, és ez volt az oka az apa érzelmi eltávolodásának tőle és családjától.

A támadás-ellentámadás szülői modellje családi normává lett, és a testvérek rendszere is átvette, amelynek interakciói ugyanolyanok voltak, mint a szülőké.

Az információszerzés folyamatában megkíséreltük azt is, hogy kételyt és nézeteltérést ültessünk be a családi hiedelemrendszerbe visszatérő kérdés használatával.

A harmadik fázisban arra koncentráltunk, hogy felváltva dolgozzunk a különböző alrendszerekkel éppúgy, mint a család egészével. Különös figyelmet fordítottunk a szülőpárral való munkára. A terápia kiderítette, hogy a pár közvetlenül Ana fogantatása előtt a válásról gondolkodott, tehát Ana születése volt az, ami összetartotta a párt. A szülők most azzal a dilemmával kerültek szembe, hogy maradjanak-e együtt most, hogy Ana felnőtt és lassacskán kirepül otthonról, vagy folytassák-e a válással kapcsolatos terveiket, amelyeket Ana születése szakított félbe.

Ana engedelmes és szolgálatkész gyerek volt, és jól beilleszkedett a család hiedelemrendszerébe. Számára az előnyt, amely abból származott, hogy maga is támogatta a családi hiedelemrendszert, a szülei, különösen az anyja fölötti hatalom és ellenőrzés érzése jelentette. Ana nagynénje volt az, aki Ana késő serdülőkorában segített neki, hogy némileg függetlenedjen anyjával szemben.

A családterápia nyolc hónapja során láttuk, hogy Ana egy négyéves gyermek szintjéről pszichológiailag egy serdülő szintjére mozdult el. Amikor Ana elérte a pszichológiai serdülőkort, úgy döntöttünk, hogy befejezzük a családterápiát, és azt javasoltuk, hogy Ana csoportterápián vegyen részt, amely tovább segítheti őt identitása megtalálásának folyamatában. Ezt elfogadta. Most nála vannak a kocsinak a kulcsai, amelyek nem a családjának, hanem a barátjának kocsijához valók. Ez a barátja egyedülálló, az ő korosztályából való, és a család baráti körén kívülről származik.

Megbeszélés

A fenti klinikai példát választottuk a hatalmi kérdések és az általuk generált, egy szélesebb szociokulturális kontextusba beágyazódott családi mitológia bemutatására. Ana családja, különösen Ana számára, megszégyenítő környezet volt. A nők velük született alacsonyabbrendűségének családi mítoszáit, a velük született bűnösségét és szégyentelenségét

arra használták, hogy a hatalomnélküliség és reménytelenség érzéseit neveljék Anába. A nagyfokú düh, amelyet ez a lányban ébresztett, saját maga ellen fordult, és öngyilkossági kísérletével végződött.

A Gregory Bateson-féle rendszerszerű családterápiás szemléletben nincsenek áldozatok és nincsenek áldozattá tevők. De nekünk, terapeutáknak nehéz volt Anát nem az áldozat szerepében nézni: áldozat volt, születése első pillanatától, amikor a szülésznő bejelentette: „Lány!” Nemi hovatartozása miatt Anának sohasem adták meg az esélyt, hogy felfedezze és kifejlessze emberi lehetőségeit.

Önkéntelenül is elgondolkozunk azon, hogy mi is a valódi episztemológiai hiba: a hatalom mítosza vagy a hatalom mítoszának a mítosza. Hogyan engedhetjük meg magunknak, mint emberek, mint szülők, mint terapeuták, hogy tagadjuk a nyilvánvalót: hogy a szülőknek több hatalmuk van, mint gyermekeiknek, és ezzel a hatalommal élhetnek vagy visszaélhetnek; hogy a férfiak fizikailag erősebbek, mint a nők, és amíg a férfiak bántalmazhatják testileg és szexuálisan a nőket, a nők nem képesek testileg és szexuálisan bántalmazni felnőtt férfiakat; hogy a terapeuták is rendelkeznek hatalommal, és ezzel élhetnek vagy visszaélhetnek.

Konklúzió

Gyakran mi választjuk meg, hogy mennyi hatalmat tartunk meg és mennyit engedünk át másoknak. De mindig miénk ez a döntés? Mekkora a választási esélye egy nőnek egy olyan családi kultúrában, amelyet még mindig áthat a nők velük született alacsonyabbrendűségének mítosza?

Dubravka Trampuz és Silvija Sotosek, Szlovénia
Fordította: Diószegi Eszter

Praxis

Julia Segal, John Simkins: Anyunak szüksége van rám (Részletek egy hosszabb tanulmányból)⁷

Minden szülővel előfordul, hogy néha megbetegszik. Megfázik, izületi gyulladása lesz, kisebb-nagyobb betegségek, balesetek mindenkit érhetnek. Az 1940-es, '50-es években TBC miatt kórházba kerülő asszonyok gyermekei fejlődésüknek meghatározó szakaszában váltak árvákká; ezek a gyermekek ma már saját gyermekeiket nevelő felnőttek. Sok idegrendszeri megbetegedés, a ma már jobbára ismert központi idegrendszeri koordinációs betegségek, mint a Sclerosis Multiplex, vagy a kevésbé beazonosított betegségek lassú leromlást és a képességek fokozatos elvesztését eredményezik. Egyes betegségek nem hagynak a gyermeket titokzatosan gyötrő fizikai nyomot, mások rémisztő fizikai és lelki sebeket ejtenek.

Mit tegyen, hogyan viselkedjen a beteg szülő? Ne is törődjön betegségével, annak reményében, hogy egyszer úgyszólván elmúlik? Vagy csapjon nagy hűhót körülötte? Őrizze meg nyugalma, de tudatosítsa környezetével, hogy ő csendben ugyan, de szenved? Azonnal essen ágyra? Sok betegséget kezdeti stádiumában még gyógyítani lehet; de az is megesik, hogy egyes kezdeti tüneteket eltúloznak.

Bármelyik magatartást választaná is a szülő, a gyermek figyel, megállapít, kialakítja saját elképzelését, s még azt is előrevetíti, tudatosan vagy öntudatlanul, hogy ha felnő, vajon ő is beteg lesz-e vagy egészséges marad...

Amikor a szülő megbetegszik vagy rokkanttá válik, mind a szülőknek, mind pedig a gyermekeknek rengeteg váratlan érzéssel kell megküzdeniük.

A betegség és a rokkantság számos formában árthat. Megronthatják az emberek közti kapcsolatokat.

Ez a tanulmány segíteni szeretné a szülőket és a gyermekeket: ne szorongjanak attól, hogy árthatnak; ha nem óvják túlzottan egymást, akkor jobban megismerik a másoknak a helyzetét.

Szeretnénk szót ejteni a beteg vagy rokkant szülő szerepéről is. Némely betegség megfosztja a szülőt bizonyos szülői feladatok teljesítésétől, más kórok csak megváltoztatják a szerep gyakorlási módját. Azt tapasztaltuk, hogy időnként mind a szülőt, mind pedig a gyermeket emlékeztetni kell arra, hogy betegsége ellenére a szülő felnőtt ember, és felelőssége és kötelességei vannak. Némelyiket nem teljesítheti a beteg szülő, de nagyon fontos megkülönböztetni azokat a feladatokat, amelyeket átengedhet másoknak, azoktól, amelyekhez ragaszkodik. Szülő és gyermek nem cserélhetnek szerepet anélkül, hogy a gyerek komolyan ne sérülne. Sok gyerek csak a szülői szerep eljelentéktelenítésével tudja leküzdeni sérüléseit. Mindezt Sclerosis Multiplex – a továbbiakban SM – betegekkel való foglalkozásaink során tapasztaltunk.

⁷ Julia Segal pszichoanalitikus és képzett terapeuta, több ilyen tárgyú tanulmány, könyv szerzője. Több éven át családterapeutaként dolgozott a brit Sclerosis Multiplex Kutató Intézet (az Action and Research for Multiple Sclerosis -ARMS) keretében.

John Simkins az ARMS egyik alapítója és 18 éve vezetője. Két saját és egy fogadott gyermeke van, az édesanyja SM-beteg.

Az SM betegek nehezen küzdenek meg betegségükkel. Rájuk nem minden alkalmazható, ami általában a betegekre érvényes. SM betegekkel foglalkozva fogalmazódtak meg bennünk általánosan érvényesnek tűnő gondolatok az emberi kapcsolatokban, különösképpen a szülők és gyermekek viszonyában kialakuló betegségképzetekről.

A segítségnyújtás útvesztői

A gyerekeknek nyújtandó segítség legfőbb forrása a szülő. De mások is segíthetnek a gyerekeknek. Nagyszülők, tanárok, orvosok, barátaiknak szülei – vagy szociális munkások, akik szakképesítéssel rendelkeznek. Mindannyian nagyon bonyolult problémákkal találhatják szemben magukat, meg kell gondolniuk, hogy mennyire bonyolódjanak bele. Megemlítünk pár ilyen esetet.

Mindenkiben, aki segíteni akar egy családnak vagy egy gyereknek, felmerülhetnek ilyen kérdések: akarja a gyerek, hogy segítsek? Akarják a gyerek szülei, hogy segítsek?

Tenni szeretnének valamit, de ezt elhomályosíthatja a szóbeli és nem szóbeli üzenetek közti kapcsolat, összjáték hiánya. A gyerekek kérhetnek segítséget vagy felajánlhatják bizalmukat, és ezután minden további kapcsolatot is megtagadhatnak. Családok mondhatják: „Majd szólunk, ha szükségünk van valamire”, s aztán nem szólnak. A felajánlott sajátos segítség elutasításra találhat, s nem mindig világos, hogy ez a segítség módjának, vagy úgy általában a segítség szándékának szól-e.

A szülőknek gyakran nehéz a segítséget elfogadni, vagy eldönteni, hogy milyen formában lenné az igazán hatásos. Gyerekek és fiatalok gyakran kijelentik, hogy nem akarják, hogy egy felnőtt foglalkozzon velük, hogy aztán mégis naponta megjelenjenek, különböző kifogásokkal. No meg, a segítség eleve elutasítandó módon is felajánlható.

Egy asszony, akinek a férje több évig nagyon beteg volt, mindig azt válaszolta az orvos udvarias érdeklődésére, hogy „Minden rendben van!” Amikor azonban egy nap az orvos más hangsúllyal kérdezte: „Na és Ön hogy van?” a nő teljesen másként reagált, és elmondta, hogyan is érzi magát – ennek következtében az orvos nagyon elszégyellte magát korábbi meggondolatlanságáért.

Nem vagyok betolakodó?

A „betolakodás” aggálya akkor is felmerülhet – tapasztalatból tudjuk –, ha egyértelmű felkérés kaptunk a segítségre. Jogos a család vagy a gyermek magánügyeibe való beavatkozástól tartani, de ne feledjük, hogy ez a felelősségérzet elhárításának egy módja is lehet.

Néha a felnőttek óriási szabadsággal rendelkeznek, hogy eldöntsék, beavatkozzanak-e vagy sem. Olykor erősnek és képesnek érezhetik magukat arra, hogy jelentős energiát fektessenek be különös gyerekek vagy családok segítségébe – olykor viszont nem.

Milyen felelősséggel tartozom általában mások, de különösen a család iránt?

A válasz az egyedi kapcsolat természetétől és a meggyőződéstől is függ. A nagyszülők felelőssége eltér a szülőkétől; a tanároké az orvosokétól. Pár családot tömörítő kulturális és vallási csoport erős felelősséget érezhet tagjai iránt, de a csoporton kívüliek iránt ez már nem szükségszerű. Mások egy sokkal tágabb csoport iránt éreznek így, de itt nem mindig tisztázott a felelősség mértéke és korlátai. Beszélgethet például egy nagyszülő egy gyerekkel szüleinek

romló állapotáról és arról, hogy milyen következményekkel járhat a helyzet rájuk nézve. Egyesek szerint egy orvos is megteheti ezt, mások szerint nem.

A tanárok is tartoznak bizonyos felelősséggel az általuk nevelt gyerekek iránt, de ők nem tanácsadók vagy szociális munkások, azonkívül felelősségük egész osztályokat érint; ez gátolhatja őket abbéli vágyaiknak megvalósításában, hogy minden egyes gyereknek bizalmasabb kapcsolatot ajánljanak.

Elfoglalom valaki helyét azzal, hogy betolakszom?

Vannak emberek, akik úgy segítenek, hogy azáltal valaki más, egy felnőtt vagy egy gyerek mindig kirekesztve érzi magát. Fontos biztosítani, hogy a segítség vagy odafigyelés felajánlása ne tegye tönkre a gyermek más kapcsolatait, főleg szüleivel és testvéreivel, akik otthon laknak. Legyen bár könyörtelen és visszautasító a szülő, akkor is nagyon fontos ő a gyerekének, és mindenképpen el kell kerülni a szülő-gyermek kapcsolat elrontását. Még a legkritikusabb helyzetben is – például, ha a szülő a gyerek életét fenyegeti – segíteni lehet a gyereknek, hogy emlékezzen a szülő jó és szeretetteljes megnyilvánulásaira is. Egy gyerek, akire nagy figyelmet szentelnek az iskolában vagy otthon, gyakran érezheti magát rosszul és vétkesnek, hogy elvonja a figyelmet a többi gyerekről; ezt is el lehet fogadni.

„Minden lében kanalak”, „kotnyeletek” és „jótét lelkek”

Vannak emberek, akik beleszólnak mások ügyeibe, elsősorban önös érdekből, bár ezt nem is tudatosítják magukban. Hatalmat, kontrollt, befolyást akarhatnak az esetek felett, felsőbbrendűség-érzetük hálát és elismerést követel, s miközben másokra ráerőltetik magukat, sérüléseket okoznak. Elviselhetetlennek találják, ha nem az érdeklődés középpontjában állnak, s mindent elkövetnek a segítség felajánlásánál, hogy magukra vonják a figyelmet. Az ilyen emberek nehezen hiszik el, hogy amit tesznek, azzal nem segítenek; ők úgy látják, jót cselekszenek. Ugyanakkor bizonytalanságérzetük is támad saját értékük és fontosságuk tekintetében. Talán az elégedetlenségnek ez az érzete hajszolja őket, hogy „segítsenek”, miközben valójában tehetetlenek. Néha annyira jótékonykodnak, hogy senki másnak nincs esélye jónak lenni: ténylegesen akadályoznak másokat a segítségben.

Az ilyenekképpen segítettek csüggesztő, idegesítő vagy frusztráló tapasztalatokat halmoznak, és nagyon nehéznek találják az efféle segítséget határozottan, de kedvesen visszautasítani. Az „áldozatokkal” beszélgetve gyakran megállapítható, hogy a segítségnyújtás is problémát jelenthet, nem csupán a segítségre szorulás.

Mindenki, aki segítséget kínál egy családnak, érdemesnek találhatja kikérni mások véleményét erről. Az érintett családot is hasznos lehet megkérdezni, de nekik nehezükre eshet őszintén válaszolni.

Ki állhat szóba a gyerekekkel?

Vannak emberek, akik képesek a gyerekekkel szüleik betegségével vagy rokkantságával kapcsolatos gondokról és érzelmekről beszélgetni. Tapasztalataik az olyan gyerekeknek is hasznára válhatnak, akiknek nincsenek beteg szülei: hiszen ők is küszködhetnek kínzó gondolatokkal és érzésekkel.

A szülők

Néha a szülők a legalkalmasabbak, hogy a gyerekekkel komoly dolgokról elbeszélgessenek. Gyakran nagyon nehéznek találják a szülők ezt a feladatot: félnék megmondani a rosszat, félnék nevetségessé tenni magukat vagy megalázni a gyereket, s félnék bármit rosszabbul csinálni, mint eddig. Amikor készen állnak arra, hogy komoly kérdéseket vessenek fel, sokszor megkönnyebbülnek a gyerekek jó reakcióit látván.

Jones asszony aggódott serdülő fiáért, aki hosszasan járkált körbe-körbe a lakásban, s nem bohóckodott az apjával, aki pár hete érkezett haza a kórházból egy komoly MS-visszaesés után, és mozgásában sokkal korlátozottabb volt, mint annak előtte. Végül Jones asszony összeszedte minden bátorságát és megkérdezte a fiát, hogy fél-e attól, hogy többé nem civódhat apjával. Arra volt kíváncsi, gondolkodott-e azon a fia, hogy sérülést okozhat az apjának. A fiú kinevette ugyan, de hangulata megváltozott, és egyszer csak elkezdett felszabadultan fütyörészni a ház körül.

Jennifer 6 éves volt. Mindig arról beszélt, hogy „amikor apa jobban lesz...”. Sokáig tartott, amíg anyukája képes lett megmondani kislányának: „Tudod, a papa nem lesz soha jobban.” Jennifer elcsöndesedett, később meg együtt sírtak a mamájával.

Mike nagyon jól kijött tizenéves nővéreivel. Mikor édesanyjuk kezdte elveszíteni emlékező- és járóképességét, szóba hozta ezt a gyerekek előtt. Amikor a lányok kiabáltak anyjukkal, és felszaladtak az emeletre, ahová nem tudta követni őket, Mike hívta vissza őket, hogy lezárják a vitát, mondván, hogy nem volt fair, amit anyjukkal tettek.

Mindazonáltal nem mindig a szülők a legalkalmasabbak, hogy komoly dolgokról beszélgessenek a gyerekekkel. Néhányan úgy vélik, hogy saját gyerekeikkel nem tudnak a legfontosabbakról tárgyalni. Nem mindig képesek arra, hogy az érzelmeiket megosszák gyerekeikkel. Pedig nem kellene folyton azt érezzék, hogy az ő bajuk csakis diszkrécióval kezelhető. Mások beszélgetnek gyerekeikkel az érzéseikről, de nem tudják elviselni, ha azok olyat mondanak, ami nem egyezik az ő elképzeléseikkel. Megint mások lázas tevékenységgel reagálhatnak az őket vagy partnerüket érő veszteségre, és minden ezzel kapcsolatos érzést és gondolatot megpróbálnak kitörölni. Kérhetik gyerekeiket, hogy tegyenek valamit, „amivel elterelik szüleik figyelmét a bajról”, de teljességgel képtelenek meghallgatni őket.

Nem csak a szülők lehetnek a szülő-gyermek párbeszédre alkalmatlanok. Sok serdülő, de még a kisebb gyerekek sem akarnak a szüleikkel a legfájdalmasabb gondokról beszélni. A serdülőkor az az időszak, amikor a gyerekek elkezdnek önállósodni, s attól félnének, hogy visszakényszerítik őket egy sokkal gyermekibb szerepbe. Kerülhetnek családon kívüli segítségforrásaik, és szívesebben fordulnak oda.

Bármilyen életkorú gyerekek számtalan oka lehet, amiért tartózkodik elmondani szüleinek gondolatait, vagy meghallgatni, amit ők akarnak vele közölni. Például, próbálhatja megkímélni szüleit a saját fájdalmaitól, vagy büntetheti szüleit visszahúzódságukért azzal, hogy ő is távolságot tart.

Kezdeti visszahúzódság esetén érdemesnek tűnik a gyereket beszélgetésbe, akár sírásba kényszeríteni egy nagyon zavaró szituáció kapcsán. Néha a szülők nem tudják vagy nem érzik helyesnek ezt megtenni.

Rokonok vagy közeli felnőtt barátok?

Azok a felnőttek, akik megnyerték a gyermek bizalmát, könnyebben beszélgetést kezdeményeznek mind a gyerek, mind a szülei foglalatáról. Közeli rokonok vagy felnőtt barátok felajánlhatják segítségüket, mert könnyen bizalmasukká fogadják őket a gyerekek. A

nagyszülők helyzete is gyakran előnyös a segítségnyújtás szempontjából. A gyerekek szülők elleni szövetségesként kezelhetik őket. Ezt még támogathatja is a család, amíg át nem lépnek bizonyos határokat. Sok gyerek vagy serdülő, akár bánatos, akár nem, egyfajta második otthonra vagy segítő kapcsolatra talál, általában a barátok szüleinél.

Az iskolatársak

Az iskolatársak gyakran segítenek abban, hogy a gyerek jól viszonyuljon a szüleihez vagy a szülei problémáihoz, és ilyenkor a felnőtteknek el kell fogadniuk, hogy néha a gyerekek nagyobb támaszra lel a barátainál, mint a szüleinél. Általában azonban úgy tűnik, hogy a gyerekek eltitkolják egymás elől problémáikat.

Végeredményben, ha egy gyerek úgy érzi, hogy nem szeretik, méltatlannak vagy „nem elég jónak” tartják otthon, ezt a rossz érzését magával viszi az iskolába is, ami megnehezíti, hogy jó barátokat szerezzen, vagy megtartsa azokat. Rövidtávon a barátságok kiheverhetik a visszautasításokat.

Megan elmesélte, hogy amikor az anyukája kórházban volt, elbújt az öltözőben, és minden barátját eltaszította: „Mondtam nekik, hogy menjenek el, és hagyjanak magamra.” Később kibékült velük.

Késői serdülőkorban a fiatalok, akik már szoros kapcsolatokat teremtettek másokkal, fordulhatnak segítségért barátaikhoz, de azt is tudják, hogy azok türelme sem kimeríthetetlen. A szexuális kapcsolatok kölcsönös bizalommal járnak, ami előnyös lehet egy ideig, de a problémák esetén serdülőkori szituációk komplikációjához is vezethet.

Egy további nehézség, hogy a barátok nem mindig értik meg azt a dühöt, haragot, néha gyűlöletet, amit egy ifjú érezhet beteg vagy rokkant szülője iránt. Visszataszíthatja őket ez a fajta viselkedés, amely nem illik bele a jóról és rosszról alkotott felfogásukba. A fiatal ezt érezheti, és emiatt egyre távolabb kerül barátaitól, s mintsem, hogy kiszoruljon másokkal való kapcsolataiból, inkább eltitkolja igazi érzéseit.

Az otthon nehézségekkel küzdő fiatalabb serdülők kapcsolataikban általában tagadják a gondokat vagy időlegesen elfelejtik – ritkább, hogy a kölcsönös bizalom uralkodik. Gyerekcsoportok tagjai, akik együtt lógnak az iskolából, támogathatják egymást a felnőtt társadalomra vonatkozó kétségbeejtő, negatívabb kép alkotásában, és azzal támasztják alá önpusztító és káros viselkedésüket, hogy tagadva a fontosságát, közösen vállalják a következményeket. Átmeneti megnyugvást kínálnak azáltal, hogy lehetővé teszik a gyerek számára, hogy kevésbé érezze magát egyedül.

A házi orvosok

A házi orvosoknak sok lehetőségük van a családok segítésére. Felajánlhatnak meghallgatási időpontokat; meglátogathatják váratlanul is – teljesen szabályszerűen – a családot, hogy megállapítsák, van-e szükség érzelmi vagy más segítségre. Számon tarthatják a gondot viselő fél egészségi állapotát is, akárcsak a betegét.

Tapasztalatunk szerint a házi orvosok, szembetalálva magukat egy hosszú lefolyású, krónikus betegséggel, ritkán kérdezik meg az új beteget, hogy van-e szükség segítségre a gyerekek mellé (vagy bármilyen másféle segítségre), de ha a páciens nyíltan rákérdez, a tőlük telhető legjobban cselekszenek.

Időt szakítanak, hogy kivizsgálás vagy egy baleset alkalmával információkkal szolgáljanak a gyerekeknek, felnőtteknek egyaránt. Olyan, kezelésre szoruló betegséget is

felfedezhetnek gyerekekben vagy gondozókon, amelyek valószínűleg érzelmi gondokra vezethetők vissza. Ezt oly módon közlik, hogy a szülőnek nem kelljen szégyenkeznie vagy vétkesnek éreznie magát. Néhányan képesek úgy végighallgatni valakit, hogy nem ítélkeznek, és a páciens vagy hozzátartozója nem érzi, hogy az idejét vesztegeti. Vannak házi orvosok, akik fel vannak készülve, hogy a családdal együtt elviseljék a reménytelenség vagy frusztráltság érzését, és nem fordítanak hátat, amikor úgy érzik, „már úgyszincs több, amit tehetnének.”

Sajnos, tapasztalatunk szerint az ilyen kapcsolatok inkább kivételesek, mint szabályszerűek. Az orvos elszomoríthatja a családot azzal, hogy visszautasítja az információszerezést célzó kéréseket, azzal, hogy nem beszélget velük a halálról, az orvosságokról vagy más nyugtalanító dolgokról, azzal, hogy világosan mindenki tudtára adja: nem ér rá. A páciensek megtanulhatják, hogy semmi jóra ne számítsanak; nagyon kevesen panaszkodnak, még ha egyértelmű is a sérelem.

Néhány orvos tudja, hogyan kell alapvető érzelmi támaszt nyújtani veszteségeik miatt depressziós embereknek, vagy akár bármilyen trauma, nehéz helyzet esetén, és ha szükséges, talál okot vagy mentséget egy-egy látogatás elhalasztására. Néha a társadalmi osztálykülönbség, a vallási vagy a származási korlátok is elválasztják az orvost és páciensét, növelik a kommunikációs nehézségeket.

Szaktanácsadók vagy pszichoterapeuták?

Van pár dolog, amit a legjobb olyasvalakivel megvitatni, aki speciálisan képzett, aki nem kapkod, aki képes végighallgatni és segíteni anélkül, hogy a gyerekeknek vagy a felnőtteknek aggódniuk kellé attól, milyen hatást váltanak ki a gondoljaik.

Nem merik közölni legaggasztóbb gondolataikat azokról, akiknek szerepe van az életükben. Egy felnőtt, aki mégis felfedi ezeket a gondokat, nem mindig képes egészen belátni, hogy mért volt azoknak ilyen hatalmuk a gyerek felett, mért találta őket annyira ijesztőnek, és egy beszélgetés után a gyerek sem talál bennük már semmi zavarót. De beszélgetés közben azt érezheti, hogy annyira förtelmesek a gondolatai, hogy senki sem hallgathatná végig anélkül, hogy el ne ítélne miattuk.

Nehézségek adódhatnak, míg döntés születik, hogy a gyereket szaktanácsadóhoz vagy pszichoterapeutához vigyék. Egy igazolásra van szükség, hogy a környezetében élő felnőtteknek segítségre van szükségük. Olyan papír is kellhet, ami magát a problémát igazolja. Néhány szülő úgy érzi, az állapota a saját hibája, és nem tudja elviselni a szörnyű kár tudatát, amit szerinte a gyerekének okozott azáltal, hogy beteggé vagy rokkanttá vált.

Nehéz találni valakit, akiben a szülők megbízhatnak. Szerencsés, ha a tanácsadó a körzeti orvosi ellátáshoz tartozik, s ha alkalomadtán úgy látja, hogy szükség van egy kivizsgálásra, ez az orvossal való konzultáció normális részének tűnik. Néhány önsegítő szervezet biztosít olyan tanácsadókat, akiknek speciális tapasztalataik vannak különös állapotokról, s akik fel vannak készítve, hogy ugyanúgy figyeljenek a családtagokra, mint a páciensre.

Nagyobb gyerekek maguk is elmehetnek a szaktanácsadóhoz; vannak szervezetek, amelyek ingyenes vagy olcsó tanácsadással állnak a tizenévesek és fiatalok rendelkezésére. Egy ilyen szervezet segíthet a szülőknek is, akik nem tudják, hogyan beszéljenek tizenéves gyermekükkel.

Némely serdülő elfogadja, ha egy felnőtt úgy dönt, hogy elküldi őt egy beszélgetésre, hogy kiderüljön, van-e szüksége segítségre. A szülők ragaszkodhatnak ahhoz, hogy a gyerek egy bizonyos számú foglalkozáson részt vegyen, mielőtt eldöntik, folytatják-e vagy sem.

Hosszú távon a serdülők maguk is eldönthetik, szükséges-e vagy akarják-e az ilyen segítséget, és hogy lesz-e valami haszna, de a kitartó szülői érdeklődés segíthet nekik, hogy helyesen döntsenek. Akár egy vagy két összejövétel is hasznos lehet.

A fiatalabb gyerekek esetében szüleik döntenek, hogy elviszik vagy elküldik őket szaktanácsadóhoz. Nevelési tanácsadók, családsegítő központok vagy más szervezetek biztosíthatnak helyi szolgáltatásokat gyerekeknek és szüleiknek, ha felismerhető probléma jelenik meg. Fel vannak készülve a szülők segítségére, hogy azok képessé váljanak súlyos betegségekről vagy közeli rokon haláláról beszélgetni a gyerekeikkel, abban a reményben, hogy megakadályozzák a problémák későbbi súlyosbodását.

Kulturális gondok

Mikor más családba vagy más kultúrához tartozó gyerekek próbálunk segíteni, nem egy félreértés adódhat. A felnőttek feltevései, hogy a gyerekek miként látják saját kulturális közegükből szüleik betegségét, tapasztalatunk szerint általában nem helytállóak. Amikor az ismeretek hiányához a gyerek faji, vallási és osztálybéli háttéréről alkotott téves feltételezések is hozzáadódnak, egyre csökken az esélye, hogy kiderüljön, mi okoz gondot a gyerekeknek.

Még a gyerekekkel való beszélgetés folyamán is léphetnek fel komplikációk. Ha egy férfi tanár segíteni akar egy tizenéves tanulólánynak, gondosan utána kell néznie, nem egy olyan kulturális csoporthoz tartozik-e a gyermek, ahol a férfiak nem beszélhetnek lányokkal. Az iskolán belül ugyan feloldódhat némely kulturális szabály, de ha a tanár otthon, vagy az iskolán kívül kísérel meg beszélni a lánnyal, az csak nagyobb zavart kelthet. A lány jó híre és házassági esélyei komolyan kompromittálva lennének, ha valaki együtt látja őket. Nehéz egy liberálisabb kulturális csoporthoz tartozó férfinak elfogadni e tényezők létezését, s megpróbálhatja elutasítani őket. De ha azt feltételezi, hogy a lány kultúrájában egyformán érvényesek a szabályok, és ez a különös lány valójában egy némileg különböző társadalmi csoporthoz tartozik, ahol például lenéznek azokat a családokat, ahol a nemeket így megkülönböztetik, a lány megsértődhetne azon, amit a tanár tudatlanságának vélt.

Több gyerekekkel találkoztunk, akinek a szülei egyáltalán nem úgy reagáltak, ahogy más emberek feltételezték volna. Ezek a gyerekek olyan kulturális háttérrel rendelkeztek, amely különbözni látszott a tanáraikétól, de lényegesen nem különbözött. Tanárok, orvosok vagy bárki más hitelt adhat a kijelentésnek, hogy a szülők szeretnek, gondoskodnak, és a legjobbat akarják gyerekeiknek, de az ebben kételkedő gyerekeknek is igazuk lehet. Néha a gyerekek jó okkal titkolnak el dolgokat szüleik elől. Még az is, ha a szülő megtudja, hogy a gyerek valaki családon kívülinek a családtagok betegségéről vagy rokkantságáról beszélt, olyan gondot okozhat a gyerekeknek, amit egy kívülálló el sem tud képzelni.

Hihetetlenül fontos, hogy számoljunk saját tudatlanságunkkal, amikor megpróbáljuk megérteni, hogy valaki más, egy felnőtt vagy egy gyerek milyennek látja a világot.

Fordította: Szávai Eszter

Láttelelet

Szabadíts meg az erőszaktól⁸

ENSZ workshop a nőkkel szembeni családon belüli erőszakról

Az Egyesült Nemzetek Európai Bűnmegelőzési Intézete (HEUNI) április 8-9-én kelet-közép-európai országokból érkezett szakértők részvételével workshopot szervezett Budapesten a nőkkel szembeni családon belüli erőszak témakörében. Az ENSZ tevékenységében köztudottan középponti helyet foglal el az emberi jogok problematikája. Jóllehet az emberi jogok általános fogalma garantálja az erőszakmentes élethez való jogot a családon belül is, mégis az elmúlt tíz év során mind az ENSZ, mind más kormányközi szervezetek – így az Európa Tanács is – arra törekedtek, hogy kimunkálják ennek az általános fogalomnak specifikus, a családi életre és az ott megjelenő erőszakcselekményekre alkalmazható formuláit. Ennek a munkának volt szerves folytatása az ENSZ, az Európa Tanács és a kelet-közép európai térség szakértőinek budapesti tanácskozása.

A munkamegbeszélés ismereti háttérét az Egyesült Nemzetek Szervezete kívánalmára elkészített Kézikönyv⁹ jelentette.

Ez a családon belüli erőszak (domestic violence) széles köréből a nőkkel szemben, a velük együtt élő férfi (férj, élettárs, partner) által, saját otthonukban elkövetett erőszak cselekményeket tette vizsgálata tárgyává, és az ezekkel kapcsolatos lehetséges stratégiákat dolgozta fel. Az anyag jelzi, hogy bár a vizsgált probléma döntően rejtett, látenciában maradó, és az erre vonatkozó kutatások frissek és távolról sem átfogóak, az mégis nyilvánvaló, hogy szerte a világon, társadalmi hovatartozásra való tekintet nélkül a nők rendszeres és rutinszerű áldozata a velük együtt élő férfi abuzív magatartásának. Rámutat arra is, hogy az ilyen cselekmények nem csupán az érintett nő, hanem a család és a társadalom tekintetében is súlyos következményekkel járnak, továbbá, hogy a jelenség alapvető magyarázatát nem külsődleges okokban – alkohol, kábítószer, szegénység, stressz stb. –, hanem a családi élet társadalmi feltételeiben és az ezeket átható szexuális, szociális és gazdasági egyenlőtlenségekben lelhetjük meg.

A Kézikönyv áttekinti a különböző országokban alkalmazott jogi megoldásokat. A legtöbb helyen nincs speciális jogi szabályozás: az áldozat a polgári jog általános rendelkezései alapján kérhet kártérítést, vagy kezdeményezheti a házasság felbontását, illetve a hatóságok a büntetőjog megfelelő általános szabályai szerint járhatnak el az elkövetővel szemben. Egyes országokban ugyanakkor ismertek már különös, ezekre az esetekre vonatkozó eljárásjogi és/vagy anyagi jogi szabályok is. (Ilyen pld. az anyagi jog körében a házasságon belül elkövetett nemi erőszak – marital rape – kriminalizálása, vagy az az eljárási lehetőség, amely alapján a hatóság az erőszakkal alaposan gyanúsítható elkövetőt kiutasíthatja a közös lakásból, még akkor is, ha az kizárólagosan az övé stb.) A jogi megoldások kontextusában

⁸ Az anyag Dr. Jane Connors ENSZ rapporteur jelentésének (Workshop on Domestic Violence Issues) felhasználásával készült.

⁹ Strategies for Confronting Domestic Violence: A Resource Manual; United Nations, New York, 1993.

vetődik fel az a fontos kérdés, hogy vajon a családon belüli erőszakot elsősorban bűncselekménynek kell-e tekinteni, és ennek megfelelő eszközökkel reagálni rá, vagy – a legsúlyosabb esetek kivételével – olyan problémaként kell kezelni, amely döntően terápiát, családi mediációt és az ennek megfelelő szervezeti és módszertani apparátus mozgósítását igényli. A Kézikönyv arra mutat rá, hogy az egyes negatív következmények ellenére a büntetőjogi szankció nagy, szimbolikus és nevelő ereje képes az áldozat megvédésére és az elkövető elrettentésére.

Az anyag még részletesen elemzi a büntető igazságszolgáltatás résztvevőinek – ezen belül is elsősorban a legfontosabbnak ítélt rendőrség – szerepét és lehetőségeit, a kriminálpolitika és a prevenció fontos feladatait, az áldozatok és az elkövető részére létrehozott szolgáltatásokat, valamint a szakemberek képzésének jelentőségét.

Ennek az „ismeretelméleti háttérnek” a birtokában ültek össze és ismertették egymással saját országaik helyzetét összefoglaló beszámolóikat Albánia, Horvátország; Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Magyarország, Oroszország, Románia, Szlovákia, Szlovénia és Ukrajna képviselői. A kutatások valamennyi országban még kezdeti stádiumban tartanak – ha egyáltalán vannak már ilyen kutatások –, a jelenleg elérhető adatokból is egyértelműen megállapítható azonban, hogy a probléma jelentős a térség minden államában. Általánosnak mondható néhány tényező – alkoholizmus, hátrányos helyzet, rossz, túlszűfolt lakáskörülmények – és a családon belüli erőszak együtt járása, valamint, hogy a nők egyenlőtlen helyzete és a feleséggel szembeni erőszak a legtöbb országban tradicionálisan megalapozott. Ezt a hagyományt sok esetben csak súlyosbította a családi szerepek elbizonytalanodása az elmúlt évtizedekben. A térség országaiban a családon belüli erőszakot korábban sem sorolták a súlyosnak tekintett vagy prioritást élvező cselekmények közé, a rendszerváltozásokat követő vagyon elleni - gazdasági, valamint az ezekhez kapcsolódó erőszakos bűncselekmények hirtelen és ugrásszerű növekedése pedig érthetően nem a prioritások megváltoztatása irányába hatott. Általánosan jellemző, hogy a rendkívül rossz lakáshelyzet és a magas ingatlanárak miatt az áldozat és az elkövető a válás után is kényszerül az együttlakás folytatására. Több országban léteznek már segítő szolgálatok, ezeket elsősorban önkéntesek működtetik, nem állami szervezésben. Valamennyi az eszközök és források szűkösségével, gazdasági nehézségekkel küszködik.

A résztvevő országok törvényhozásai nem alakítottak ki speciális jogszabályokat a családon belüli erőszakra vonatkozólag. A rendőrség az áldozat vagy a szomszédok bejelentése alapján indítja meg az eljárást, hiányzik azonban a speciális képzés és a kapcsolat a rendőrség és a civil szervezetek között. Sok országban folyamatban van a büntetőjog reformja, új kodifikációja. Felmerült a házasságon belül elkövetett nemi erőszak bűncselekménnyé való nyilvánításának kérdése is, amely a térség országai közül jelenleg csak Lengyelországban és Szlovéniában büntetendő cselekmény. Valamennyi résztvevő jelezte a további kutatások szükségességét, hangsúlyozva az integrált és kooperatív megközelítés fontosságát. Sokan – utalva a térség közös kulturális és jogi örökségére – jelezték a regionális együttműködés és közös stratégia kialakítás jelentőségét és értékét.

A közös tanácskozás alapján a workshop rapporteur-je az alábbi ajánlásokat készítette el:

A. JOGALKOTÁS

1. Felül kell vizsgálni a polgári és a büntetőjogi jogszabályokat annak megállapítására, hogy tartalmazznak-e diszkriminatív rendelkezéseket.

2. Meg kell fontolni azoknak a büntetőjogi szabályoknak a megváltoztatását, amelyek enyhítési lehetőséget biztosítanak akkor, amikor az elkövető és az áldozat között családi kapcsolat van.

3. Meg kell fontolni azoknak a rendelkezéseknek a megváltoztatását, amelyek az erőszakos cselekmény áldozatának feljelentését követelik meg, lehetővé téve ezzel, hogy a hatóság hivatalból indíthassa meg az eljárást.

4. Meg kell fontolni azoknak a rendelkezéseknek a megváltoztatását, amelyek az áldozat beleegyezését kívánják meg a büntetőeljárás folytatásához.

5. Meg kell változtatni azokat a rendelkezéseket, amelyek korlátozzák a feleség bizonyítási, tanúskodási kompetenciáját.

6. Meg kell fontolni a házassági köteléken belül elkövetett nemi erőszak bűncselekményé nyilvánítását.

7. Felül kell vizsgálni azokat a rendelkezéseket, amelyek az őrizetbe vételt és a rendőrség lakásba való belépési jogát szabályozzák, annak érdekében, hogy a rendőrségnek megfelelő eszközei legyenek, amikor a családon belüli erőszak eseteiben eljár.

B. KÉPZÉS

1. A rendőrökkel, ügyészekkel, bírákkal meg kell ismertetni a családon belüli erőszak dinamikáját.

2. A rendőrök számára speciális, intenzív képzést kell biztosítani a családon belüli viták krízis intervenciójáról.

3. Speciális képzést kell nyújtani a rendőrök számára a bizonyítékok beszerzéséről a családon belüli erőszak eseteiben.

4. Ismereteket kell adni a rendőröknek arról is, hogyan kell bánni a családon belüli erőszak áldozataival. Ennek a képzésnek tartalmaznia kell azokat az információkat, amelyek az áldozatokat érintő jogokra és a számukra működtetett szolgáltatásokra vonatkoznak.

5. Az ügyészekkel érzékeltetni kell, milyen fontos szerepük van abban, hogy a családon belüli erőszak áldozatait megvédjék a további támadásoktól. Tudatában kell lenniük, hogy ha rendelkeznek diszkrecionális jogkörrel, akkor azt az áldozatok érdekeinek védelmére kell felhasználniuk.

6. Az ENSZ Kézikönyvét le kell fordítani az egyes nemzetek nyelvére és széles körben terjeszteni kell.

7. A rendőrök, ügyészek és bírák részére tervezett képzést a Kézikönyvben kifejtett elvekkkel összhangban kell kialakítani.

8. Létre kell hozni a képzés tervezetét és elveit.

9. A tanácsadóknak, különösen az önkénteseknek, átfogó képzést kell biztosítani a családon belüli erőszak dinamikájáról.

10. A tagállamoknak ösztönözni, bátorítani kell a nőknek a rendőrség és a büntető igazságszolgáltatás keretében történő elhelyezkedését.

C. SZOLGÁLTATÁSOK

1. A tagállamoknak fel kell ismerniük a különböző szolgáltatások – 24 órás telefonszolgálat, krízisközpontok, menedékhelyek stb. – fontosságát a családon belüli erőszak áldozatai számára.

2. Rövid- és középtávú elhelyezési lehetőséget kell biztosítani a családon belüli abúzus áldozatai részére.

3. Stratégiákat kell kidolgozni annak elkerülésére, hogy a különélő és az elvált áldozat és elkövető továbbra is kényszerűen együtt lakjon.

4. Speciális szolgáltatásokat kell létrehozni az áldozatok pszichológiai igényeinek ellátására.

5. Az erőszak által érintett családokban élő gyerekek számára szupportív szolgáltatásokat és tanácsadást kell biztosítani.

6. Az áldozatok és a gyerekek részére szolgáltatásokat nyújtó önkéntes, civil szervezeteket támogatni és anyagilag is segíteni kell.

D. KUTATÁS

1. Tudatosítani kell a családon belüli erőszak megjelenésére és okaira vonatkozó kutatások fontosságát. Ugyanígy hangsúlyozni kell a nemek szerinti bontások jelentőségét a kriminál- és egyéb statisztikákban.

2. Az ezzel a területtel foglalkozó kutatók és kutatóintézetek munkájához ösztönzést és anyagi támogatást kell nyújtani.

3. Kiemelkedő kutatókat kell ösztönözni arra, hogy foglalkozzanak ezzel a kérdéskörrel.

4. A családon belüli erőszakkal szembeni jogi és egyéb stratégiák számára prioritást kell biztosítani.

5. A kutatási eredményeket az országosan, regionálisan és nemzetközileg is ismertté kell tenni. Ennek elősegítése érdekében létre kell hozni az ezzel a kérdéskörrel foglalkozó kutatók országos, regionális és nemzetközi hálózatát.

6. A kutatásokat az etikai elvek tiszteletben tartásával kell lefolytatni, úgy, hogy mind az áldozat, mind az elkövető védelme biztosítva legyen.

E. TECHNIKAI SEGÍTSÉG ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉS

1. A jogi reform megvalósításánál és a szolgáltatások létrehozásánál hasznosítani kell az Egyesült Nemzetek és az Európa Tanács technikai és anyagi támogatását.

2. Fontolóra kell venni egy regionális jogszabályi modell kialakítását.

3. Jogszabályi és egyéb stratégiák létrehozására ösztönözni kell a családon belüli erőszakkal kapcsolatos regionális együttműködés kialakítását.

F. OKTATÁS

1. Az oktatásban az erőszakmentesség tanítását támogatni kell a formális oktatás valamennyi szintjén és a közoktatási kampányokban.

2. A média valamennyi formáját fel kell használni a családon belüli erőszak jelentőségének tudatosítására és arra, hogy információt nyújtsanak mind az áldozat, mind az elkövető számára a lehetőségekről és a szolgáltatásokról.

3. Az elkövetői programok gondos kimunkálása számára elsőbbséget kell biztosítani.

Az ajánlások átfogóak, nemes szándékúak, tükrözik a lehetséges stratégiai irányokat és feladatokat, így nemcsak megfontolásra érdemesek, de mihamarabbi megvalósításukra is égető szükség lenne. Fontos azt is látni, hogy bár a nőikkel szembeni erőszakról beszélünk,

még sem „csak” a nőkről van szó. Szó van a családokról is, amelyekben ezek a nők élnek, vagy amelyek ezek mellett a nők mellett élnek és látják, tapasztalják, hogy mi történik körülöttük. Szó van a gyerekekről is, a „felnövekvő nemzedékről”, akik ezekben a családokban kapják meg legfontosabb első mintáikat arról (is), hogyan lehet, hogyan kell egymással élni, viselkedni. És ezért talán nem túlzás azt mondani, hogy végső soron, amikor a nőkkal szembeni erőszakról beszélünk, akkor a jelen és a jövő társadalom viszonyairól is beszélünk, és egy olyan együttélés érdekében keressük a cselekvési lehetőségeket, amelyben az erőszak kivétel lesz és nem szabály. Az, hogy ez Kelet-Közép-Európában mennyivel nehezebb, mint a világ nyugati felén a társadalmi tradíciók, a gazdaság állapota, a szociális feszültségek okán – nem igényel részletes indokolást. És végül, óvni kell a jogi omnipotencia illúziójától is. A jog tisztelete fontos, ezt senki nem vonja kétségbe, aki demokratikus modellben, hagyományban gondolkodik. Az is kétségtelen, hogy a büntető szabálynak „nagy szimbolikus és nevelő ereje van”. Mégis, a szabály csupán írott szó, nem tud orvosolni társadalmi gondokat, nem képes megoldani jogon kívüli problémákat. Fontos tehát a kívánatos jogszabályi változtatások megvalósítása, ennél talán csak az fontosabb, hogy megfelelő szociális és edukációs stratégiák működtetésével olyan társas és tudati viszonyok létrejöttét segítsük elő, amelyekbe ezek a szabályok beágyazódhatnak és működni tudnak.

Virág György

Esettanulmány

Szép, kerek történet

B.I-t családsegítő munkám során ismertem meg, és kísértem figyelemmel életének alakulását.

Ismeretségünk kezdetén még csak két gyerekük volt. Építették, gyarapították otthonukat, férjével együtt, akivel a főtí gyermekotthonban ismerkedett meg. Mert otthon volt az ő kis családi házuk, a szó legnemesebb értelmében, a saját gyermekeik mellett a fogadottak számára is.

B.I. élete valóban egy „szép, kerek történet”. Hosszas beszélgetéseinkből megkísértem kiemelni azokat az elemeket, amelyek legjobban megvilágítják e szép, kitartó munkával kikerekített élet legfontosabb stációit.

1958. szeptember 24-én születtem Komádiban. Igen hátrányos családi körülmények között éltünk, úgy hogy végül is annak, hogy intézetbe kerültem, nyomós indoka volt. A szüleim eléggé elhanyagoltak bennünket, azt tudom, hogy az apám iszákos volt, és egy szép napon kijöttek a Tanácstól és mondták, hogy minket intézetbe visznek.

Nagyon kevés, halvány emlékképem van az édesanyámról. Emlékszem, hogy hozta a szép ruhákat, az ennivalót, az édességet, és hogy milyen finomakat tudott főzni, viszont olyan emlékem is van, hogy mikor elmentek otthonról és nem volt begyűjtva, fáztunk, éhesek voltunk, és jött a szomszéd, kenyeret adott, hogy legalább valamit együnk. Ilyen volt. Hol törődött velünk, hol nem. Változó volt.

De ennek ellenére nagyon szerettük. A halálhírét az intézetben hallottam meg, és akkor 3 napig nem is tudtam iskolába menni. Az intézetbe egyetlen egyszer jött el, egyetlen egyszer. Utána már többé nem láttam sem anyámat, sem az apámat.

Körülbelül 9 éves lehettem. Hatan voltunk testvérek és ebből a hatból – akkor – elvittek négyünket. A nővéremet, meg a legkisebb húgomat otthon hagyták, de ezt nem tudom, miért. Ők addig maradtak otthon, amíg az anyukám meg nem halt kórházban. Hogy mi baja volt, nem tudom. Tisztázatlan körülmények között halt meg, egy hetedik terhesség vagy valami más miatt. A nővérem azt mondta, hogy kórházi műtété volt, és ott valami fontos eret elvágta, és tulajdonképpen elvérzett. Utána az édesapám is meghalt, és ennek hatására hozták el intézetbe a másik két testvéremet is.

– És ti négyen hova kerültek?

– Először Debrecenbe, mert az a helyi GYIVI, és onnan mind a négyünket elvittek Hajdúnánásra, ahol elvégeztük a 8 osztályt. Hajdúnánáson 9 éves koromban kezdtem el az első osztályt.

Kijártunk a városi iskolába, ami nagyon jó volt. Őrsvezető voltam, és 4. osztályos koromtól fogva minden évben külföldön voltam. Tehát csodaszép gyermekkorom volt ebben az intézetben. Azt, hogy most itt tartok, tulajdonképpen annak köszönhetem, hogy én intézetbe kerültem. Különben elsínylödtem volna, úgy, mint a többi.

– Ezek szerint te szerettél ott az intézetben lenni?

– Nagyon-nagyon szerettem. Kivételezett helyzetű is voltam, mert jó magaviseletű voltam és jól tanultam; rám számíthattak úgy a gyermekek, mint a nevelők. Például megkértek, hogy osszuk ki a pizsamát, törülközőt: itt van a sampon, erre most te figyelsz stb.. Szóval megbíztak bennem, és ez nekem annyira jól esett. Tényleg komolyan vettek, és én nagyon szerettem ott lenni és az aki, ami most vagyok, azt tényleg nekik köszönhetem.

– Abban az intézetben hányan voltatok körülbelül?

– Nem tudom pontosan, de úgy 100-120 fős lehetett az az intézet.

– És hány nevelőtök volt? Emlékszel?

– Olyan tízen lehettek.

– Az intézetben soha nem fordult elő, hogy bántalmaztak volna téged vagy a többi gyereket?

– Nem. Nem fordult elő, főleg úgy, hogy fenytésként használták volna. Soha, soha. Ez egy nagyon jó közösség volt. Az igazgatóra is és a nevelőimre is szeretettel emlékezem vissza; nagyon szerettük őket, és ők is próbáltak nekünk egy kis pluszt adni, hogy a családból kitaláltak, vagy esetleg árva gyerekek több szeretet kapjanak. Ez nekünk nagyon jól esett, hogy átérték a mi helyzetünket. Az ajándékozásoknál, a kirándulásoknál, ünnepek alkalmával – húsvétkor, karácsonykor – nagyon meghitt hangulatot tudtak teremteni annak a pár gyereknek, aki ott benn maradt. Fenytésről soha szó sem volt.

– Téged soha nem is patronált senki?

– De igen, patronáltak. A Hajdúdorogi Papírgyárból egy brigád, és azon belül egy család, de az az igazság, én sokkal jobban szerettem bent az intézetben lenni.

Én nagyon megtaláltam ott a helyem.

Ez a brigád elvitt engem műsorokra, kirándulásokra, de a patronáló család jó volt, végül is ott tanultam meg főzni, takarítani, porszívózni, törölgetni, mosogatni. Tehát ezek a dolgok nagyon jók voltak, mert az intézetben természetesen ezeket nem tanították. Néha a konyhán besegítettünk, de az más. Más egy üzemi konyha és más egy családi. Ott tudtam meg igazán a nagy különbséget, hogy na, elvégeztünk, kimostunk, rendet raktunk és milyen jó ezután pihenni. Tehát ezek a dolgok jók voltak, de egyébként én nem vágytam el családba. Ez a család kérte ugyan, hogy maradjak ott náluk, nevelnek, de azt mondtam, hogy én a szünetekben nagyon szívesen kijövök, de inkább az intézetben maradok.

– A többi testvéreddel mi lett?

– Jócó, aki két évvel fiatalabb nálam, ugyanilyen tanuló volt, de őt a fiúnevelő otthonban nem, ilyen elbírálás alá vették. Ő nagyon befolyásolható volt, és amikor a pályaválasztásra került a sor, nem volt mellette olyan ember, olyan támasz, aki irányította volna. Végül is van egy szakmája, de nem ért el vele semmit sem, mert nem dolgozott benne, és nem is nagyon szerette csinálni.

A többiek a 8. osztály elvégzése után mind visszamentek a szülőfaluba, tehát Komádiba. Ezután már nem tanultak, korán családot alapítottak, ahogy ez ennek a rendje-módja szokott lenni.

Én 17 évesen elkerültem Hajdúnánásról. Óvónőképzőbe jelentkeztem Berettyóújfaluba, oda küldték el a jelentkezési lapot és ott, amikor a jelentkezési lapomat meglátták, azt mondták, hogy túlkorosát nem vesznek fel. Engem ott nem láttak, a jelentkezési lapomat is visszaküldték olyan indokkal, hogy létszámfeletti vagyok. Az igazgatóhelyettesünk elment reklamálni az ügyemet, hogy én más vagyok, és akkor jöttek szólni, hogy mehetek, de akkor már a Barna Lajos igazgató eljött Hajdúnánásra megnézni azt a gyönyörű intézetet – a nevelőotthont –, és akkor mutattak be neki. Ekkor dőlt el a sorsom.

Áprilisban jöttem Fótra, a gyermekvárosba, felvételizni az óvónőképzőbe. Minden testvéremtől elszakadtam, hosszú ideig nem tartottuk a kapcsolatot, mivel én felkerültem Pest megyébe.

Elsőtől negyedik osztályos koromig volt egy nevelőm, a Katica néni, én őt annyira szerettem, mint az édesanyámat. Úgy ragaszkodtam hozzá, egy szót kellett kimondania, és én voltam az első, aki ugrott. Ő viszont minket annyira szeretett. Valószínű ez motivált a pályaválasztásban, hogy más gyereket – azt a sok gyereket – mennyire tudja szeretni.

– Katica nénit meglátogattad később, felnőtt fejjel? Elmentél hozzá?

– Egyszer, amikor gyakorlatra mentem Hajdúdorogra, akkor felkerestem, különben nem volt lehetőségem és módom a 120 Ft-os zsebpénzből Fótról utazgatni. Elbeszélgettünk Katica néniel, hogy s mint alakult az életem, ami nagyon jóleső dolog volt, csak az fájt egy kicsit, hogy a Katica néni sokkal kevesebb dologra emlékezett, mint amire én emlékeztem. Persze azóta sok-sok év eltelt és nem én voltam az egyedüli gyereke.

– Térjünk vissza Fótra...

– Fót egy gyönyörű hely, hatalmas nagy kastély. Abban az emeletes épületben nekünk egy kis szobánk volt hatunknak, akik mind egyforma sorsúak voltak.

Megbeszélhettük egymással a családi problémáinkat, saját dolgainkat, esténként ezzel telt el az idő. Én a nyári szünetben kerültem ide, és volt időm mindennel, mindenkivel megismerkedni.

Tudtam azt, hogy itt vannak varrónők, óvónők, festők, és itt nagyon szabad az élet, olyan felnőttesen élhettünk. Nincsen az, hogy „gyerekek, sorakozó”, „ebéd”, „vacsora”, tehát ezek olyan jó dolgok voltak, hogy szabadon mehettünk a megadott időpontokban étkezni, a barátnőkkel együtt, sétálhattunk, olyan ruhát vehettünk fel, amilyent akartunk.

Volt saját szekrényünk, és onnan azt vettünk fel, amit akartunk. Ez olyan felhőtlen szabadsággal töltött el bennünket, pedig ezek kicsi dolgok voltak. Kimehettünk a faluba, önállóan vásárolhattunk.

Szóval ez nekem egy felhőtlen szabadságot jelentett, hogy magam dönthetek már mindenben, önállósodtam, azt mondhatom, hogy tulajdonképpen felnőtté váltam.

– Barátaid voltak?

– Barátkozásról annyit: amikor odakerültem, augusztus végén megismertem a Pistát, a mostani férjemet. Tulajdonképpen nekem ő volt az első és ő az utolsó. Megismerkedtünk, együtt jártunk, majd 2 év múlva megvolt az eljegyzésünk, rá két évre megesküdtünk.

Az én életemből kimaradt az, hogy több barátom legyen, olyan kis diákszerelmi kapcsolatok. Hűséges típus vagyok, megállok egynél, és így találtam meg a Pistát, nekem ő nagyon megfelelt minden szempontból.

– Milyen volt az első találkozásotok?

– Az első találkozásunk... az olyan volt, hogy körletet takarítottunk, és mi újoncok voltunk – úgy neveztek bennünket, hogy új eresztés –, és ekkor a Pista jött a barátaival, és mondták: „Kislányok, legyetek szívesek a híd végéig takarítani, mert az még a kollégium területéhez tartozik”. Mi meg a barátnőmmel és még két lánnyal elkezdtük szorgalmasan söpörni, söpörni. Jöttek arra nevelők és a többi gyerekek és mondták, hogy milyen szorgalmasak vagyunk, pedig az a rész nem is a miénk. Kiderült, hogy feleslegesen is takarítottunk, ezért én jól megmondtam Pistának a magamét. Ebéd után meghívtak bennünket egy sétára. Jött Pista egy VEF 102-es rádióval a kezében.

Sétáltunk, hallgattuk a zenét, majd másnap is találkoztunk és végül is olyan jópofán csinálta a dolgokat, hogy házasság lett a vége.

Még Fóton, amikor sétáltunk az utcán, minden romos házat megnéztünk, amiben nem laktak, és mondtuk: bárcsak a miénk lenne.

Mondtuk mindig, hogy milyen jó lenne, majd, ha kikerülünk az intézetből, lenne egy kis házikónk, majd, ha összeházasodunk. A nagy tervünkben szerepelt, hogy majd, ha én befejezem az iskolát, akkor összeházasodunk, és megpróbálunk vagy telket venni és építkezni, de addig albérletben lakni, vagy egy kis romos házikót, amit majd mi kipofozunk magunknak. Aztán, amikor a gyerekek megszületnek – mert 2, illetve 3 gyereket szerettünk volna –, addigra a házuk is rendben lesz. De mindenképpen egymás mellett és egymással képzeljük el a jövőt.

Már amikor a ballagásunk volt, már akkor, nekünk volt egy takarékbetétkönyvünk, ugyanis Pista 1979-ben kezdett dolgozni és albérletbe ment. Az albérletet fizette, és ami megmaradt, betettük a könyvbe. Így jött össze nekünk 30.000 Ft.

– Na de mi volt a te árvajáradékkal?

– Árvajáradékot mi bizonyára azért nem kaphattunk, mert valószínű, hogy nem volt a szüleimnek állandó bejelentett munkahelye, ami után járhatott volna. De erről bővebb tájékoztatást nem kaptunk. Meg sem indokolták semmivel, hogy miért nem kapunk, vagy esetleg mi lett volna a tennivalónk.

„Életkezési támogatást” sem kaptunk, akkor még ez nem volt divat. A következő évben vezették be, hogy minden végzett gyereknek életkezési támogatást adnak, 10-től 40 ezer forintig. Akkor ennyi volt a határ, de most már sokkal több. Tehát mi ebből végül is kiestünk. Volt 30 ezer forintunk, vettünk egy szoba-konyhás komfort nélküli kis házrészt Mogyoródon.

Hát ez a ház – hogy is mondjam – nagyon szegényesen volt bútorozva, de még azt is elvitték az elődeink. Így hát üres lakás várt ránk. És én akkor bementem a gyermekvárosba, és elmondtam, hogy nincs semmink, még az sem, amin aludnánk.

1-2 kimustrált bútort kaptunk: asztalt, két széket, szőnyeget stb., és ez volt a mi kezdő szegényes bútorzatunk. Sajnos pénzünk sem volt rá.

A férjem, amikor a katonaságtól hazajött, amíg én dolgoztam – meglepetésként –, kifestett. Ez nekem olyan jól esett. Olyan klassz lett, jó illatos, tiszta volt minden, kis luk, mert végül is az volt.

Az első gyerekünk az esküvőnk után fél évre született, 1982-ben. Majd 2 évre rá a Pistike is megszületett.

– És a harmadik gyerek hogyhogy elmaradt?

– Mindkét gyermekemet császármetszéssel szültem meg, és az orvosok véleménye az volt, hogy ne vállaljak harmadikat.

– És amikor a Pisti megszületett, még mindig csak szoba-konyhátok volt?

– Igen, akkor még mindig csak szoba-konyhánk volt, de akkor már bent volt az udvarban a víz. Már a következő nyáron bent volt a víz a házban, és akkor már kezdtük az alapokat, és 1988-ra már álltak a falak, és berendezkedtünk. 2 évre rá kibővítettük, fürdőszobát, konyhát csináltunk hozzá, így lett az egyszoba-konyhásból 3 szoba, konyha, fürdőszobás, előszobás kis házikó.

– Mi indított arra, hogy örökbe fogadjatok gyereket?

– Engem is, és főleg a Pistát az indított arra, hogy már mi 2 éve tervezgettük, hogy mivel harmadik gyerekünk nem lehet, milyen jó lenne, ha mégiscsak lenne. És egyre többet beszélgettünk erről.

Számbavettük a férjemmel együtt – mivel mindketten ugyanazt a sorsot kaptuk az élettől – , hogy ha mi még akarunk gyereket, hát miért ne választhatnánk, miért ne hozhatnánk családukba olyan gyereket, gyerekeket, mint amilyenek mi voltunk?! Adjuk meg nekik azt, amit mi nem kaptunk meg, mert mi tudjuk jól, hogy mit nem kaptunk meg... Saját bőrünkön tapasztaltuk meg, hogy mi kellett volna egy ilyen, családból kivaszított gyereknek (mert ez az!), és hogy ne legyen a társadalomból kivaszítva, hát legyünk mi azok, akik családot teremtünk nekik. Valóban – főleg én, aki idáig jutottam az állam jóvoltából, mert ez így van, az állam által jutottam idáig, hogy ennyit kaptam –, ingyen tanítottak, ingyen neveltek, s ezért tartozunk annyival, hogy ezt így viszonzzuk!

Egy szép napon lementem a tanácsházára – akkor még az volt –, és közöltem ott a szociális előadóval, hogy nekünk milyen terveink vannak, hogy mi nagyon szeretnénk állami gondozott gyereket kivenni. Természetesen kettőre gondoltunk, egy fiúra, és egy leányra. Az, hogy végül is mikor szaporodtunk így meg...

Angélával és Pistikével már hetekkel előbb megbeszéltük, hogy szeretnénk kihozni gyerekeket; ők szeretnék-e, jó lenne-e nekik több testvér; elmondtuk nekik, hogy mi lenne az előnye és mi a hátránya, ha ezek a gyerekek hozzánk kerülnek, és ők boldogan elfogadták. Minden nap beszélgettünk velük arról, hogy mi lesz az új testvérekkel, mit kell nekik majd csinálni. A lakást is kezdtük úgy kialakítani, hogy őket is be tudjuk fogadni, el tudjuk helyezni. Szóval a család úgy másfél hónapig teljesen felfűtött hangulatban várta a gyerekeket.

Nem két testvér, hanem 3 mellett döntöttünk. Marcsit és Fecót máris elhozhattuk, de két és fél éves testvérüket, Mónikát, csak 1 év múlva javasolták kivenni az intézetből. Mondtam, hogy arról szó sem lehet, én is átéltem már ezt, amikor elszakítottak a testvéreimtől; Mónikát kórházból hoztuk haza, valami enyhe éltelmérgezés miatt volt benn.

– Milyenek voltak a gyerekek, amikor hozzád kerültek?

– Ferike nagyon szótlan volt, nehezen ment neki a tanulás – persze, hozzá kell tennem, hogy dyslexiás. Ezt onnan tudom, hogy elvittem őt a képességvizsgálóba, mert semmi sikerélménye nem volt az iskolában a tanulás terén. Ott megállapították, hogy nem fogyatékos, de nem képes a normál iskolában a többivel együtt haladni. Javasolták, hogy ha nem lesz nála változás, ami elviselhetőbbé teszi számára a normál iskolát, akkor vigyük Vácra az egyhetes iskolába, ahol ilyen gyerekek vannak, hogy valami középutat válasszunk neki... Ebbe én nem egyeztem bele, mert ezt a gyereket már annyi helyről kiszakították. Olyan 3-5 éves lehetett, amikor kikerült a családból. Úgy hallottam, hogy az apa megvasalta a kisfiút, hatalmas seb keletkezett a combján, emiatt ő börtönbe került, és ezért vették a kisfiút állami gondozásba és helyezték ki valahová Cegléd környékére egy családhoz. Még a mai napig is azt az anyukát és apukát tekinti édesanyjának és édesapjának. Aztán visszakerült újból a saját családjához, amikor a Mónika megszületett... Visszaigényelték és vissza is kapták. Rá két évre azonban újra bekerült az intézetbe, és onnan hozzánk.

Marika, amikor hozzánk került, nagyon kis cserfes volt, olyan kis túlbuzgó. Én akkor még dolgoztam. Az iskolakezdésnél csak úgy sziporkázott. Mindig pirospontokat hozott; olyan eszes, szorgalmas, ügyes kislány, róla nem is tudok rosszat mondani. Ha hazajöttek az iskolából, nem kellett neki mondani, hogy csinálja a leckét, ő mindig tudta, hogy mi a dolga, még plusz feladatokat is végzett. Az iskolában a társadalmi munkákból is mindig kivette a részét. Egyszerűen csodálatos volt ez a kislány, úgy kinyílt és örült, hogy neki feladatai vannak, hogy szép táskával járhat iskolába... Elsőtől a harmadikig ez a véleményem nem változott Marikáról.

Viszont jellembeli probléma volt nála: ő, ha kellett, ha nem, bizony többször hazudott. Még kicsi dolgokban is, ha kérdeztem tőle valamit, azonnal hazudott, és makacsul ragaszkodott a hazugságaihoz.

Mónika nagyon riadt természetű kislány. Még olyankor is, amikor megyek felé, és játszani akarok vele, még akkor is látszik rajta, hogy attól fél, kikap! Ez csak néhány pillanatig tart nála, de én észreveszem. Most másképpen játszom vele, mást találok ki, hátha úgy nem riad meg. Az olyan dolgoktól rémül meg, amelyek váratlanul érik őt.

Elvittem a képességvizsgálóba, és megcsinálták a különböző szükséges vizsgálatokat, és ott a Mónikáról is megállapították, hogy értelmi fogyatékos. Ennek – azt hiszem – most már egy éve lesz. És nem mondhatom, hogy egy év után nagy javulás lenne nála, inkább csak annyit tennék hozzá, most már a szókinése egy kicsit bővebb, többet beszél a testvéreivel is.

Amikor játszunk, és játékosan tanulunk számolni, vagy verset, mondókat, a kislány csak nagyon-nagyon sok ismétlés után tudja visszaadni, és akkor is hiányosan.

– A gyerekeid nem féltékenyek a testvéreikre?

– De igen, féltékenyek. Főleg az elején volt ez, és főleg Pisti. Ő nagycsoportos óvoda volt, amikor Mónikát idehoztam, és tudta, hogy két és fél éves... Legtöbbször ellökte a Mónit, vagy csúnyán nézett rá: menj az én anyukámtól, tudd meg, hogy az az én anyukám! – de nekem ezt hagynom kellett, hadd mondja ki mindazt, ami az ő kis szívét nyomja... És még kérdeztem is, hogy miért haragszik a Mónikára? Hagytam, hogy kibeszélje magát, hogy mondjon el mindent. És akkor ő elmondta pl., hogy ha most mi uszodába megyünk, akkor nem négy pénzt kell fizetni, hanem hét pénzt... Vagy, hogy azért is haragszik Mónikára, mert az ő kiskutyás bögréjéből megitta a tejét. És mondogatta, hogy legjobb lenne, ha visszavinnék őt Pomázra! Ezeket nem szabad a gyerekbe beleszorítani, engedni kell, hadd mondja.

– Látogatják a gyerekeket a szülők?

– Az apjuk, Feri, már akkor meglátogatta a gyerekeket, amikor még nem is lett volna szabad, mert még nem kapott Pomázzról látogatási engedélyt, de dicséretére legyen mondva, már előbb is felkereste a gyerekeket. Ott várta őket a ház előtt. Az anya csak akkor jött, amikor kapott értesítést, hogy meglátogathatja őket; itt volt, nagy némaságba magába roskadva, végül is mit mondjon... csak sírt, aztán csak nagyon sokára jött el ismét. Az anya nem látogatja a három gyermeket, viszont az apa eleinte csak havonta látogatta őket, de most már szinte minden hétvégén eljön a megbeszél, betartott időben. Nagyon szívesen jön és hoz nekik csokoládét, mind az ötnek, sakkozni itt a Marcsival, megnézi a füzeteiket, elbeszélgetnek.

Vakációban ünnepekre néha haza is viszi őket az apa. Amikor hazamennek a gyerekek, előtte nagy készülődés van, milyen ruhát vegyenek fel, stb. – már szinte aludni sem tudnak az izgalomtól. És amikor eljön az a bizonyos nap, kiürül a ház, irtó nagy csend van és nagy tágasság. Ilyenkor a mieink megjegyzi, hogy most milyen nagy helyük van, nincs „cipőhegy”, nincs „kabáthegy”. Az ebédeknél és vacsoráknál is csak szeletek, szeletek, kenek, kenek... mire a családom megjegyzi: „anyu, már holnapra is megcsinálod a reggelit?” És akkor zavaromban közöm: „majd megeszitek később!” Ilyenkor egy kicsit fellélegzek. És ezután a jó nagy csend után, no meg amikor már jól kilélegeztük magunkat, már a gyerekek is mondják, hogy milyen rossz, hogy nincsenek itt, úgy unatkozunk... És mondogatják, hogy ők a helyükben nem is mennének haza...

Szeretném őket felnevelni, és amennyiben lehetséges, itt tartani őket a családalapításig. Persze, kényszeríteni nem fogom semmire sem őket! De szeretném, ha figyelemmel tudnám kísérni az életútjukat, ha majd családot alapítanak, jöjjenek el hozzám, és én is elmehessek hozzájuk. Aztán még szeretném azt is, hogy – ha majd lesz karácsony, szülinap, anyák napja – olyankor visszajönnének családostól, hiszen mi voltunk a nevelőszüleik.

Klacsman Dorottya

Idéző

Vasas Samu: A kalotaszegi gyermek

„A családban az vót, amit nagyapám akart. Akárhova indított, oda kellett hogy menjünk. Az asszonyok se szótak belé abba, hogy mit főzzenek. Megvettek egy félkiló húst, s abbó főztek kilencnek húslevest. Mellé nyargaló borsót főztek.

A fiak (má mindketten házasemberek vótak), ha valamilyen mulatcságba ekéreztek az öregtül, má az apjuktul, ha elengedte, elmentek, s ha nem, akko nem. Míg élt az öreg, az kellett legyen, amit ő mondott. Se a menyecskéknek nem vót szavuk, se a fiaknak. Miko ettünk, nagyapám ült le először, s ő is vett atálbó elsőbbre, s utána az emberek s a menyecskék sorba, nagyság szerint. Mik gyermekek ott né félre egy kis széken s a padon ettünk. Leves ítelt vett magának mindenki. A nagyok túrós tésztát, túrós puliszkát, rántott krumplit, s az ijeneket a közös tálbó ették. A határon ebéidőben leültek, s mindenki a középre tett röstölőből vett a kanálával. A határra nem vittek tányért, a levest is így ették. Ott is az öreg kezte az evést.

Az emberek a vasútnál dógoztak, de a pinzt, a fizetésüket oda kellett adják az öregnek, s abbó rendezték a házi kőccséget. A falu dolgaiba csak nagyapám szólhatott bele. Pásztorválasztáskor, határrendezéskor - vagy amikor rendezték el a legeltetést, csak ő mehetett a gyűlésbe. A ruházatot is ő vette a fiaknak. Amit ő akart, azt vett, nem vót szabad beleszólni A menyecskék abba jártak, amit hoztak magoknak otthonrúl. Miko meghat, akkor is ement Hunyadra, hogy a kisebbik fiának vegyen kabátot, meg hült, a tüdőgyulladásban halt meg.”

Balázs Erzsébet Máttyás, Sárvasár, 1917.

Bár a nagycsaládok emléke sok tekintetben az elmaradottságot, a nyomort, az összezsúfoltságot idézi, mint nevelőközegnek a szerepéről ma már nem tudunk ilyen egyértelműen és elmarasztalóan nyilatkozni, sőt egyre inkább látnunk kell, hogy az egykori népes nagycsaládokban milyen könnyen, milyen erőfeszítés nélkül oldódtak meg a jellemnevelésnek olyan fontos kérdései, amelyek mára egyre inkább a szakemberek feladatává váltak, s amelyeket a nevelőintézetek egész sora keretez, próbál meghonosítani, de amelyekből mintha még mindig hiányozna az a melegséggel párosult érzelmi többlet, amely a gyermeki lelket megfogja, a nevelés során kavargató indulatokat letompítja és az egész embert közügyi beállítottságúvá hangolja.

Minden szigorúságuk ellenére kétségtelen, hogy a nagycsaládok a szociális magatartásformák elsajátításának, a rokoni szolidaritás kialakításának és a közösségi ráhangoltság elsajátításának kitűnő iskolái voltak, ahol a gyermek megismerte a „más is ember” kifejezés mély értelmét, ahol megtanult, igaz, a kisebbek fölött uralkodni is, de azokat gyámolítani, oltalmazni, magatartásformáikat alakítani, cselekedeteikben vezetni és inteni, játékaikat szervezni és foglalatosságukban állhatatosnak lenni is, de azt is, hogy a foganatosított szabályokat büntetlenül áthágni, semmibe venni néni lehet.

A régi kalotaszegi nagycsaládokban gyakran 40-50 vérrokonságban élő személy (nagyapák, azok gyermekei és családtagjaik) zsúfolódtak össze. Nem volt ritka jelenség,

hogyan a testvérek gyermekeinek száma elérte még a húszat is. Így aztán a nagyközösségben egész más nevelési elvek uralkodtak. A gyermek, ahogy meg tudta fogni a kapa vagy a fiúk esetében a kasza nyelét, már a kezébe is nyomták, és attól kezdve napestig a szülők mellett dolgozva próbálgatta, élesztgette erejét.

Az egykori nagycsaládokban rendszerint az idős férfi állt a hierarchia csúcsán. Ő szabta meg a munkálatok sürgősségi sorrendjét, de azt is, hogy naponta a család melyik tagjának milyen munkát kell elvégeznie. Rangsorban utána a házas fiúk következtek, akik egy-egy munkafolyamatot vezettek, s saját családjuk intim ügyeiben döntöttek. A bonyó vagy a nagyanya lányai és menyéi segítségével vezette a nagycsalád konyháját. A gyermekek csak ezután, a családi hierarchia legvégén következtek, akiket, ha a munkavégzésben nem zavarták a felnőtteket, szinte figyelemre sem méltattak. Éltek ők is a felnőttek árnyékában. A dolgozni nem képesek kisebbek egy-egy nagyobb testvérre vagy unokatestvérre bízva maradtak távol a mezei munkától. Ebben a helyzetben viszont a legnagyobb testvér volt a korlátlan úr, őrá kellett hallgatniuk a kisebbeknek. Az alá- és fölérendelés alakulatát mutatja az a kép, ahogyan a munkálatokat végezték, a család ruházatát biztosították, de nem kevésbé az is, ahogyan az étkezés lefolyt.

A nagycsaládok felbomlásával együtt a kiscsaládok gyermekei is magányosabbak s egyben önzőbbek lettek. Hiányoznak az öregek ember- és jellemformáló történetei, fantáziagazdagító meséi, élményszerű epizódjai. Ezeket hivatottak pótolni és új lendületet, árnyaltabb érzelmi ráhatást biztosítani az intézményesített nevelési formák: az óvodák, iskolák, önképző- és művészeti körök, amelyeket ma már szakemberek irányítanak, de ezeket mélyíti el a minden házban jelenlévő rádió és tévé is, amely sok esetben valósággal lefoglalja a gyermekeket és elvonja őket más öntevékenységi formáktól.

A testvéri osztatlanságon alapuló kalotaszegi nagycsaládok a múlt század hetvenes éveitől kezdődően a jobb kereseti lehetőségek szélesedésével, valamint a tipikusan földműves családok foglalkozási megosztásának növekedésével kezdtek szétesni. Csak egyes falvakban nyúlt ki ez a folyamat a húszas évekig. Késői emléküik ma is tetten érhető Bánffy hunyadón, ahol a tipikusan földműves településű „Nagy utcá”-ban még mindig sok „utcaudvart” lehet látni, amely az udvart két oldalon kísérő, egymással szemben álló és hosszan elnyúló lakásokból áll, amelyeknek szobáiban a testvérek családjai húzódtak meg egykoron. A nagycsaládot alkotó bokorcsaládok éjszakára különvonultak ugyan, de minden nappali tevékenységüket közösen végezték.

A közös étkezés, az együtt végzett munka a szociális viselkedés kialakulásának jó melegágya volt. A gyermek megtanulta, hogy ő csak egyik tagja a közösségnek, amelyben a köz vagy társai javára sokszor le is kell mondania egyéni vágyairól és elképzeléseiről, s mindenekelőtt a közérdeket kell szem előtt tartania.(...)

A kalotaszegi egyke kialakulása és térhódítása, bár itt-ott már a század elején jelentkezett, csak a húszas-harmincas évekre tehető. Megjelenése törvényszerű, az a társadalmi-kulturális modell, normarendszer szülte, amely más vonatkozásban is az individualizmust, az önzést, a rivalizálást tette követendő példává főként a Nádas mentén. Megjelenésében kétségtelenül szerepe volt a vagyon oszthatatlansága utáni váagnak és az ennek nyomán jelentkező magamutogatási indítéknak is. A beindító példák láttán a közvélemény, amely hosszú ideig képes volt betölteni értékelő és ellenőrző funkcióját, megingott, zavarodottá vált és letompult. A külön példája lassan ragadóssá vált, és így rövid időn belül a hagyomány teljesen megfordult. Erkölcössé minősült át felfogásukban egy addig erkölcstelennek tartott

gyakorlat, amelynek közvetlen eredménye az egyre kevesebb gyermek. A közösség számára szentesített szokás, „társadalmi erkölcs” lett belőle.

Masszívabb térhódításról a Nádas mentén Makó, Bogártelke, Nádasdaróc és Vista viszonylatában beszélhetünk, ahol a születések száma a harmincas évektől kezdődően a hatvanas évekig fokozatosan a mélypontra süllyedt. A szokványos számítást alkalmazva a fenti falvak némelyikében ebben az időszakban ezer lakosra hét és fél születés esik, szemben az akkori országos átlagot jelentő 19 szüléssel. Keszi Harmath Sándor és Keszi Harmathné Moravszky Edit három falura (Makó, Bogártelke, Nádasdaróc) vonatkoztatva kimutatták, hogy az egykezés oka nem a földnélküliség volt. Azt találták ugyanis, hogy a gyermekek száma legmagasabb volt a földnélküli és a három hektárnál kevesebbel rendelkező családokban és a legalacsonyabb szintet a 3,1-5 hektáros családoknál érte el, mert „... itt volt a legszembetűnőbb a törekvés, hogy az egykerendszerrel növeljék a birtokot”.

Az egykezés valódi oka tehát nemcsak a földéhség, hanem más anyagi okok, sőt tudati tényezők is lehetnek. Erdei Ferenc írja: „Maga sem tudja pontosan, hogy miért nem kell megbecsüléssel és nagyobb értelemmel élni, s amikor csak egy gyermeket nevel föl, azt reméli, hogy ez az egy részese lehet a kívánt külön életnek”. Tény az, hogy a munkalehetőségek bővülése és az anyagi jólét sem hozta meg a kívánt változást, mert időközben a vagyon fitogtatásának olyan formái alakultak ki, amelyekkel úgy vélték, kimutathatják az anyagi lehetőségüket. Az öltözetre – minden előtt a Nádas menti női öltözetre – irányulóan olyan gyöngyözési láz indult el, amellyel egymást túllicitálva igyekeznek ma is a közösségnek kinyilvánítani, tudtára adni a vagyoni helyzetükben beállott pozitív változást. Nem kell több gyermek, mert akkor nem jut mindenikre annyi gyöngy, pityke és pillangó, akkor öltözetükkel nem csillognak-villognak a többiek között. Az örült öltözködési és cifrázkodási verseny eredményeképpen odáig jutottak, hogy lányaik konfirmálására tizenkét-tizenhárom rend ruhát készítenek, amelyeknek ára egyenként hozzávetőlegesen 10 000 lej, csak az anyag árát számítva, hiszen a munkát maguk végzik el. Ez az öltözködés a túlélettség állapotáig jutott, hamis vágányra tévedt, s kétségtelenül giccsessé is válik, vagy már azzá is lett.

A cifrázkodási láz kétségtelen negatív következménye a csak egy gyermek vállalása. A sarjpadás zsugorodásának pedig kihangsúlyozott negatív hatása van a nevelésben. A zord, sivár, társtalan, játszótársak nélküli környezet, amelyben az „egyetlen” felnőtt, nem marad hatástalanul, félreérthetetlenül tükröződik a gyermek jellemalakulásában is. Az elkényeztetett kedvencnek a falatért és megélhetésért, igaz, nem kell megküzdenie, de éppen ez a tétlenségre való kárhoztatás, amely ellentmond a gyermek állandó tevékenységi vágyának és szükségletének, teszi meg negatív hatását. Valóságos házi zsarnok lesz, „önző és finnyás” egyfelől, másfelől viszont élehetetlen, mert szülei jóvoltából mindent tálcán kap meg. De vajon megkap-e mindent? Éppen a testvért, a játszó- és küzdőtársat nem kapja meg, akivel megosztaná eledelét és játékát, akivel részt venne a gyermekkorra oly jellemző csínytevésekben, akivel megküzdené a jogaiért, haragot tartana, aztán kibékülne, akitől félne, s akivel később kiegyezne, vagy akit babusgatna, tanítana, s akivel, mint egy babával, eljátszana. Ezért is vágyakozik sok egyke gyermek a testvér után.

Az egyke gyermeket a szülők társtalanságra ítélik. A tekintélyen alapuló családokban megismeri ugyan az alá- és fölérendeltségi viszonyt, de testvér nélkül sohasem fogja megismerni a mellérendeltséget, s így a társadalomba való beilleszkedésében a későbbiek során úgy érzi, hogy mindenki ellene van. Monopolisztikus helyzete miatt a családban ugyanis azt szokta meg, hogy mások mindig lesik a kívánságát, és nem ismeri meg azt az érzést, hogy valamikor le is kell mondania a másik javára valamiről, hogy az „én”-nek csak

másokkal, a társakkal való konfrontációban van értelme. Sok egyke gyermek jut ezért a későbbiek során a hajótöröttek sorsára, akit egocentrista beidegződései miatt társai kinéznek maguk közül, és magára hagynak. Sok gyermeknél ez az önző magatartás annyira megrögződött, hogy szülei szeretetét és figyelmét egyedül akarja élvezni.

Ilyen körülmények között nem csoda, ha az egyke gyermek egyedülléte nyomasztólag hat a hangulatára, sokan közülük munkájukat egykedvűen, sőt unottan végzik, s ha ezt a későbbiek során nincs erejük önkritikusan elemezni és társaikkal szemben megváltozott szellemben viselkedni, előbb-utóbb kiteszítottnan teljesen magukra maradnak.

(Kráter Kiadó - Colirom Rt. kiadása, 1993.)